

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

5

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.*

ISSN: 0042-9422

No. 5 (458), May, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*

Члени Редакційної Колегії:

*проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий*
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

*Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам
вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку
знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.*

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЩОМІСЯЦЬОВА ПЕРІОДИКА
ІСТОРІО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (458)

ТРАВЕНЬ, 1986

Річник XXXIX

Зміст V-ої книжки

Оборона рідної землі, народу,
історії, культури, волі й Героїв
— найвищий закон життя

Б. Озерський: В ОБОРОНІ ДВОФРОНТОВОЇ ВІЙНИ	515
<u>В 60-ліття з дня трагічної смерті Симона Петлюри</u>	
Симон Петлюра: В ДЕНЬ СВЯТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	526
Симон Петлюра: БОРОТЬБА ПРОТИ «ВЕЛИКОЇ ЄДИНОЇ РОСІЇ»	529
Д-р С. М. Фостун: 60-ЛІТТЯ СМЕРТІ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА	535
Ю. К.: СИМОНОВІ ПЕТЛЮРІ (вірш)	541
Богдан Бора: СІМ КУЛЬ (вірш)	541
Борис Лисянський: НА ДЕНЬ 25 ТРАВНЯ (вірш)	542
Михайло Ситник: 25.5.1926 р (вірш)	543
Микола Верес: НА СМЕРТЬ ВОЖДЯ (вірш)	544
Євген Маланюк: 25 ТРАВНЯ 1926 РОКУ (вірш)	545
Андрій Легит: ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ (вірш)	546
<u>В 70-ліття з дня смерті</u>	

Івана Франка

Проф. М. Глобенко: ІВАН ФРАНКО	548
Василь Симович: ІВАН ФРАНКО. ЙОГО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ	554
Іван Франко (поезії): Каменярі — 559. Не пора — 561. Якби . . . — 561. Гимн (Вічний революціонер) — 562. Рідне село — 563. Україна (Моя любов) — 565. Україна мовить — 566. З тюремних сонетів: Росіє — 567. Мойсей (Пролог) — 569.	
Богдан Лепкий: ПАМ'ЯТІ ІВАНА ФРАНКА	571
Буй-Тур: ПАМ'ЯТНИК ФРАНКОВІ	572
Микола Вороний: ІВАН ФРАНКО	573
Я. Вільшенко: ЗОЛОТИЙ ЗАСІВ (В роковини смерті Івана Франка)	574
<u>Проблеми національного визволення</u>	

Роман Рагманний: НА ГОДИННИКУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ — ДВНАДЦЯТА	575
Ярослав Гайвас: ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ (Продовження, 8)	586
Володимир Мокрий: ХРЕСТ ЛЕМКІВ (Закінчення, 2)	597
о. Іван Хома: СОБОР СВЯТОЇ СОФІЇ В РИМІ	602
— НА ПЕРЕХРЕСТЯХ НАУКИ І ПОЛІТИКИ (Замість інтерв'ю з проф. д-ром Ю. Бойком)	607

Новелі, спогади

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка)	611
<u>Огляди, рецензії</u>	
— ВІЗНАЧЕННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ	624
— АНГЛОМОВНЕ ВИДАННЯ ПРО ТИСЯЧОЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТИАНСТВА	632
Проф. І. Левадний: ПОЕМА ПРО ВЕЛИКУ ЛЮДИНУ (Патріярх Йосиф)	634
— ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ (Олександр Фельдман і Юхим Майданик)	636

Некрологи

— Сл. п. сотник Богдан МИКИТИН	639
— Сл. п. мгр Василь БОРОДАЧ	640

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Симон Петлюра (* 10. 5. 1879 — † 25. 5. 1926)

Оборона рідної землі, народу, історії,
культури, волі й Героїв —
найвищий закон життя

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

В ОБОРОНІ ДВОФРОНТОВОЇ ВІЙНИ

Від декількох років скріпилася до небувалих досі розмірів знеславлююча, дифамуюча акція російських комуністичних загарбників і їх політичного генштабу у пляні широкозакроеної психостратегії, дезінформу в Україні і серед чужинецького світу, зокрема за океаном. У першу чергу в США, а останньо в Канаді.

Об'єктом ворога, його знеславлювання, дезінформу та його вислужників, у тому колишніх нацистських коляборантів, є *Акт Державности 30 червня 1941*, яка в тіні меча ОУН-УПА протривала так довго, доки принаймні на клаптику української землі діяла влада ОУН-УПА-УГВР, як продовження УДП. Організатори відновлення Державности й самі ці формації були зганьблювані не лише ворогом, але за його інспірацією своїми зрадниками і вислужниками — еміграційними щербицькими. Степан Бандера, ген. Роман Шухевич, голова УДП й інші головні постаті тієї героїчної епохи і сторії двофронткової війни України, були знеславлювані й далі є знеславлювані своїми кочубеями на користь і з волі окупанта. Ворог проникнув і у засоби масової інформації вільного світу, пресу, радіо, телебачення, книжкові публікації, постачаючи матеріал наклепів і провокацій своїм інфільтрантам.

Чому ворог так атакує двофронткову війну України, її формації — ОУН-УДП-УПА-УГВР та її лідерів? А теж АБН, створений у двофронтковій війні у листопаді 1943 року в Україні? Основна мета ворога: уробити у вільному світі свідомість факту двофронткової війни України й її ініціаторів, носіїв, організаторів. *Без неї Україна була б предметом, а ніколи підметом у часі дужання двох тоталітарних імперіялізмів.* Але Україна десятирічною збройною боротьбою проти Німеччини й Росії засвідчила свою **підметність**. Отже, стала орієнтиром для вільного світу. Її політична концепція, тобто ОУН-УДП-УПА-УГВР-АБН, виправдалася історично і перспективно. На цю концепцію йде орієнтація визначних кіл Західного світу. Україна, завдяки революційній ОУН-УПА-АБН,

вийшла на міжнародню арену як *підмет* з власною альтернативою до атомової війни, з власною концепцією справедливого порядку у світі, спертого на національному принципі його організації проти імперіяльного. Поневолені нації унааявнилися як розривна сила з середини імперії й системи, російської тюрми народів і комуністичного способу життя, накиненого насильством поневоленим націям. ОУН-УПА-АБН стали реальною, динамічною силою сьогоднішнього і завтрашнього дня.

Висунута ОУН-УПА-АБН концепція психостратегії Заходу захопила серйозні чинники на Заході. А в Україні молоде покоління починає захоплюватися героїкою — може найславнішої епохи нашої історії, як її назвав в одному із своїх славних наказів Головнокомандувач Збройних Сил України (УПА) ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка, Голова Генерального Секретаріату УГВР, Голова Проводу ОУН в Україні, член УДП. Зробити з героїчної епохи нашої історії коляборантство з націонал-соціалізмом, варварським, тиранським, тоталітарним імперіялістичним режимом і цим обезцінити його в очах молодого покоління України — мета московських стратегів, що йдуть на завоювання світу.

Найперше предметом зганьбювання стали *всенациональні герої України*, символи її визвольної боротьби Степан Бандера й Роман Шухевич-Тарас Чупринка, а теж ще живий і діючий Голова Українського Державного Правління й АБН, теперішній Голова Проводу ОУН, якого систематично знеславлюють сливе усі масові засоби інформації ССРСР і деяких його сателітів, зокрема червоної Польщі. А чейже усьому світові відомо, що Степан Бандера і Ярослав Стецько відкинули ультиматум німецького уряду — це признають навіть польські вороги — відкликати Акт Державности з 30 червня 1941 й розв'язати УДП, за що обох запроторено на довгі роки у німецькі тюрми й концтабір Саксенгавзен. Трьох членів УДП Гестапо замордувало, двох братів Степана Бандери замордували гестапівці у концтаборі Авшвіц, а брата дружини С. Бандери розстріляло Гестапо у Львівській тюрмі.

З рішення уряду ССРСР, особисто Хрущова, на безпосередній наказ шефа КГБ Шелепіна — агент КГБ замордував Степана Бандеру 1959 року, щоб внести зневіру й нелад у ряди борців і позбавити нарід символів. Головнокомандувач гине смертю хоробрих, обороняючи наш нарід у бою з НКВД, як Святослав Хоробрий. Невдалі були спроби вбити Ярослава Стецька, про що зізнав теж убивця Степана Бандери.

Одночасно діє психостратегія Політбюра. На Заході деяка преса починає все частіше знеславлювати речників визвольної боротьби України і світового антибольшевицького фронту. На березень 1986 підготовляється у США книжка проти Ярослава Стецька, АБН, ВАКЛ. Горезвісний «Вілледж войс» минулого року весною

почав акцію знеславлювання Степана Бандери, Ярослава Стецька, проф. Лева Добрянського, про що своєчасно ми інформували й на що зареагували теж наші ізраїльські друзі, численні тусмівці, як теж один із славних науковців Гарвардського університету.

Тепер цей самий орган почав кампанію проти Миколи Лебеда, закидаючи йому коляборанство з нацистами, воєнні злочини й інші придумані клевети. Саме супроти Миколи Лебеда, якого якраз обернацист Герінг наказав Гестапо видати на певну смерть польській окупаційній владі, проти якої ОУН вела визвольно-революційну боротьбу за відновлення Української Самостійної Соборної Держави!

Коли ж Степан Бандера і Ярослав Стецько, перший заступник Провідника ОУН були Гестапом ув'язнені, Микола Лебедь тоді, як другий заступник, перебрав обов'язки виконання головства Проводу ОУН. Провід, згідно з рішенням останнього засідання, на якому у Львові председником був Ярослав Стецько ще перед його ув'язненням, вирішив негайно повністю перевести унааявлених членів ОУН у суцільне підпілля, підіймаючи двофронтову боротьбу проти Німеччини й Росії. Це було вже рішено на II ВЗ ОУН у Кракові про те, що не зважаючи на будь-які територіяльні зміни на Сході Європи, ОУН буде незмінно боротися за УССД проти всіх окупантів України, хто б ними не був. Цей обов'язок перебрав тоді на себе також Микола Лебедь і перейшов у підпілля. Уже 4-го жовтня, 1941 р., Гестапо розіслало за ним гончі листи, які є у нашій диспозиції. Микола Лебедь продовжував антинацистську лінію політики, вирішену Проводом ОУН під керівництвом Степана Бандери.

Закидати Лебедеві воєнні злочини і коляборанство з нацизмом, це означає уважати воєнним злочином те, що він боровся проти націонал-соціалістичної німецької окупації України. М. Лебедь був одним із ініціаторів УПА і УГВР, був членом УДП, був членом Проводу ОУН під керівництвом Степана Бандери. Провід ОУН в одному меморандумі перестерігав Німеччину перед окупацією України, перед робленням її колонією, такою погрозою Гітлерові «ми перестерігаємо, що ми маємо великий досвід у революційній боротьбі». Хто у той час на європейському континенті відважився на таку поставу супроти Гітлера? Це є кпина з історії закидати Миколі Лебедеві коляборацію з нацизмом, чи воєнні злочини, чи якийсь расизм.

Щоб шантажувати Миколу Лебеда, Гестапо ув'язнило його дружину з маленькою донечкою й родину дружини в німецькому концтаборі Равенсбрюк. Із обуренням мусимо ствердити, що пасквіль у «Вілледж войс» покликається на провокаційні видання українських ефіяльтів, тих самих, які вели й ведуть далі свою провокаційну кампанію проти Степана Бандери, Ярослава Стець-

ка, Романа Шухевича, яких осудив Конгрес СКВУ. Чи не кожен нарід має своїх зрадників і агентів ворога? Мають американці, англійці, німці, французи — є і серед українців!

Для своїх цілей КГБ заангажував колишніх нацистських колаборантів і своїх далекосяжних інфільтрованих в українське суспільство агентів-запроданців. Вони стали форпостом ворога типу кочубеїв. Ворог аранжує безпосередньо і теж через них провокації, зганьблення, дезінформацію. КГБ використовує пасквілі й наклепи, нікчемні брехні й інсинуації колишніх гестапівських агентів і своїх інфільтрованих вислужників, щоб звойовувати українців-патріотів, український революційно-визвольний табір зрадниками і запроданцями.

Це історичне лихо — татарські люди української історії. Україну не перемагав ворожий меч, але татарські люди. Кампанія, ведена зрадниками систематично роками у газетах чи журналах, брошурами, репильками створила атмосферу для скріпленого ворожого наступу. Це не був випадок, що прихильники революційної ОУН так категорично вимагали осудження наклепницької кампанії в деяких еміграційних виданнях та осудження їх покровителів на IV Конгресі СКВУ і відмежування українського суспільства від зрадницьких елементів.

Хоч ми не погоджуємося з політикою угруповання Миколи Лебедя, що є загально відомим, але завжди будемо обороняти борців героїчної епохи двофронтової війни України, будемо обороняти героїчні тридцять роки, героїчну боротьбу проти польського окупанта, варшавський грандіозний чин і поставу головних підсудних на варшавському і львівському процесах, які стояли перед судом окупанта і сміливо гляділи йому і смерті в вічі. Наша критична оцінка політики ЗП УГВР і ОУНз не сміє прислонювати великого минулого нації, що його створила ОУН і ті, з ким ми разом творили його на прославу України.

Наказом хвилини для усіх українських патріотів є дати рішучу відсіч наступові ворога, який намагається всякими засобами знищити визвольну боротьбу української нації.

КГБ є майстром дезінформу поруч геноциду, мордів, суцільної системи терору, геніяльно передбаченої Орвеллом, це засіб втримання російської імперії й комуністичної системи, антиприродної, антилюдської, безбожницької.

«Руфморд» — себто дифамація, знеславлення, не раз гірша від фізичної смерті, від убивства. Це перфектно доконало КГБ, наприклад, бажаючи внеможливити найздібнішому німецькому державному мужеві Штраусові — ще за часів Аденауера — стати його наслідником, кампанією клевет проти нього. Як ствердив високий старшина КГБ, котрий перебіг на Захід (а що у висліді дов-

готриваючого судового процесу з одним англійським видавцем признав теж ліволіберальний журнал, що він упав жертвою дезінформу, ведучи кампанію проти Штравса), ця кампанія примусила Штравса уступити з уряду.

Дезінформ діє й у США. Чи кампанія минулого року в аналогічному журналі в Нью-Йорку «Вілледж Войс» проти Регана, маючись не колаборанта нацизму за його відвідини цвинтаря в Бітбургу, одночасно проти Степана Бандери, Ярослава Стецька, у статтях п.з. «Реган і лоббі військових злочинців» — не належить до тієї самої категорії? Або в грудневому числі від дня 24-го «Вілледж Войс» посувається так далеко, що пов'язує члена делегації АБН на Конференцію ВАКЛ у Далласі (не турка, а узбека), Русі Назара, відомого у США туркестанського діяча, з організацією замаху на Папу Римського. Це все уже було. Чи не пов'язували інфільтранти в італійській пресі і в одному німецькому пресагенстві Ярослава Стецька з організацією замаху на поїзд «Італікус», коли з рук якоїсь фракції червоної армії згинуло кількадесят людей? І судову розправу програли. Що це є, як не дія ворога? «Вілледж Войс», як знаряддя ворожих Україні сил і книжка Андерсена, що появиться у березні, мають ту саму мету.

ОУН бореться проти російської окупації України й проти комуністичної системи одночасно, як засобу окупації, а не проти західної системи життя, але намагається здобути на Заході приятелів своєї визвольної концепції та мети боротьби ОУН.

ОУН — це революційна організація

ОУН ніколи не була, не є й не буде терористичною організацією. Це виразно заявив перед судом нечестивих у Львові у 1936 р. Степан Бандера.

«Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя... Коли стосується терор супроти українських політичних в'язнів, то не є вказане, щоб тягар боротьби з цим упав на плечі тих товаришів, які є безборонні і з якими в'язнична адміністрація може зробити, що схоче... Організація має обов'язок взяти тих товаришів в оборону... Заявляю, що ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками...»

ОУН — це національно-визвольна, революційна, підпільна, конспіративна, організація. У суті революційності є заключена її організаційна система, яка не може бути тотожна з системами явних, легальних партій демократичного світу у його вільних,

незалежних, суверенних державах! ОУН виключає всякий діалог з кожним окупантом України і всякого типу тоталітарним чи «демократичним» режимами, бо ніколи на окупованій наїзником території не може бути демократичний, вільний лад для уярмленого народу. Такого факту не знає історія світу. Демократичний лад може бути виключно у власній, суверенній, від нікого незалежній державі, встановлений із вільної волі вільного народу. Ніколи у жадній колонії жадної імперії світу не було демократичного ладу, вільних виборів, вільного волевизнання поневоленого народу. У метрополії міг бути демократичний лад, вона могла бути навіть матір'ю парламентарної демократії світу, але це зовсім не означає, що імперія була демократична, що народи імперії мали ті самі права, що імперіяльний нарід. Уярмлений нарід і імперіяльний нарід — це дві протиставні історичні появи. Вимагати від підпільної конспіративної, революційної, визвольної організації поневоленого народу насилством зброї окупанта, щоб вона була своєю внутрішньою структурою тотожною з демократичними партіями вільних націй світу — є історичний абсурд. Спробуйте закласти конспіративну організацію демократично-організаційної структури під орвеллівською системою окупації большевизму з виборами, з'їздами тощо — кожний назве це нонсенсом.

Внутрішню структуру підпільної, конспіративної, революційної, визвольної організації, яка змагає завалити імперію і систему, не можна окреслювати ніякими ярликами «авторитаризму», демократизму, чи «монократизму», але виключно терміном революційно-підпільної з мілітарним елементом формації. Мета тієї організації щодо бажаного нею ладу у власній суверенній державі не є залежна від організаційної структури тієї організації в часі її визвольної боротьби, бо ця визвольна боротьба включає теж збройну боротьбу, отже одночасно враховується мілітарний аспект формування революційно-визвольної організації. Також враховується бойово-революційний аспект, що не має нічого спільного з тероризмом, а є виключно однією із ланок всеохоплюючої визвольної боротьби. ОУН ніколи не була і не є расистською, антисемітською, націонал-соціалістичною, фашистською, тоталітарною організацією.

Расизм з природи чужий українській нації, бо українська нація має різні расові елементи, а тим більше як негерманська не могла культивувати германського «геррен-фольку». Маніфест ОУН під проводом Степана Бандери із грудня 1940 року — найвимовніший доказ цього, яка мета ОУН під керівництвом Степана Бандери. Це документ епохи, схвалений напередодні зудару двох тоталітарних імперіялізмів.

Поневоленій, чи поневолювач є терористами?

Запитуємо знеславлювачів визвольної боротьби уярмлених націй: якщо ці нації не хочуть скласти зброї у боротьбі за визволення й усе наново пориваються до волі, як це робили, наприклад, поляки січневим, листопадним, варшавським повстанням — чи знеславлювачі клеймлять цей порив народу до волі, а зокрема організації, які той порив організували, терористичними? А чи може німці-окупанти, москалі-окупанти були тими терористами, бо зброєю уярмили той волелюбний нарід?

Більше того. А як є з де Валерою, як з його Великоднім повстанням, як з його бойовими акціями, а як з Пілсудським, з його ППС (Польською Соціалістичною Партією) й її бойовими частинами, з бравурним нападом Пілсудського під Безданами на поїзд, щоб забрати, сконфіскувати стягнені з польського народу москалями податки, транспортовані москалями? Чи це була терористична акція, чи може таки бойова, визвольна, уярмленого народу, який забирав від окупанта потом власного народу важко запрацьований, а окупантом загарбаний гріш? А що про Бегіна і його бойові акції, включно з акцією в Єрусалимі на головну квартиру англійських військ у готелі Кінг Дейвід? А що з Гарібальді і Мацціні? А що з Вашингтоном і його збройною визвольною антиколоніальною війною? Чи він був теж терорист? А як з Бен Белею з Альжіру? А як там з графом Штауфенбергом, маршалом Вільгельмом, ген. Беком, Герделером — чи вони теж терористи, чи герої? Чи німецький парламентар, президент держави, ієрархія Церков не віддає їм пошани як національним героям? А може вони теж терористи? Чей же фон Штауфенберг підклав бомбу під стіл Гітлера? А Перовська, Кибальчич, Желябов — усі троє українці-революціонери, які виконали атентат на царя-тирана — борці вони за волю, чи терористи? А може цар-тиран був борцем за волю?

І з Пілсудським, і з Бегіном, і з Бен Белею, і з Вашингтоном — колишні колоніальні поневолювачі сідали за один стіл, як з головами держав чи урядів як рівні з рівними, а історія зараховує їх до визволителів власних народів. ОУН ніколи не воювала проти жінок, дітей, безборонного населення, як це роблять терористи типу червоних бригад, чи якісь із Близького Сходу убивці бідного інваліда на італійському кораблі «Лявра» тільки тому, що він був жидом, а нещасний міг порушатися лише на інвалідському крислі?

Але питаємо, чи геноцид — голодова облога України Москвою що спричинила смерть сім мільйонів — дітей, жінок, старців, чоловіків — це не є вершок нелюдського терору, а геройський чин Лемика це вже терор? Чи пацифікація населення Західно-Українських Земель військом, поліцією за прагнення волі народу

— це не є терор, але є терором оборонний бойовий геройський акт у Варшаві проти відповідального міністра за масовий терор супроти уявленого українського народу? Світла геройська постать Миколи Лемика живе в серцях народу й житиме вічно як месника за кривду народу. Один окупант засудив його на досмертну тюрму, а інший — німецьке Гестапо — розстріляло його як провідника одної з Похідних Груп ОУН і він — це терорист? А Сталін, організатор геноциду в Україні, зі своїми Маїловими — це борець за волю? А Гітлер, з наказу якого гинули тисячі й тисячі членів ОУН, а серед них один з найкращих героїв України Лемик — це терорист? А Євген Климів-Легенда — Крайовий Провідник ОУН і член УДП, закатований Гестапом — це коляборант нацизму? А Мирон Орлик, застрілений Гестапом на вулиці Києва, як Провідник ОУН Центральних Земель України, на донос одного із зрадників, які сьогодні на еміграції далі оклеветують революційну ОУН? Чи цей герой України теж терорист? А Іван Габрусевич, член Проводу ОУН, смертельною ін'єкцією вбитий нацистами в «шпиталі»-«ревірі» в кадеті Саксенгавзен?

І так можна б тисячі й тисячі членів ОУН, на чолі з її провідником Степаном Бандерою, Романом Шухевичем, Іваном Габрусевичем, Дмитром Грицаєм, Михайлом Колодзінським, Зеноном Косаком. Дмитром Маївським, Дмитром Клячківським, Стебельським-Хріню, Михайлом Арсеничем, геніальним керманічем Служби Безпеки ОУН-УПА, вираховувати й вираховувати... Сумно й соромно, що частина західного суспільства *так низько впала*, що унікальну у своєму роді визвольну двофронтową війну України, ведену десять років без нічиєї зовнішньої допомоги, дозволяє зганьбювати ворогові всього культурного світу, що загнуздився в його середині. Також дивно, що частина жидівської громади, згл. деякі її представники, ангажується у цю знеславлюючу акцію Москви!

Український націоналізм своїми якостями і вартостями є чисто українське оригінальне явище, пов'язане з тисячолітньою традицією нації княжо-королівської, козацько-гетьманської епохи, Запорізької Січі з її унікальним на той час демократичним ладом, із світом ідей Шевченка, ідеями Франка, Лесі Українки, Міхновського, Д. Донцова й численними пізнішими з молодшої генерації оригінальними ідеологами, які глибоко поринали в рідні героїчні національні традиції, рідну культуру, народню творчість тисячоліття.

Право насильства

Аж дивно, що в епосі Регана, коли півтори сотні нових держав уже є членами ОН і президент у своїх проклямаціях висловлює

симпатію для ідеї самостійности поневолених у ССРСР народів, Стейтдепартамент ще загряз в епоху Рузвельта, який у часі Великого голоду визнав ССРСР як одну державу, яка є імперією, тюрмою численних націй. Невже ж не бачать сильні західнього світу, що світ іде від імперій до національної держави, що національна концепція безстримно перемагає. Як це таке можливе, такий курйоз тепер в епосі деколонізації, резолюцій про це в ОН, очевидно, на папері, згл. реалізованих, якщо це сприяє тепер Москві? Міжнародне право далі має суттєвим елементом насильство. Насильство вирішує, що є законом. Доки нападений нарід збройно бореться проти наїзника, нападєну державу визнають, обурюютьсє, засуджують напасника і т.п. Проте ж, із хвилиною, як загарбник, який кинувсє на жертву, переможе, маючи збройну силу імперії, то якийсь час суверенні нації ще визнають нападєну, хоч уже окуповану державу, а згодом (як, наприклад, Рузвельт визнав Україну й інші окуповані нації — держави інтегральною частиною напасника-держави) дана окупована нація стає вже внутрішньою справою загарбницької держави. Якщо б афганська нація була підбита москалями, то факт її окупації сучасні західні держави «для святого спокою» через якийсь час визнали б складовою частиною російської імперії і «внутрішньою її справою», до чого Заходові вже було б «зась». І так відноситься Стейтдепартамент до України уважаючи її внутрішньою справою ССРСР, хоч фіктивно стирчить там УСРСР в ОН. Далі панує закон джунглів у міжнародньому праві.

Чому Захід толєрував нацизм?

Коли британський престолонаслідник відвідував Гітлера, коли Чемберлен і Далядьє капітулювали перед Гітлером у Мюнхені, коли Лондон заключав договір щодо відношення морських збройних сил із Гітлером, коли през. Рузвельт знав добре про концтабори і переслідування жидів з «кристалевою ніччю» включно, коли втікали визначні жидівські учені, мистці, письменники — Захід не реагував і не спиняв агресії нацизму. Коли король Леопольд III скапітулював перед німецькою армією, віддавши в полон всю бельгійську армію, коли були германські легіони (норвєзькі, флямандські), французький, коли були де Грелі, де ля Роки, а в Україні взагалі не було жодної націонал-соцієлістичної партії, і в Україні зразу постав рішучий спротив окупаційній системі з проголошенням Державного Акту 30 червня 1941, коли Україна відкинула ультиматум Берліну, коли Україна підняла двофронтову збройну боротьбу, коли на Україну при помочі альянтів знову посунули московсько-більшевицькі орди, то ще сьгодні деякі американські суди уважають тих, що проти тих орд і одночасно проти нацистських орд воювали, ворогами США, бо большевія була, й

виходить ще є, союзником США, — то вже від того крутиться голова, а від такої логіки подій стає прямо страшно й сумовито.

І знову ще одне: ОУН, мовляв, не була демократична, щойно треба було чекати й чекати, щоб вона нею стала. ОУН напевно не була демократичною у тому сенсі, щоб бути партнером большевиків, як був ним Захід. Але ОУН була демократичною в українському сенсі й інтересі. Уже 22-го червня 1941 року з нашої ініціативи був створений Український Національний Комітет, у склад якого ввійшли усі українські партійно-політичні течії, крім одної монопартії вождизму. Українське Державне Правління складалося з представників усіх українських демократичних партій, в якому ОУН була в меншості. Створений з почину ОУН передпарламент України — Рада Сеньйорів, мала почесним президентом Митрополита Кир Андрея Шептицького, президентом д-ра Костя Левицького, прем'єра Уряду Західньо-Української Народньої Республіки, а в її склад увійшли представники Церков з Владикою Йосифом Сліпим й усіх демократичних партій. Членів ОУН в Раді Сеньйорів було лише двох.

Усі ці державні формації творилися на ідейно-політичній базі Маніфесту ОУН з грудня 1940 року. Цей Маніфест був антиімперіалістичний, антитоталітарний, глибоко українсько-народоправний. Він був теж ідейно-політичною базою УПА-АБН-УГВР. Усякі легенди, маячіння про монопартійність ОУН під проводом Степана Бандери — це гасло обманців, мовляв, лови злодія, коли той хтось сам, що укрив. . . ОУН революціонерів не знала вождизму, ані не мала у своєму привіті «Слава вождеві», але «Героям слава! Слава Україні!»

За українське народовладдя

Революційна ОУН, як засвідчує жива дійсність, боролася, бореться і незмінно буде боротися за демократичний лад, політичний плюралізм в українській суверенній, соборній, від нікого незалежній державі, за свободний розвиток усіх творчих сил української людини й українського народу. Свобода — це необхідна передумова для здійснювання вищих ідеалів людини. У рамках свободи ОУН захищатиме свій ідеал змісту життя людини: християнський і першєства ідеалістичного над егоїстичним, героїчного над гедоністичним ідеал соціальної справедливості, інститут родини як твердиню морального і біологічного здоров'я і розвитку нації, ідеал нації як найвищої природної спільноти, оформленої впродовж тисячоліть у плані Божого Провидіння, «нації, за словами філософа, як думки Бога». ОУН сприятиме зглиблюванню традиційних історичних творчих оригінальних якостей і вартостей української нації і людини, щоб виповнити ці спустошення

духовости і моралі, які вчинив більшовизм в українській духовості й ідеалові української соціяльності. До джерел української духовости, рідного традиціоналізму, культу нашого світлого минулого, українського соціяльного ідеалу. Великі Збори ОУН оформили наш ідеал змісту державности, який ОУН пропонує рідному народові. ОУН не бореться за владу для себе, але для українського народу на українській землі. Тисячі і тисячі впавших героїв — членів ОУН — свідоцтво цьому. Український нарід у вільних демократичних виборах вирішуватиме про свій спосіб життя, свою владу, свої законодавні, виконавчі і судові інституції у протиставленні до всякого тоталітаризму. Український народ вже пережив пекло різних імперіялізмів і тоталітаризмів, — він завжди прагнув до свого власного рідного народоправного ладу.

Українські націоналісти-революціонери є авангардною силою у цій його національно і соціяльно визвольній боротьбі, тому є вони предметом такої страшної атаки окупанта і його вислужників. Якщо б український націоналізм не був смертельною загрозою для нього, не лякав би так ворогів України, то не було б акції проти нього! Слабих і мертвих не б'ють!

«Український націоналізм має свій уклад позитивних ідей і вартостей, які визначають зміст і форму життя, розвитку народу й одиниці в усіх ділянках, визначають їхню творчу роль у вселюдському поступі. Основні правди наших ідей кореняться в українській духовості, зформованій та утвердженій впродовж цілого історичного розвитку; духовості, яка гармонізує з найкращими досягненнями розвитку вселюдської духової і суспільно-політичної культури та поступу».

(С. Бандера: «До засад нашої визвольної політики»)

---

*В 60-ліття з дня трагічної смерти
Симона Петлюри*

Симон ПЕТЛЮРА

В ДЕНЬ СВЯТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

(За журналом «Тризуб» ч. 15, Париж, 20.1.1926)

В день свята української державности встають передо мною постаті лицарів і мучеників великої ідеї.

Тих, що життям своїм заплатили за свою віру в неї.

Тих, що найдорожчим скарбом засвідчили відданість батьківщині.

Тих, що власним чином крові і праці, гарячого патріотизму і виконання обов'язку, умінням — для одних слухатись і для других наказувати, а обом і разом коритись вищим наказам нації, через її вождя переказаним, розпочали нову добу в історії України.

Тих, що створили спільним чином свого життя найкращу легенду нації — легенду оружної боротьби її за своє право жити вільною і державно-незалежною.

Тих, хто заслужив право на те, щоб стати незабутнім в історії України, хто зв'язав її величне минуле з світлим майбутнім і переказав нам, живим та прийдешнім поколінням, великий заповіт: національної помсти та недовершеного чину.

Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчости, всього того, що нація і свідомо і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя.

Кров пролита для цієї величної мети не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відограватиме ролю непокоючого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого.

З цим чуттям завжди переживаю я свято нашої державности. Воно все зв'язується у мене з дорогими — незабутніми образами тих, хто дав нам право його святкувати, подібно до того, як вели-

чаві мелодії нашого гімну, що в цей день здаються особливо урочистими, а слова обов'язуючими, — все зливаються з передсмертними стогнаннями тих, чий дух тоді тільки повірить у щирість і поважність нашого святкування, коли ми не словами-співами, а ділами докажемо нашу моральну вартість бути достойними свята.

Хай же в цей день ми глибше, як коли, відчуємо велику вагу передсмертних заповітів наших лицарів!

Хай свято сьогоднішнє навчить нас шанувати пам'ять поляглих і обережно плекати традиції боротьби за українську державність, такі чисті і проречисті, такі ушляхотнюючі, бо і оправдані і окроплені святою кров'ю найкращих синів нації.

А найголовнішою з тих традицій буде: пам'ятати про неминучість відновлення боротьби тими самими знаряддями і під тими самими гаслами, що ними користувалися і ними одушевлялися жертви військових подій 1917-1920 рр.

Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло *Незалежна Держава Українська* — перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб третього або другого з половиною чи якогось іншого інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

Отже: не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття — творчої любові до батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, — в симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програму для будівництва!

Великий чин наших лицарів вчить вірності ідеалам і умінню підпорядковуватись. Тільки вірність і слухняність творять передумови успіху національної боротьби.

Біля гасла: *Українська Народня Республіка* — *Українська Незалежна Держава* об'єдналися всі справді активні сили нації в її боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитися світлі постаті поляглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитись жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невмирущою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи.

Моральним чотирикутником — отим старокозацьким табором — поставимося ми в переходові дні нашої історії до всіх негідних наступів на нашу єдність та вірність випробуванням ідеям. Скупимося один біля одного з готовістю взаємної допомоги і пересто-

роги, — і ми витримаємо всі «міри і проби» незалежно від того, чи вони походять з якогось інтернаціоналу чи від його клясократичного антиподу.

Вірність є основою не лише родинного життя. Вірність ідеям є підставою внутрішньої сили ширших громадських об'єднань, до національного включно. Наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі зброї боротьби за українську державність з часів 1917-1920 рр., буде найкращою пошаною до світлої пам'яті їх, до великого чину їхнього життя і нарешті до розуміння глибокого змісту тієї думки, що її вклав законодавець в акт свята Української Державности.

Примітка Редакції «В.Ш.»:

У своїй публіцистичній діяльності сл. п. Симон Петлюра підписувався часто псевдонімами. Під тією статтею Петлюра підписаний як В. Марченко. Чергова стаття Симона Петлюри — це два довші розділи з його більшої праці під наголовком «Сучасна Українська Еміграція Та Її Завдання», що появилася була в 1923 році брошурою з друкарні Щипіорно. Автор тієї брошури підписаний як О. Ряст.

<p>ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ, ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН І ФОНД АБН!</p>

Симон ПЕТЛЮРА

БОРОТЬБА ПРОТИ «ВЕЛИКОЇ ЄДИНОЇ РОСІЇ»

Не будемо ігнорувати ваги інформаційної та апологетичної праці в цій справі. Інертність європейської політичної думки в деякому відношенні є так міцна, а заскоружливість — нерухлива і нечутлива до життєвих-логічних аргументацій, що в сьгоднішніх умовах тільки систематичною, послідовно переведеною працею на різних, зазначених вище, ділянках зможемо, коли не остаточно цю перешкоду подолати, то принаймні ширші виломи в ній пробити. Доказати європейцеві необхідність визнання за українською нацією прав на її самостійне державне життя, це значить найцільніше підійти до справи фактичного поділу колишньої московської імперії, нині советської «федеративної» республіки. Ні факт існування прибалтицьких держав, — Фінляндії, Латвії, Естонії, Литви, — ні прилучення деяких земель бувшої Росії до Польщі не можуть поважним політиком розглядатись за акти тривки, що знаменують собою остаточною одірваність названих земель од бувшої Росії. Всі держави, утворені після 1917 року на території бувшої Росії, не мають шансів на тривке існування і будуть завжди загроженими, поки на півдні бувшої імперії не організується і в силу не увійде незалежна держава українського народу. Тільки вона одна, як найсильніша численністю свого населення, матеріальними ресурсами і мілітарною відпорністю, може бути базою, підставою більш-менш незахитного життя державних новотворів, з бувшої Росії організованих. Тільки повстання і зміцнення цієї держави може фактично вирішити долю Росії і призвести до остаточної та безповоротної поділу її. Оцю вагу Української Держави в долі новітніх прибалтицьких і кавказьких державних формацій добре відчувають розумніші, реальні політики їх, не заколисані ілюзіями сучасности, яка, як показав брутальний досвід, пророблений комуністичною Москвою над Грузією, що була визнана і де факто і де юре європейськими державами, розвіює тимчасові самообмани політично-державного порядку і творить фікції з'явищ ніби реального характеру.

Не будемо і себе заколисувати ілюзіями в дійсній та незломній реальності актів фактичного чи юридичного визнання згаданих держав з боку Європи і Америки. Ці акти мають своє значення доти, доки московська брутальна сила не розтопче творчої праці бувших «іногородців» і наново не підіб'є під своє копито земель з

«інородчеським» населенням, що одірвались од неї. Сподіватись допомоги і підтримки цим державам з боку тих держав, що визнали їх, — було б даремно. Бо, в суті діла, реальний європейський політик не може не дивитись на ці державні новотвори, як на тимчасові, «сезоновими» державами їх називаючи. Тим то й можна пояснити ту зарезервованість, що її виявляють у справі стосунків до них «поважні» діячі і представники європейської політичної думки.

Авспіції і гороскопи останньої в справах російської проблеми ще й досі живляться давніми джерелами, старими критеріями і засвоєними раніш оцінками величності Росії. Одіом чи маєстат імени її ще й досі високо кваліфікується на міжнародній політичній біржі, принаймні тією школою дипломатів і політичних діячів, що цинічно переходять до порядку дня над надокучливими претенсіями не досить сильних прохачів або що не вміють розпізнати в цих «претенсіях» неоправданих і «проханнях», елементів наростаючої сили нових факторів міжнароднього життя.

Власне, в таких, об'єктивно кажучи, умовах перебуває сьогодні наша справа в опінії відповідальних, від яких залежить рішення, кругів європейської та американської політичної думки. Оптимізм в оцінці цих умовин був би зайвим і зле свідчив би про нашу здатність орієнтуватись в складній ситуації міжнародніх відносин. А проте їх змінливість, що лежить в самій природі їх, їх сейсмографічна чуйність до змін, що наближаються в політичних перегрупіровках і комбінаціях, не дає нам права бути і непоправними песимістами щодо реальних наслідків од наших змагань, на з'ясування ваги нашої справи перед європейцями, направлених. Не забуваючи ані на одну мить, що ми знаходимось у стані боротьби, ми повинні реально зважити вагу тих чинників, що нам не сприяють і за всяку ціну, всякими гідними нас засобами, значення їх обезсилити.

Отже наперед мусимо рахуватися з тим, що знаходячи навіть теоретичне признання, обґрунтованість і справедливість наших змагань, не так легко знайдемо практичне реальне підтвердження теоретичної чи академічної солідарности з нами. Можна з пошаною ставитись до заяви президента Чехословацької Республіки Масарика про те, що мовляв він і його уряд будуть розглядати однині українську проблему нарівні з російською, можна бачити в такій заяві показник зміни, що розпочалася, настроїв серед рафінованих «москвофілів», якими до недавнього часу були чехи, але ця заява не може нами розглядатись, як реальна величина, що переважає на міжнародніх терезах в певний бік становище нашої справи. Подібні заяви — це «музика майбутнього», що наближається, яку відчував і раніш других ніби побачив розумний професор, — голова молодой слов'янської держави, прихильник ре-

алізму не тільки в філософії, але й в політиці. Але вона має більш моральну вагу для нас, а не політичну. Вона, як та «ластівка», що весни не робить — по відомому прислів'ю, а проте все ж весну віщує! З огляду на сьогоднішню групування держав і значення в міжнародній політиці Англії і Франції нам багати залежало б на тому, щоб почути аналогічні чи схожі заяви із уст Лойд-Джорджа або Пуанкаре. На жаль, їх не маємо і певно не почуємо доти, доки не проробимо праці, що обов'язала б їх таку заяву скласти. Ясна річ, що найголовнішою працею буде та, яку на Україні своєю кров'ю, жертвами і упертістю в напрямку здобуття власної держави проробить наш народ. Але й ця праця буде неповною, а може й не вистачаючою, коли одночасно ми, українська еміграція, не переконаємо політичну опінію великих держав, їх пресу, їх громадянські круги в тому далтонізмові, що вони його допускаються, сподіваючись воскресіння колишньої могутності великої Росії. Ми повинні доказати, що це помилка, самообман, що до цього ми — українці разом з іншими колишніми «іногородцями» не допустимо і що резервова позиція великих держав в стосунках до наших державних змагань дорого коштуватиме в першу чергу цим же державам.

Проводячи певну працю в цьому напрямку, ми повинні скомпромітувати ідею реставрації великої Росії, як ідею нереальну, штучну і не вигідну для Європи, натомість виставляючи плян поділу її, як найбільш доцільне розв'язання остогидлої, неспокійної справи, що все таїла в собі погрозу і небезпеку для Європи, що й тепер таїть в собі ті ж самі тенденції.

Справа з оцією компромітацією не є така легка, як дехто думає, — ото ж з тим більшою енергією за неї українська еміграція взятися повинна, використовуючи для цього той багатий матеріал, який ми, зазнавши на собі і таємничі інтенції і всі вияви московського «я», посідаємо.

Боротьба проти ідеї федерації

Не можемо при цій нагоді не пригадати і певного нахилу європейської політичної думки приклонити нас як і інші народи бувшої Росії, до федеративного співжиття з нею. Дехто з європейських політиків гадав, що федеративна реконструкція Росії була би найкращим вирішенням російської проблеми, взагалі, а одночасно це вирішення розв'язало б національні домагання інших народів, що заселяють бувшу Росію, в тому числі українського. *Наскільки ілюзорним і поверховним є такий погляд. — про це нема чого довго розводити.* Практика переведення ідеї федерації Росії сучасною московською владою найкраще доказує нежиттєвість

цього методу, штучність цієї форми вирішення складної справи. А тому українська еміграція в своїй праці, щодо критики проектів полагодження національного питання на Сході Європи, не повинна забувати і проекту федеративного, викриваючи його необґрунтованість і політичну та економічну наївність. Звичайно, *що перш усього вона повинна дати собі раду з власними «москвофілами»*, модерний тип якого бачимо хоч би в особі В. Панейка, цього яскравого ідеолога «непротилвення» московському лихові і теорії «не тратьте куме сили, спускайтесь на дно!»

Боротьба проти окупантського уряду

Поруч з цими завданнями інформаційно-агітаційної праці української еміграції стоїть також справа чинного протиділення заходам советської Москви і її експозитури — советської України. Це протиділення повинні поставити ми як одну з найголовніших точок програми діяльності нашої серед закордонного громадянства і розв'язати остаточно ілюзію можливості співробітництва Європи з ними, коли така ілюзія ще живиться у людей непоінформованих та легковірних. Правда той туман, ті спекулятивні комбінації, що на них хорували до недавнього часу деякі пролетарські і торговельно-промислові круги Європи, почав розвіюватись і сьогодні ні реальний політик, ні купець, ні фінансист чужоземець не заколисують себе надіями поважних успіхів чи реальних якихось результатів од установа зв'язків з представниками «комуністичного царства». Феноменальне крутіство, нахабність, безсоромна брехня большевицьких дипломатів і політиків, а, головна річ, з'ясована безрадность господарки в советській Україні і Росії, доти, доки там панують большевики, стали остільки відомими й ясними поважним кругам Європи, надто після красномовних дипломатичних маніфестацій большевицької політики в Генуї та Газі, що ледве чи має реальні вигляди справа про юридичне визнання советських республік і про уділення їм кредитів на економічне відновлення «зфедерованої» московської потвори. Европа, зайнята своїми власними справами або більш для неї пекучими питаннями міжнародної політики, скоріше за все буде деякий час вичікувати закінчення процесу розкладу, який відбувається на землях, що їх гвалтом утримують ще під собою большевики. Та мусимо передбачити наближення певного перелому в такій, що чогось ще вичікує, пасивності і з свого боку всіх сил та рук прикласти, щоб він скоріше наступив. В умовинах нашого перебування за кордоном свій обов'язок в цій справі, тоді виконаємо, коли допоможемо остаточної компромітації большевицьких експериментів в очах світу. Занадто добре «на своїй шку-

рі» знаємо ціну і якість їх, а тому з більшим запасом знання і завзяття можемо це завдання виконати. Большевики не раз ще будуть свої сили напружувати, щоб задурити голову легковірним і або шантажем, або обманом певні вигоди у них вирвати. Мусимо їхні пляни в цій справі на чисту воду виводити і за всяку ціну розбивати!

Відношення до перекінчиків

Нас од цієї праці не може утримувати факт переходу на бік ворога деякого з членів нашої еміграції. Коли ми пригадаємо моральну вартість, політичну нікчемність, а подекуди і мотиви своєрідного «неофітства» перекінчиків, то переконаємось, що те «большевицьке обрізування», на яке вони зважились піддатись, недавнього свого святого святих цураючись та «дуючи й плюючи» на нього, пояснюється або політичною несталістю перекінчиків або їхньою здеморалізованістю, до якої вони і серед наших рядів перебуваючи, зрештою нахил мали. Це все здебільшого люди, що «легким хлібом» або з «казенного пирога» привичку засвоїли харчуватись. Доки вони мали добрі платні посади в установах урядових, доти вони й «характер витримували». Коли ж їх «скоротили» або за безрачність чи невідповідність звільнили, вони деякий час ще «вольними художниками» перебували, проживаючи «збереження», в вигіднішу валюту заздальгідь їх перетворивши, а коли й валюту «просвистіли», то тоді, з легким серцем в большевицьку Каносу почвалили і в наймити їх пошились.

Ясна річ, що й там на них дивляться косим оком і тільки як за-проданців трактують, здебільшого виплачуючи їм певні «квоти» за те тільки, щоб вони дальшу розкладову працю серед еміграції провадили.

«Уряд Раковського», як відомо, великого «движення по службе» цим перехрещеним в большевицьку віру перекінчикам не дає, може тільки в цьому одному маючи рацію. Ніде і ніколи ні Юда, ні донощик, ні політичний пахолок, пошани і довір'я не викликав! Не будемо ж і ми жалкувати за ними, тим більше, що не за одним з них «віршовка плаче» або карне слідство чекає за державні розтрачені гроші, чи не відчитані аванси. Прикладом і зразком для наслідування не ці здеморалізовані елементи повинні для нас бути, а те велике мученицьке довготерпіння, яке народ наш на Україні виявляє і та певність його щодо швидкої загибелі окупантської влади, про що він через своїх посланців повідомляє і од нас вимагаючи такої ж витривалості та віри в конечну перемогу нашої державної справи. Чисте діло і рук чистих потребує, як казав колись Драгоманів, а наші перекінчики, коли вони політично чесними захочуть бути, то чистими руками працювати для добра

України, поїхавши туди, не зможуть, а будуть вони або безсило поглядати на ті гвалти, розстріли і грабіжництво господарства національного, що його по-хижацькому, по-дурному провадять большевики, або й самі до цієї нечистої справи руку прикладатимуть. Та й те ще слід пам'ятати, що такої «еволюції» в поглядах наших перекінчиків громадянство українське, що під большевиками перебуває, не пошанує, а оцінить його так само гостро-суворо, а може й глузливо, як оцінило воно свого часу «ракетну еволюцію» Винниченка, коли він попробував поїхати в ролі «переконаного комуніста» до Троцького і Раковського для того тільки, щоб скоріше од них утекти, переконавшись в неможливості співпраці з ними. Коли ця наївна подорож Винниченка коштувала йому компромітації і загублення кредиту політичного діяча серед всіх поважних кругів українського громадянства, то новітні прочани до большевицької Каноси нічого крім презирства і недовір'я до себе викликати не зуміють ні там на Україні, ні тут на еміграції.

От через що не будемо підпадати впливові явищ деморалізуючого характеру, що, на жаль, трапляються в нашому еміграційному житті а всіх сил, обачности і педагогічного напруження уживемо на те, щоб атмосферу і умовини цього життя морально очистити і організаційно зміцнити.

Виконати це завдання, якщо не зовсім то хоч почасти, зможемо тоді, коли подбаємо про те, щоб наше перебування на чужині напоїти глибоким змістом і продуктивною працею, що відповідає вимогам національної програми будівництва держави.

Не забуваючи про цей свій обов'язок перед Батьківщиною, а в міру свого хисту, знання і фаху його виконуючи, ми тим самим поглибимо і загартуємо в собі odporну силу, для переборення розкладових явищ еміграційного життя, і повернемося на Україну з певними цінностями, потрібними для будівництва, повернемося з більшим життєвим досвідом і повернемося досвідченішими, розважнішими та практичнішими будівничими нашої Держави.

Д-р Святомир М. ФОСТУН

У 60-ЛІТТЯ СМЕРТИ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА

Шістдесят років тому на вулицях Парижу загинув від пострілів большевицького агента Шварцбардта Голова Української Держави й Головний Отаман, Симон Васильович Петлюра. З ворожої руки впав великий державний муж, виразник і провідник української національної революції.

«Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою й рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчости, всього того, що нація і свідомо, й іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя» — такі слова написав сл. пам. Симон Петлюра незадовго до того, як і його кров пролилася рясно, скроплюючи брук затишної паризької вулиці.

З вибухом революції в російській імперії Симон Петлюра прибуває негайно до Києва і включається вельми активно у працю. Його видно всюди: на з'їздах, у комітетах, на засіданнях. У скорому часі виявляється, що Петлюра присвячує найбільшу увагу таки військовій справі. Згодом він віддається всеціло державному будівництву молодій українській державі, сповняючи різні важливі державні обов'язки, аж до становища голови держави й головнокомандуючого українською армією. Здійснюючи ідею української державности, сл. пам. Симон Петлюра залишився вірний тій ідеї до кінця свого життя.

Працюючи над творенням української армії, Петлюра докладав усіх зусиль, щоб відновити традицію українського війська та провадив посилену українізацію військових частин. У буревійних спалахах творилася молода українська держава, на яку одразу насувалися большевицькі війська. Захопивши Київ, большевицький командир Муравйов видав свій «наказ ч. 15», у якому оголосив, що «советську владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів і там, де ми її встановляємо, цілковито її піддержуємо силою цих багнетів».

Після приходу німців в Україну, Петлюра склав усі свої обов'язки й перейшов на статус приватної людини. Коли була пова-

лена гетьманська влада в Україні, Симон Петлюра став членом Директорії та Головним Отаманом Української Армії.

У тривожній атмосфері наступного дня після урочистого проголошення 22-го січня 1919 року в Києві Акту соборности українських земель, розпочав свої наради Трудовий Конгрес. Большевицькі війська наступали на Київ, і в кінці січня Директорія та урядовий апарат мусіли евакуюватися зі столиці й переїхали до Вінниці. Зважаючи на десант військ Антанти в Одесі, Директорія розпочала переговори з Антантою, від якої сподівалися підтримки у війні з большевиками. Одначе, виявилось, що Антанта клала політичну й мілітарну ставку на білогвардійців і хотіла відбудувати російську імперію.

Сімнадцятого червня 1919 року французький міністер закордонних справ Пішон, виступаючи в парламенті, заявив, що Антанта є за відбудовою «єдиної федеративної Росії». В кінці того ж місяця державний секретар США, Лансінг, зробив заяву, що мирового конференція не погодиться на самостійність України й що українці повинні знайти порозуміння та співпрацю з Колчаком.

«Лансінг виявив сліпу віру в Колчака й Денікіна, — писав у своїх споминах А. Марголін, — категорично настоював, щоб український уряд визнав Колчака верховним правителем і вождем усіх протибольшевицьких армій. Я знаю, — сказав Лансінг, — тільки про єдиний російський нарід і єдиний шлях відродження Росії, — це федерація на взір Злучених Держав Америки»¹.

Антантський десант большевики шалено використали у своїй пропаганді проти українського уряду, підбурюючи народні маси проти Директорії. Та й у самій Директорії постала криза. Члени Директорії один за одним почали виїжджати закордон. Перший виїхав Володимир Винниченко, за ним Микола Шаповал, а Володимир Чехівський відсунувся від праці. Виїхав закордон і Михайло Грушевський.

Але не виїхав і не відійшов від державного корабля одинокий Симон Васильович Петлюра. 11-го лютого 1919 року його обрано головою Директорії, тобто головою Української Держави. Йому довелося очолювати цю державу в неймовірно важких умовах. Українська армія була у критичному стані. Бракувало постачання, медикаментів, ширилися пошесні недуги. Анархія і політичний розклад охоплювали щораз дужче народні маси.

Перехід Української Галицької Армії на землі Великої України зміцнив позицію українських військ у боротьбі з большевиками. Об'єднана українська армія нараховувала 12 дивізій свідомого

1. А. Марголін — «Украина и политика Антанти». Стор. 162.

вояцтва, але тим дивізіям бракувало зброї, амуніції, харчів, виряду та медикаментів. Що найстрашніше, — тиф косив українське вояцтво. Проти української армії, яка здобула Київ, виступив новий ворог — Денікін, відкриваючи тим самим новий фронт, на якому білогвардійці зосередили щонайменше 60.000 війська. Це був новий важкий удар для Української Держави, на яку тиснули й більшовики. Західні землі опинилися під польською займанщиною, й територія, на якій господарив український уряд, звужувалася з кожним днем. У листопаді 1919 року почався ісход українського уряду з України. Виїхав закордон галицький уряд, члени Директорії проф. Ф. Швець й А. Макаренко, а на нараді, яка відбулася в Любарі 27-го листопада, 1919 року, уряд Української Народньої Республіки ухвалив, щоб Петлюра виїхав закордон разом з О. Безпалком та Л. Шрамченком. У дні 5-го грудня, 1919 року, Петлюра виїхав до Варшави.

Перебуваючи в Польщі, Петлюра заходився організовувати нові частини української армії, уклавши військовий договір з Польщею. Коли Симон Петлюра опинився на чужині, то спочатку проживав в Тарнові, а потім деякий час у Варшаві, під чужим прізвищем, бо більшовики весь час домагалися його видачі, зокрема після Другого Зимового Походу. Життя в Польщі ствало дедалі небезпечнішим, і Петлюра виїхав 31-го грудня 1923 року поспішним потягом до Відня. Звідти переїхав до Будапешту й перебував короткий час у Женеві, а з огляду на те, що тогочасна Франція грала головну роль в повоєнній Європі, Петлюра вирішив осісти в Парижі й там розбудувати український політичний осередок. У Парижі й так збиралося вже багато української інтелігенції.

Восени 1924 року Петлюра з родиною (дружина й донька) поселився в латинському кварталі, на вулиці Тенар. Наступного року Петлюра почав видавати тижневик «Тризуб», співробітниками якого стали видатні українські політичні, наукові, культурні та громадські діячі, а також військовики. Розходився «Тризуб» по всіх країнах, де жила українська еміграція. Це був фактично офіціоз Української Народньої Республіки.

Крім видавничої діяльності, Симон Петлюра розгортав широку політичну діяльність, очолював далі екзильний уряд і виступав постійно в обороні України та її прав на самостійне державне життя. Широка політична діяльність Петлюри дуже дратувала більшовиків, які називали український визвольний рух «петлюрівщиною» та жорстоко переслідували українських патріотів на землях України. Чубар, виступаючи в Києві, а також і в Москві,

наголошував небезпечну і шкідливу для Советського Союзу діяльність Симона Петлюри в західньому світі.

І більшовики рішили розправитися з Петлюрою, як живим символом української визвольної боротьби. Головним організатором убивства сл. пам. Симона Петлюри був більшовицький агент Михайло Володін, який, будучи висланий органами ГПУ, приїхав спеціально для тієї цілі в 1925 році до Франції, а вбив Головного Отамана жид Самуїл Шварцбардт, кримінальний пройдисвіт із темним минулим, який грав ролю комуніста чи анархіста, як йому було догідно. Шварцбардт боронився на суді, що вбив Симона Петлюру тому, що, мовляв, бажав помститися за жидівські погроми в 1919-1920 роках.

Трагічна смерть Головного Отамана Симона Петлюри 25-го травня 1926 року сколихнула і схвилювала всю українську еміграцію. Всі українські пролітичні партії нап'ятували це злочинне вбивство. Всюди відбувалися жалібні походи, Панахиди та академії. Полинула вістка про смерть Головного Отамана і в Україну, де ГПУ намагалося за всяку ціну розправитися з ненависною петлюрівщиною.

Смерть Головного Отамана Симона Петлюри була величезною й болючою втратою для українського національно-визвольного руху, але не послабила його. Бож уже діяла Українська Військова Організація й формувалося підґрунтя Організації Українських Націоналістів, які продовжували визвольну боротьбу українського народу.

Історики, як українські, так і чужі, по-різному розглядали й оцінювали державницьку діяльність сл. пам. Симона Васильовича Петлюри. Проте, як би вони критично не підходили до його особи, вони не могли не визнати, що Петлюра був великим державним мужем. Видатний член Російської Академії Наук, Ф. Є. Корш висловився був свого часу про Петлюру так:

«Українці самі не знають, кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра — видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра безмірно вищий за те, що про нього думають. Він — із породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все довкола нас? А коли зміниться, буде він вождем народу українського. Така його доля». . . Ці віщі слова сказав академік Корш іще далеко до революційних подій у російській імперії.

А. В. Прокопович, прем'єр уряду Української Народньої Республіки, в 1920 роках і пізніше на еміграції так характеризував Головного Отамана:

«Петлюра, оскільки я знаю, ніколи не тікав од відповідальности й ніколи не вагався перед самими рішучими кроками, коли почував їх потребу. Він зумів накладати свою волю і людям, і подіям. Таким він був під час оборони Києва від большевиків, коли завдяки цій обороні Українська Центральна Рада мала час проголосити незалежність України; таким він залишився і весь час збройної боротьби з большевиками. В таких випадках й умовах він умів бути й «диктатором». Але лінія його життя, його національної праці, не була лінією «диктатора» в тому розумінні слова, яке встановилося в нашу добу. . . Його лінія проходила по шляхах справжнього національного, демократичного вождя, що згадує про свою владу тоді, коли батьківщина є в небезпеці».

Можливо, що процеси визвольної боротьби нашого народу були б розвивалися в зовсім іншому характері, коли б Симон Петлюра був прийшов до влади раніше. Про це він і сам згадував: «Я прийшов до керуючої ролі у проводі української політики пізно, тоді, коли не можна було направити пороблених іншими блудів і недоглядів, якщо не згадувати тяжкої спадщини минулих віків. . .»

На політичній нараді, що відбулася 26. 11. 1919 року в Староконстантинові, Головний Отаман, поставивши питання, чи своєю боротьбою українські патріоти здобули щонебудь для України, дав одночасно й відповідь на нього:

«Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдино боротьбою, впертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її нарід живе й бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. . . Признаймося без гордоців і без зайвої скромности, що за час дволітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого незалежно порядкувати на своїй землі».

Головний Отаман не зневірювався й ніколи не втрачав віри в перемогу Української Правди. За два тижні до своєї трагічної смерті він писав до колишнього українського вояка Ю. Г. у Канаді, між іншим, таке: «Я знаю нашу історію, знаю сили, розпорошені, не споєні, не підперті працею поколінь і віків, і не роблю собі ілюзій щодо легкоти, з якою ідеал Соборної України може бути здійснений. . . У мене немає розчарування ні в нашому наро-

ді, бо він такий, яким його зробили обставини, часом сильніші від нього, ні в його здатності до самостійного життя, бо ця здатність буде розвиватись і зміцняти його. Ситуація, в якій він опинився сьогодні, не є вічною, ні безнадійною. Змінити її — до певної міри залежить і від напруження його власних сил. Треба працювати над цим усім і кожному в міру його сил та можливостей».

«Він присвятив себе великій ідеї, ототожнив себе з нею, — говорив про сл. пам. Головного Отамана адвокат Кампінчі в часі судового процесу Шварцбардта, — це ідея визволення 40-мільйонної нації з московського ярма. Переслідуваний, вигнаний зі свого краю, часом відкинений на територію, тільки розміру залізничного вагону, де інколи засідав його уряд на чолі армії і кабінету, — скрізь, які б перед ним не ставали болючі перспективи, він ніколи не зрікався цієї грандіозної мрії, ніколи від неї не відходив і ніколи не втрачав віри в майбутнє України».

Шумує під льодовою кригою ворожої займанщини — українське національне море. В його історії не закінчилася доба петлюрівщини. Вона сплелася міцно, туго й органічно з новішими процесами визвольної боротьби українського народу, з боротьбою УВО-ОУН, що її очолила близька Симонові Петлюрі людина — його співробітник полковник Євген Коновалець, вона сплелася з боротьбою УПА, з її легендарним Головним Командиром, генерал-хорунжим Романом Шухевичем — Тарасом Чупринкою. Вона сплітається сьогодні міцно й органічно з боротьбою нескорених в Україні.

Бо всіх їх — борців за волю, борців кожного українського покоління, закликав у своєму заповіті сл. пам. Головний Отаман, Симон Васильович Петлюра стати моральним чотирикутником — отим стародавнім козацьким табором у рішачі дні української нації.

Стати всім, спільно, одним об'єднаним фронтом у боротьбі за здійснення Великого Чину!

Ю. К.

СИМОНОВІ ПЕТЛЮРИ

Прогуркотіла в даль епоха
 Бурхливих днів, залізних літ
 І вже холоне серць тривога
 І вже не рветься до побід.

Замовк вже гуркіт ешелонів,
 Пропає чарівний хміль повстань,
 Не має квітами шоломів
 Така як та — весна змагань.

А кат гуляє вже на тризні. . .
 І кіньми стоптані жита,
 І сум в Мазепиній дідизні,
 І галич кряче на хрестах.

Десь казкою могутній спомин
 Про славу, пімсту і про бунт.
 Десь громом славний волі гомін
 І в огняній заграві лун.

Та Отаманів дух суворий
 Вітає в темряві епох,
 Він поведе полки бадьорі
 До слави й нових перемог.

Богдан БОРА

СІМ КУЛЬ

Сім куль огнених і залізних
 В обличчя, в груди, у рам'я. . .
 Сім букв — ім'я Його вітчизни,
 Сім літер — і Його ім'я.

І наче в кожну букву — куля,
 І наче в кожну букву — цвях,
 Щоб смерть на сім замків замкнула
 Йому й Його вітчизні шлях.

Скосила тіло сила Ночі,
 Та семикратно виріс Дух.
 Сім куль — сліпим відкрили очі,
 Сім куль — глухим відкрили слух.

І дух Його ввійшов всеціло
 У плоть мільйонів сорок п'ять.
 Сім куль — одно скосили тіло,
 Мільйони — кулям не здолать!

Борис ЛИСЯНСЬКИЙ

НА ДЕНЬ 25 ТРАВНЯ

(Пам'яті С. Петлюри)

На тихім цвинтарі в далекій чужині
Спокійно спиш ти по житті бурхливім
І мариш у довічнім сні
Народ свій змучений zobачити щасливим.

Щоб він, звільнившись навіки від кайдан,
Попростував вперед шляхами слави
Й, замість раба, господар став і пан
Свої власної потужної держави.

Не справдився ще твій солодкий сон,
Ще не здійснилися душі твоєї мрії
І не лунає ще побідний передзвон
З під сивих бань величної Софії.

Минають знов один по другім дні,
Кую кайдани нам жорстокая недоля. . .
Та десь далеко в мороку пітьми
Вже сяє вогником умріяная воля.

Ми чуємо в серцях її священний жар,
Ми тремтимо від світлої тривоги,
І віримо, що на її вівтар
Ще покладемо квіти перемоги.

Великая, посвятная мета
Нам дасть запал, дасть духа творчу силу,
Настане втіхи день — і воля золота
Осяє, Батьку наш, твою святу могилу!

І, осягнувши долі височин,
Відроджена, щаслива Україна
Вшанує гідно героїчний чин
Свого найбільш улюбленого сина.

Михайло СИТНИК

25. 5. 1926 Р.

Сім пострілів, підступних і лукавих,
На кожну літеру — один набій,
Й зоря погасла в небі голубім,
Своїм мигтінням осягнувши славу.

Сім стрілів, бо сім літер — це Петлюра,
Бо Україна — також літер сім, —
Поеднані у запалі одним
З Твоїм життям у дні лихої бурі.

І від Твоєї дорогої крові,
Здавалось, почорнів старий Париж,
І ми не знали, як благословиш
Ти нас на помсту і на битви нові.

Бож не дзвонили дзвони у столиці,
І Київ плакав тільки уночі,
А вороги збирались, як сичі,
Підстерегти печаль на наших лицях.

А ми, як сироти, поміж собою,
Затаєно клялися на шаблях
Підняти вище синьо-жовтий стяг,
Що впав із рук Твоїх разом з Тобою.

Ми несли прапор, славою повитий,
Бо знали, як і знаємо тепер,
Що наш Отаман лиш в Парижі вмер,
А на Україні вічно буде жити.

Микола ВЕРЕС

НА СМЕРТЬ ВОЖДЯ

Нова весна. І знову кучерявий
Встеляє луг над Ворсклою килим.
І знов красується Полтава
Вишневим розквітом своїм.

Сніжиться знов. І в споминах крилатих
Пливають вони уривками, все ті ж:
Блакить небес, травневі шати,
Каштани, сонце і Париж.

І сім п'явок, підсланих неждано,
Печаль сердець і душ тужливий крик,
Як впав завзятий полтавчанин
На кров'ю зрошений хідник.

То Симон був. . . І глибшає на лицах
Стократний жаль за кожною з краплин,
І в дню болючої річниці
Нам, як ніколи, близький Він. . .

Його ім'я у шелесті колосся,
У міці гір, у розквіті садків,
Воно у землю заплелося
Незримих сонмами вінків,

Воно дзвенить над степом непокірним,
Вроста у грім, у блискавиці бур,
Йому пісні широт безмірних
Склада Славути-Трубадур.

І лун громи акордом величавим
Прядуть із них мелодію про те,
Що не сади довкруг Полтави —
То слава Симона цвіте.

То в кожному з нас девізом бойовитим,
Весни немов зазореная рань,
Цвітуть поривні заповіти
Святих Отамана дерзань.

А з квіту їх народжується гартом
Весна звитяг, походів, епопей.
Не буде вже п'явок Шварцбардта,
Не зрадить вдруге Кочубей.

І день прийде відплати довгожданий!
Тиране, знай, затамляться повік
Тобі Париж, і кулі й рани,
І кров'ю зрошений хідник! . .

Євген МАЛАНЮК

25 ТРАВНЯ 1926 РОКУ

Ще мить тому — весна і цвіт,
Чужинний май в співучім сонці
. . . І вже щось чорне криє світ —
І де ж ви, друзі, оборонці?

Наївний рух крилатих рук, —
Ні! Свисту куль не заперечить.
І тіло падає на брук,
І ось тріпочуть груди й плечі,
І очі гасить смертна мла. . .

Сім хижих куль — влучили в тіло:
Знялись над мертвим тілом крила,
І дійсність легко попливла,
Як марний, як минулий вияв, —

Бо за повіками тремтів
Співучий степ, пшеничний спів,
Полтава, прапори і Київ.

Андрій ЛЕГІТ

ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

В краю, на скитанні, на Лені й Амурі
Ми духом незламні, хоч дійсність понура,
Що вічних тираній не знати ніде,
Що вибухнуть гнівом мільйони грудей.

Ми станемо в лави під стягом Петлюри,
Щоб зникла сваволя, неволя понура.
Петлюра наш символ, наш світоч ідей,
Що шлях осіяв у вітчизни едем.

Під стяг синьо-жовтий ми станемо в лави
Із Хусту, Кубані, Стрия і Полтави,
Одна в нас вітчизна — ми кровні брати,
Один і тягар нам судилось нести.

Мета наша — Вільна Українська Держава,
Це — яструб двоглавий, не зірка кривава,
Що нею півсвіту Москва ставрувала,
Як сонце нам сяє Тризуб золотий,
У сяйві його ми ідем до мети.

У грозяні дні, як Україна повсталала,
Як гади сповзались, наставили жала,
Ульянов, Денікін, Юденіч, Колчак,
Петлюра був нам, як на морі маяк.

Він звав на мечі переплавити рала,
Дихнути огнем у лице канібалу,
Він соколом линув на штурм «Арсеналу»,
І був у походах й димах контратак
Козак й отаман, отаман і козак.

Хоч кат і для душ не жаліє отрути,
Ми знаємо, хто ми, ким й защо закуті.
Діждемось величних і радісних свят,
Розіб'є кайдани закований брат.

За рани Петлюри, Базари і Крути,
За хвилі скривавлені Дніпра і Славути,
За голод, за Вінницю, тюрми й Воркути,
Хай Ірод новітній тремтить і Пилат,
Кремлівським катам ми відплатим в стократ!

Наш гімн пролунає в містах й над ланами,
І буде гордитись Україна синами,
Де волі святої нестримний їх рух,
У вихрах рвучких огняних завірюх.

Петлюра не в гробі, Петлюра із нами,
У книзі, у дії, у пісні, в програмі,
У плоті, у кожному крові міліграмі,
В серцях мільйонів петлюрівський дух
Палає незгасним огнем — не потух!

В 70-ліття з дня смерти

Івана Франка

Проф. М. ГЛОБЕНКО

І В А Н Ф Р А Н К О

27-го серпня кожного року це річниця народження Івана Франка, великого сина Землі Української, одного з найбільших українських письменників, великого вченого і насамперед великого патріота, який усе своє життя віддав на служіння своєму народові, віддав справі визволення України.

Ім'я Франка має велику славу. Тому роковини його народження і смерті окупантська влада використовує для того, щоб у широко проведеної пропагандивній кампанії — не лише в українському, а й у світовому масштабі — представити великого письменника, вченого, публіциста і громадського діяча близьким по духові комуністам, послідовникам російських революціонерів-демократів, яких більшовики вважають своїми попередниками. Замовчуючи одні факти, криво тлумачачи другі, перекручуючи відомості про життя і творчість Франка в своїх численних виданнях, більшовики намагаються украсти в українського народу образ його великого діяча і дати замість нього інший, зфальсифікований. Роблять із Франком так, як роблять із Шевченком, Лесею Українкою і багатьма іншими визначними діячами нашого минулого.

Життєвий шлях Івана Франка був нелегкий, сповнений невтомної праці, переслідувань, часто нерозуміння близькими, здавалося б, людьми. Син сільського коваля з Нагуевичів, Дрогобицького повіту, завдяки витривалості й великим здібностям, не зважаючи на арешти за громадську діяльність, не зважаючи на всякі труднощі, цими арештами спричинювані, не лише здобув у Львові й Відні високу освіту, але й став одним із найбільших українських вчених, ім'я якого знане далеко за межами Галичини. В умовах бідності й відсталості тодішнього галицького життя, до 90-их років Франкові доводилося здобувати хліб для себе і своєї родини важкою роботою журналіста. Та обставина, що його за громадську працю тричі (в 1877, в 1880 і в 1889 роках) заарештовували, була використана, щоб не допустити його стати послом до австрійського парламенту і галицького сойму. Через це також уряд не допустив його до викладання у Львівському Університеті.

Письменник, що з половини 90-их років став тяжко хворіти,

був запрошений до роботи в Науковому Товаристві імені Шевченка. Там він, поряд із Михайлом Грушевським і Володимиром Гнатюком, став одним із найвизначніших діячів — творців і організаторів української науки, знайшовши визнання у вченому світі всієї Європи як етнограф і історик літератури насамперед.

Виявляючи великі здібності з юнацьких років, захопившись творами Шевченка, вивчаючи українську і світову літературу і народну творчість, Франко як письменник виступив дуже молодим. Продовжував він свою поетичну працю до того часу, коли тяжка хвороба вирвала йому перо із рук.

Від перших років письменницької діяльності Франко, надхнений прикладом Шевченка, — якого він дуже високо цинив і про якого протягом свого життя багато писав, — присвятив свою творчість рідному краю, ставши борцем за його визволення.

Непримиренність у цій боротьбі — основна риса Франкової творчости. На початку свого шляху поет закликав:

Не ридать, а здобувати,
Хоч синам, як не собі
Кращу долю в боротьбі. . .

Ще двадцятидвохлітнім юнаком написав він славетну поезію «Каменярі». А двома роками пізніше — «Не пора», поезію, яка стала одним із гімнів революційної боротьби за незалежність України.

З молодих років Франко поставив собі за мету, як він сам казав, «у більших або менших оповіданнях змалювати побут галицької Русі в різних околицях, у різних суспільних верствах та родах занять». . . І справді, у своїх численних творах Франко подає надзвичайно широкий, правдивий образ галицького життя тієї доби. Пригадаймо, які найважчі лиха гнобили Галичину — це поневолення національне, безземелля, бідність. Як і Шевченко, Франко в багатьох творах, оповіданнях, віршах, поемах змалювує невеселе селянське життя як перед скасуванням панщини в 1848 році (відома поема «Панські жарти»), так і після реформи, що лишала галицького селянина здобувати хліб у важкій праці на злиденному шматку землі або йти до міста шукати непевного заробітку. Так зображує Франко своїх земляків в оповіданнях «Лесишина челядь», «Ліси й пасовиська», «Добрий заробок» і ряді інших.

Один із небагатьох тоді у світовій літературі, Франко докладно представляє життя робітництва, багато уваги присвятивши новому в тодішній Галичині явищу — бориславським нафтовим промислам. Повісті «Боа констриктор» («Змій-полоз»), «Борислав сміється», оповідання «Вівчар», «Полуйка», «Яць Зелепуга», «Ріпник», «Навернений грішник» та інші малюють страшні образи не-

людського визиску зайдами-чужинцями українського селянина, його марну надію заробити, що відриває від рідних нив і полонин, безвихідність становища у лабетах різних Гольдкремерів, Гаммершлягів, що брудним шляхом злочинів, шахрайств стають володарями долі тисяч робітників, які морально занепадають на промислах, гинуть, збагачуючи власників.

На собі зазнавши «ласки» уряду, Франко дає гострі малюнки тюремного життя, зображує постаті людей із соціального дна, не забуваючи підкреслити, що в найгірших умовах, у злочинців навіть, зберігається, іноді дуже глибоко захована, іскра щирого людського почуття («На дні», «До світла», «Панталаха»). Чимало у нього влучних сатиричних творів, які дотепно представляють ворогів; часто подробиці для змалювання адміністраторів, австрійських і польських урядовців, Франко брав з уст своїх друзів і земляків — селян, з якими все життя був близький, кривду, їм заподіяну, приймав як свою, і інтереси яких обороняв, як тільки міг. Такі відомі сатири Франка «Історія кожуха», «Свинська конституція», «Гострий-прегострий староста» й інші. Було б важко охопити все багатство тем, до яких звертався Франко. Тут і відомий історичний наш роман «Захар Беркут», де представлена громада старокняжої доби, яка відстоює свої права в конфлікті з князем і бореться проти татарського нападу. Чимало писав Франко і про бурхливий, революційний 1848 рік («Великий шум» та інші твори), і про відносини галицької інтелігенції з народом, як у повістях «Перехресні стежки», «Основи суспільности».

Особливе місце серед Франкових творів займають його оповідання про дітей, про школу. В них багато автобіографічного, і всі вони пройняті особливим теплом, ніжністю до дітей.

З роками міцнішала сила Франкового слова, удосконалювалася його письменницька манера. Тоншав його мистецький малюнок, глибшим ставало зображення людських переживань. . . Складнішало розв'язання поставлених проблем. І завжди лишалася притаманна йому ідеалістична віра в перемогу кращого в людині.

Збірка віршів «3 вершин і низин» своїми мотивами великою мірою відповідає Франковим оповіданням з життя селянства, робітництва, тюремним образам. Маємо тут поетичні малюнки села, змученого важкою зимою, голодного, приготованого до ще тяжчих переживань, бо іде збирач податків, — такий є насамперед цикл «Галицькі образки», такі мотиви багатьох інших поезій.

Передусім тут виявлена глибока любов до України, до свого народу. У поета не гасне ніколи віра в нього, як і в народу не зникає віра в краще майбутнє:

Своєї доленьки він довгі жде століття.
Та ще даремно жде;

Руїни перебув, татарські лихоліття,
 І панщини ярмо тверде.
 Та в серці, хоч і як недолею прибитім,
 Надія кращая жие. . .

— каже поет у вірші «Наймит»: . . .

В століттях нагніту його лиш рятувала
 Любов до рідних нив;
 Не раз дітей його тьма-тьменна погубала,
 Та все він пережив.
 З любов'ю тою він, мов велетень той давній,
 Непоборимий син землі,
 Що хоч повалений, опять міцний і славний
 Вставав у боротьбі. . .

Висловлення віри в краще майбутнє, віри в перемогу, заклики до боротьби в ім'я цієї перемоги раз-у-раз звучать у поезії Франка.

Ти знов оратимеш — властивець свого труда,
 І в власнім краю сам свій пан!

— так закінчує він поезію «Наймит».

Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
 Ані прокляття нас не відтягли від діла,
 І молота ніхто із рук не випускав —

— писав Франко у всім знаній молодечій поезії «Каменярі».

Але і далеко пізніше, незадовго до того, як зламала його остаточно важка недуга, закликав він у вірші «Конкістадори»:

. . . Або смерть, або побіда! —
 Се наш оклик боевий!
 До відважних світ належить.
 К чорту боязнь навісну!
 Кров і труд ось тут здвигне нам
 Нову кращу вітчизну!

Чимало сумних мотивів знаходимо ми в пізніших збірках Франка, де з'являються вони під впливом важкого життєвого досвіду — і глибоко інтимних переживань (лірична поема «Зів'яле листя»), і сумнівів та розчарувань, конфліктів із частиною громадянства, і грізної хвороби.

В цих пізніших збірках: «Мій Измарагд», «Із днів журби», «Семпер тіро» («Завжди учень») — знаходимо багато глибоких філософських роздумів над долею свого народу. Поет — великий учений глибоко знав українську минувшину і відчував сумну подібність сучасного стану із минулим лихом. Це бачимо, зокрема, в циклі поезій «На старі теми» (в збірці «Семпер тіро»), де окремі вислови

з творів старої нашої поезії дають поетові мотиви до сумних думок про нашу минувшину і сучасність.

Одночасно в своїх поемах Франко піднявся до великої мистецької висоти, зокрема в тих двох, де перед ним ставали особливо близькі йому образи провідників народу. В поемі «Іван Вишенський», присвяченій українському письменникові кінця XVI — початку XVII століття, ченцеві, що жив на Афоні, але душею був увесь час із своїм народом, з надзвичайною зворушливою силою висловлена туга за батьківщиною, відданість їй, яка перемагає всі інші думки й почуття.

Нарешті, в «Мойсеї» знаходимо ніби мистецький підсумок усієї діяльності великого поета, що не тільки будив свій народ до боротьби, вказував йому шляхи, але й не раз заходив у конфлікт із громадянством, не раз, бачачи жертви, труднощі, невдачу зусиль, міг зазнавати хвилин втоми й сумнівів.

Його Мойсей від впевненості в справедливості своїх дій, у вірності вибраного шляху, під впливом «темного демона одчаю», переходить до тимчасової зневіри. Але голос Єгови розкриває йому глибокий сенс важких випробувань, посланих народові, вказує на кінцеву мету, і провідник народу, приречений за хвилину сумніву не побачити здійснення своїх мрій, вмирає примирений.

І справді, відразу ж народ піднімається з оспалості, щоб у дальших випробуваннях іти до великої мети, не зважаючи на жертви.

Пролог до «Мойсея», в якому звучить стільки любови до свого народу, стільки гіркоти, викликані його поневоленням, і разом стільки віри в те, що він таки стане господарем своєї долі, залишився назавжди поетичним заповітом Франка майбутнім українським поколінням.

І ніякі фальшування, ніякі перекручування мети своєї досягти не зможуть, якщо ми будемо звертатися до чистої криниці Франкової спадщини, до самих творів великого письменника, великого патріота, невтомного трудівника, що своїм важким подвигом праці письменника, ученого, публіциста і громадського діяча кликав Україну зайняти своє, належне їй місце серед інших народів, кликав до боротьби і перемоги.

Липень, 1956

Іван Франко (* 15.8.1856 — † 28.5.1916)

Василь СИМОВИЧ

ІВАН ФРАНКО, ЙОГО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ

(Уривок)

Франків поетичний талант доходив до свого вершка. Йому пройшло тоді поза сорок років, і він поволі починає оглядатися позад себе. У збірках віршів, що появляються тепер («Мій Измарагд» 1898, «Із днів журби», 1900, «Semper tiro», цебто — завжди новик, вічний рекрут, вічний учень 1906) чути легенькі скарги, що в житті поет «щасливий не був», що хоч жив, а «все ж і не нажився», що «робив без віддиху, а зроблено так мало», що

інших загівав. . . аж накінці нестало
у власнім серці запалу, ні віри. . .

Свое минуле життя поет починає згадувати «спокійно, та без радості, без туги». Та водночас він чуває, що «віз його починає котитися вниз», що «квіти в'януть», що «боротьбу з життем програв». Він навіть згадує, що колись у давніх часах

велетні могли співать, творить,
могли боротись, тішитись, любить,
в вісімдесятім році, — нам в могилу
вже в сороковім треба карк хилить!

Але ж коли б воно навіть і було так! Таке життя, як Франкове — повне праці «без віддиху», серед тяжких злиднів, *могло викликувати* такі думи!

Та віршів таких мало. Вони повставали в такі хвилини, коли поет чував у собі зародні тяжкої, невилічної недуги, яка вибухла 1908 р. і спроквола підточувала сильного дуба. Це вірші — *особисті*.

Але коли поет думав про *громаду*, про *народ*, тоді чував у собі силу, як давно. Він іще 1904 р. голосно заповідав, що

до відважних світ належить,
к чорту боязнь навісну!

А чотири роки перед тим кликав:

Люди! Діти!
До мене! Я люблю вас, всіх люблю!
І все зроблю що будете хотіти!

Чи крові треба — кров за вас проллю!
Чи діл — я *сильний*, віковічні скали
розторощу, на землю повалю!

Із поета і тоді говорить усе ще бойовик, хоч уже не той із 1880-1884 рр., а — *зрівноважений, спокійний* учитель народний, народний провідник із довголітнім досвідом. Він одного тільки боїться, що, може «не доспіває своєї пісні». А так увесь час думає над своїм народом, усім серцем боліє, що в нас багато рабської натури (пор. вірш «На ріках вавилонських», у збірці «Semper tūro»), що той наш народ такий талановитий, із такою гарною мовою, з такою невимовно гарною піснюю, є «гноєм у сусідів», «тяглом у поїздах їх бистроїздних», що він знає тільки «сльози і зітхання» («Мойсей»). І в поета виринає така думка, що це тому так, що *народ не має перед собою найвищої мети, не має «ідеалу»*.

Над цією справою Франко давно вже думав і вже в 1883 р. додумався, що навіть варто вмерти, навіть зраду вчинити («Похорон»), аби лише дати народові найвищу мету, такий ідеал. І в нього раз-у-раз стоїть перед очима *провідник*, що, як той жидівський Мойсей, вивів би народ із неволі.

І його найкраща поема, найсильніше його слово, один із найкращих творів, що їх дало українському народові українське письменство, і є його поема «Мойсей» (1905). Великий цей твір тим, що змальовує нам провідника, для якого його народ був би *всім*. На думку Франка, такий провідник віддав би для народу «весь вік свій, весь труд у незломнім завзятті», він «любив би той народ невимовно», і то за все, і за добрі, і за погані прикмети, він «став би з любови до нього його слугою», віддав би йому все, і взаміну за те «від нього нічогосінько не хотів би, ні похвал, ні пошани, а прийняв би для добра того народу і наруги і рани». Але ж такий провідник, як отой Мойсей біблійний, мусів би знати, *яка мета* цього народу, він мусів би безоглядно до цієї мети вести той народ, хочби той народ у своїй темноті і спротивлявся його наказам, а то й побив би його камінням! Він мусів би мати непохитну віру в те, що *мета*, куди він веде народ, *правдива*. За найменший сумнів у своєму ділі, у своїй праці — його чекає найбільша кара: *сам він до мети не дійде, хоч сам народ дійти і може, і таки дійде*...

Такі головні думки того найбільшого українського твору ХХ стол., Франкової поеми «Мойсей». А той Мойсей Франкової поеми — це *він сам*, це поет народний провідник, а його твір — скромний «*весільний дар*» українському народові. Весільний — бо від весілля починається дозрілий, самостійний вік людини. А поетові тільки того й хотілося, щоб народ його жив життям дозрілих народів, які знають, *чого хочуть і для чого живуть*. І як біблійний Мой-

сей вірив, що його жиди діб'ються до Палестини, так і український Мойсей вірив, що український народ

...огнистим видом
 засяє у народів *вольних* колі,
 трусне Кавказ, вперезеться Бескидом,
 покотить Чорним морем гомін волі,
 і гляне, як *хазяїн домовитий*,
 по своїй *хаті*, по своїм полі. . .

Думки про народ і його *майбутнє* ніколи не давали поетові спокою («твоїм будущим душу я тривожу»). А в тих часах від таких думок йому сну спокійного не було. У збірці «Semper tiro» (1906) він розбирає минуле нашого народу, бачить «кров із руських ран, що все рине, рине», бачить сльози українських жінок, що течуть із їх очей від непам'ятних часів, бачить, як і досі «на щити червоні брешуть», як це було здавна, бачить, як самі свої люди зневажливо відносяться до одного з найбільших скарбів народу, до свого українського слова. . . А саме: треба стати «мужем блаженным» (у Франковому значенні), що скрізь «за правду голос свій підносить», що «криком збуджує громаду» що

на згоду з підлістю не простягає руку,
 волить зломатись, ніж
 вклониться злому,

одне слово, треба — *переродитися!*

А щодо нашої мови, то наперекір усім недовіркам, усім, що собі з неї покепковували, що дивились на неї як на щось нездатне, що кожну іншу мову, чи «московську, чи польську, чи чеську вважали за кращу» — поет ставив народну мову дуже високо, як *річ потрібну мільйонам*, і з завзятістю кликав, що її, ту українську мову, він, із усіма, що вірять у її майбутнє —

надише
 міццю духа і вогнем любови,
 і нестертий слід її запише
самостійно між культурні мови!

І справді, ніхто в Галичині не підніс її до таких висот, як Франко. Тут, щодо мови, в нього була така думка, що *вона повинна бути спільна для всіх українців*, і наддніпрянських, і наддністрянських. Сам він усією своєю літературною роботою змагав до того, щоб його мова, «не тратячи своєї галицької основи», була зрозуміла для всього українського народу, без огляду на те, де він живе. Отим то він усе дуже працював над своєю мовою і раз-у-раз вигладжував її у нових виданнях своїх творів, нагинаючи її до мови писань наддніпрянських письменників. Але ж багато вже його слів та висловів увійшло у скарбницю мови і наддніпрянсь-

ких авторів, що собі їх засвоїли, а через них уже й у мову поточну, звичайну, розмовну.

Із діячів минулих часів. Франко займається у віршах із тих часів Іваном Вишенським, тим цікавим і своєрідним українським патріотом, борцем за свій народ, що забутий уже тоді і нерозумним способом, замкнувшись у чернечій келії на горі Атосі, далеко від рідної землі, хотів спасти той народ від неволі. Цією видною постаттю нашої історії займався письменник довго. Він вивчав докладно життя Вишенського, його діяльність, його твори, писав про нього наукові розвідки, зібрав і видав його писання, а в окремій, дуже гарній поемі «Іван Вишенський» — поміщеній у збірці «Із днів журби» — силкувався відтворити душевний стан тієї великої на свій час людини.

У тій самій збірці надрукував поет поему «На святоюрській горі» про те, як то 1655 року, під час облоги Львова, з'явилися в шатрі гетьмана Богдана Хмельницького послі польського короля з тим, щоб гетьмана привернути до вірності Польщі. Та гетьман розповів послам відому казку про вужа, що вигодувався в хазаїна і приносив йому щастя, а потім хазаїн вужа скривдив, обидва розійшлися — і відправив послів із такими словами:

Ні, мій куме! Краще чисто
розмежуймося як-слід:
вам хай буде ваша Польща,
Україну нам лишіть!

В тому самому часі (1900 р.) поет сповідався перед громадою, як він розуміє поезію та її завдання, яка була програма його життя, та як він її виконував. Програму свого життя Франко визначив був собі ще 1883 р. Вона містилася в двох словах: *пісня і праця*. Пісня — бо він поет, праця — бо він народний робітник. Тоді він добре собі освідомлював, що лише працею і піснею «зможе він для правнуків жить», що його пісня і його праця залишать у грядущих поколіннях нестертий слід!

І справді — одним і другим він живе і для нас, для тих, що тепер живемо, і для тих, що прийдуть по нас!

Бож, на його погляд, *пісня* це — «краса єдина бідного тяжкого життя», це — «єдина сердечна дружина», це — «відрада в дні горя і сліз», це щось таке, що «в невмираючій силі ясніє й живе в серці», це щось таке, що «сил додає до важкого життя», це щось таке, що «дає тихий привіт у хвилях великих життєвих невгодин».

А *праця* знов, це те, що «єдине до людей доводить», щось, що «дає до життя принаду», що «ціль дає, щоб у манівцях не блудити», щось, що «вводить у тайники темні», щось, що «проясняє земні дива», що «відгадує загадку людської нужди». Тимто він і співав:

Пісня і праця — великі дві сили,
ім я до скону бажаю служити —

і служив їм, служив цілий свій вік.

А тепер питання: *яка має бути та пісня, яке завдання сучасної поезії, що таке сучасний поет?* Франко все стояв на тому, що поезія повинна відбивати *дійсне* життя і служити *громаді*. А в 900 роках гурт молодших письменників проголосив був такий погляд, що поезії до громади ніякого діла немає, що вона існує для себе. Франко боровся з такими поглядами. На його думку *сучасна* поезія це все те, що хвилює людей, все те, чим вони живуть, все те, чого вони прагнуть, до чого йдуть,

сучасна пісня, — не перина,
не госпітальне лежанне,
і вся вогонь, і вся тривога,
вся боротьба, і вся дорога,
шуканне, дослід і погоні
до мет, що мчать по небосклоні.

Одне слово, вона — пісня, поезія охоплює *все життя* з його бажаннями, боротьбою!

А *сучасний* поет, на думку нашого поета,

болить чужим і власним горем,
в його чутливість сильна, дика,
еольська гарфа мов велика,
що все брентить і не втихає:
в ній кожний стрічний вітер грає, —
а втихне вітрове дихання,
брентить в ній власних струн *дрижанне*.
Не гармонійний звук той —
він дразнить слух і нерви дуже,
наяві дразнить, сон тривожить
вертить докором, зло ворожить,
жене тебе, де кроком рушиш,
кленеш його, а *слухать мусиш!*

За іншими Франковими словами: *поет вічний рекрут* (poeta — *semper tiro*) він робить те, що каже йому робити його наставник — національний обов'язок, національне сумління, і він того наставника слухає — мусить слухати!

З таким розумінням завдань поезії й письменства взагалі Франко створив, як кажуть учені, свою окрему письменницьку школу в Галичині, себто, за його слідами щоб змальовувати *справжнє життя* — пішло багато талановитих письменників у Галичині, таких, як ось Василь Стефаник, Марко Черемшина, Тимотей Бордуляк, Уляна Кравченко, Наталія Кобринська, В'ячеслав Будзинівський, Денис Лукіянович, Василь Щурат, Андрій Чайковський і багато інших — майже всі вони приятелювали щиро з Франком — і багато — багато молодших.

Іван ФРАНКО

КАМЕНЯРІ

Я бачив дивний сон. Немов перед мною
Безмірна, та пуста і дика площина,
А я, прикований ланцем залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори, мов грім, гримить,
«Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити».

І всі ми, як один, підняли вгору руки
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яти в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та й слави ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі.
Ні, ми невільники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець* і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й пут,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що друзи й недрузи, гнівнії та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

Ми знали це, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав.
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

І так ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.

1878

---

* Гостинець — шлях.

Н Е П О Р А

Не пора, не пора, не пора
 Москалеві й ляхові служити!
 Довершилась Україні кривда стара, —
 Нам пора для України жити.

Не пора, не пора, не пора
 За невидгасків лить свою кров,
 І любити царя, що наш люд обдира, —
 Для України наша любов.

Не пора, не пора, не пора
 В рідну хату вносити роздор!
 Хай пропаде незгоди проклята мара!
 Під України єднаймося прапор!

Бо пора це великая єсть:
 У завзятій, важкій боротьбі
 Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,
 Рідний краю, здобути тобі!
 1880

Я К Б И . . .

Якби само велике страждання
 Могло тебе, Україно, відкупити,
 Було б твоє велике панування,
 Нікому б ти не мусила вступити.

Якби могутість, щастя і свобода
 Відмірялись по мірі крові й сліз
 Пролитих з серця і з очей народу, —
 То хто б з тобою супірництво зніс?

О горе, мамо! Воля, слава, сила
 Відмірюються мірою борби;
 Лиш в кого праця потом скронь зросила,
 На верх той виб'ється із темної юрби.

Та праці тої, мамо, в нас так мало!
 Лежить облогом лан широкий твій,
 А скільки нас всю силу спрацювало,
 Щоб жити, без дяки, в каторзі чужій!

Г И М Н

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, —
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпiонське ремесло
В грiб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
То аж вчора розповився
І о власній силі йде! —
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє. . .
Словом сильним, мов трубою,
Мільйони зве з собою, —
Мільйони радо йдуть,
Бож це голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремесницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум нещастя,
Сила родиться й завяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пiтьми поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина, —
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила, мов огонь*,
Розвидняющийся день? . .

1880

---

* Огень — огонь (бойківський діалект).

РІДНЕ СЕЛО

І знов я бачу тя, село мое родинне,
 Як бачив тя тоді, коли життя дитинне
 Плило, немов малий потічок серед трав,
 Що в'єсь несміло між дрібними камінцями.
 Дрібних утіх і я тут зазнавав,
 Задля дрібних гризот лице росив сльозами.
 Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
 Не знав, що далі там, за твоїми хатками,
 За лісом, що шумить довкола. І не раз
 Питав я річки, де пливе вона від нас,
 І думкою гонив її тихенькі хвилі
 Поза закрутину далеку і стрімку.
 І дуба-велетня в сусідському садку
 Не раз розпитував, на чийй він могилі
 Щасливий виріс так високий і розлогий?
 І люди всі були мені так близькі, милі,
 І знав я всі стежки довкола, всі дороги,
 І зрідка лиш моя душа за обруб¹ твій
 Летіла в ширший світ.

Та чи дитям у тобі

Я був щасливий? Дух дитячий мій
 Чи ж перших вдарів зла тут не зазнав на собі?
 Чи ж перші золоті, хорошії надії
 Не розвивались тут, мов квіти веснянії,
 Морозом збитії? Чи пориви гарячі —
 М'якої ще душі сміхом тут не топтались,
 Докором не душились? Чи ж не лялялись
 Найперші сльози тут, найщиршії, дитячі,
 Під тиском вчасних ще і недитячих мук?
 Хіба ж душа моя, ще чиста, ніжна, біла,
 Тут в рідному селі уперве не щеміла
 Під дотиком твердих, брудних і грубих рук?
 Хіба ж не почала ще тут всисатись в груди
 Та трута лютая, що й досі духа тлить?
 Хіба ж не в тобі я пізнав сирітство, труди,
 І боротьбу з життям?

Чого ж тепер болить

Душа моя, коли по довгому часі
 Я в тобі опинивсь, на сугорби оці
 Злим вихром загнаний? Стоїш ти, як стояло,
 Самотне і дрібне, дитя мов, що сховало
 В зелені бур'яни головку кучеряву.

Довкола ліс гуде тужний, таємний спів,
 Що ще круг моєї колиски гомонів,
 Тебе мов обтулив в полу свою темнаву.
 І річка та сама хлюпочеться, тривожно
 Повзе поміж високих берегів,
 І верби ті самі, і дуб той, що шумів
 Понад дитиною. . .

Чого ж так судорожно
 Щось тисне грудь мою у тобі, ріднее
 Село? Чи жаль мені за тим тісним спокоєм,
 За тим життям, що, хоч так біднее
 І сірее, пливе коритом² тихим своїм?
 За щастям слимака того, що в шкаралющи
 Ховається? За незнання смерком?
 Чи жаль мені, що я у світ пішов пішком
 На бурі, громи й град, шукати, де зцілющий
 Потік знання пливе?

О ні, о ні!
 Не того так сьогодні жаль мені,
 Не тим душа моя так важко заболіла,
 А тим, що тяжча ще пригноба³ тут засіла
 На лицях, голови недоля вниз хилає,
 Під віддихом її вся радість завмирає
 І приязнь гасне враз з любовою,
 Котрої сім'я тут мені у серце впало.
 Отим-то тяжко так мені у тобі стало.
 Прощай, село моє! Що тут мене держало,
 Те щезло: що тепер держить —
 Таке важке, що, мов гора, тяжить
 На серці. Геть іду — і плачу над тобою.

14 червня 1880

1 Обруб — межа (з польськ.).

2 Корито — русло.

3 Пригноба — пригноблення.

У К Р А Ї Н А
М О Я Л Ю Б О В

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любові, щирості, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кождіській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я Божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ся любов
Тій другій і святій любови
До всіх, що ллють свій піт і кров
До всіх, котрих гнетуть окуви?

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце Боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно!

23 червня 1880

УКРАЇНА МОВИТЬ

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався, —
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до могого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікати на мене гупо...
Просила я тебе, чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
«Не любить Русі він ні раз!»
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.
Та й те подумай ще, будь ласка:
Твогого я найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

З ТЮРЕМНИХ СОНЕТ

РОСІЄ

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюб'я пустині
Позабивались старші покоління.

Тремтить вся сила краю, як заклата,
А тим часом на лютий бій на волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістями лягають у сніжному полю.

Росіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печарі,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою.

13 вересня 1889.

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: «Даю свободу!»
Дреш шкуру й мовиш: «Двигаю культуру».

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно тоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4 жовтня 1889.

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі суглави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним.

Оттак пастух попута коні в полі
Через-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржуть, гризуться спільники неволі.

Оттак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Цей колот — джерело твоєї сили.

4 жовтня 1889.

МОЙСЕЙ

(Пролог)

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжу,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоем

Тебе скував і запряг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задарма край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задарма в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух піднятися?

Задарма в пісні твоїй ллеться туга
І сміх дзвінкий, і жалоці кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що мільйони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби! . . Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий та вільний;
Твоїй будущині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

20 липня 1905

Богдан ЛЕПКИЙ

ПАМ'ЯТИ ІВАНА ФРАНКА

В яку скалу ти джаганом не вдар,
Скрізь відгукнесь тобі наш Каменяр.

Куди не глянь, кудою не піди,
Побачиш скрізь його тверді сліди.

Тут над Зівялим листям він думав,
Там з Беркутом Карпат обороняв,

А там з Вишенським із Афонських гір
Тужливий погляд слав до рідних зір.

Тужливий погляд з-над голубих вод
У чорну прірву, де страждав народ.

То знов, гляди, — з левад, з лугів, з лісів
На львиний суд скликає всіх звірів.

Бо Лис Микита, звісний горлоріз
Вже забагато вилляв крові й сліз.

І навіть льва він підіймав на сміх, —
Пора йому спокутувати гріх.

«На суд його, на суд!» — гукає лев,
Аж зі страху листки падуть з дерев.

І мов потік пливе звіринний люд,
Щоб над Микитою зробити суд.

Та ще в лісах тріває суд оцей,
Як від пустині йде пророк Мойсей.

В очах вогонь, а в серці біль і жах, —
Хто поведе народ на волі шлях?

Хто діло, ним почате, довершить? . .
В пустині тихо, лиш змія сичить.

В пустині тихо, чути глас: «Умреш!
Куди ішов, туди не увійдеш!» . . .

Іде Мойсей, скрижалі у руці,
А діти мечуть в нього камінці.

І насміхаються, що він старий,
Колись сильний, а нині не грізний.

Колись їх вожд і провідник, — тепер
Чужий для серць і ворог для шатер.

Чому не скаже «так», а все лиш «ні і ні»,
Чому скитається в пустині, в чужині?
Вже сорок літ веде їх і веде,
Мабуть не знає сам куди і де іде. . .
Мовчить Мойсей і в хмарах Бог мовчить,
Між камінюками змія сичить.

Буй-ТУР

ПАМ'ЯТНИК ФРАНКОВІ

І мов гігант підніс то Він
Сталевими руками молот
І грянув удар наче грім
В тверду скалу — в її уперте чоло.

Був зойк скали, мов сатани,
Гули і вили дикі скелі
І мов з-під тисячі горнил
Скакали іскри, як скажені.

Короною вкрив піт чоло,
Та в серці лютував лиш голод,
В душі лиш пристрасно росло
Бажання, що стало молот:

Розбити камінь в порохи,
В чорнозем повернути скелі,
Пробити, вирівнять шляхи,
Що підуть ними нащадки веселі. . .

І бив поет, життя все бив,
А як вже неміч йшла у руки,
То кликав нас до боротьби,
То кликав з силою розпуки:

Зберіться юнаки в ряди
І молоти беріть у тверді жмені,
Бо перед вами ще граніт твердий,
Бо перед вами ще рабства твердині.

І поклик в душах розгорівсь
 У захват, віру діл пожежу:
 До решти скал прийшли Каменярі
 У ясне завтра шлях мережать.

Микола ВОРОНИЙ

ІВАН ФРАНКО

В 40-літній ювілей його подвижницької праці

Іван Франко — трибун народній,
 Пророк-ватаг, ратай-співець
 І громадянин благородний. . .
 Як той Орфей, герой рапсодний,
 Він з неба віщий посланець!

Іван Франко — мов дух стихії,
 Що творить в нас і серед нас,
 Що будить сили молодії,
 Руйнує зло, живить надії
 На Україні в лютий час!

Іван Франко — могутча сила,
 Як гордий дуб, міцний граніт,
 Котрого буря не зломила
 І хоч верхівля опалила,
 А він красує сорок літ!

Чолом тобі, життя стражденне!
 Хай стисне зранена рука
 Як меч перо своє натхненне! . .
 Хай сяє нам благословенне
 Ім'я славетного Франка!

Я. ВІЛЬШЕНКО

ЗОЛОТИЙ ЗАСІВ

(В роковини смерти Івана Франка)

А як Він вже кинув Родину,
Щоб злинути в вічність від нас,
То серце Його в цю годину
Стискалося сумом ураз.

Стискалося сумом безкраїм,
Що в хвилю бурливу, важку,
Він Рідну Країну кидає
Саму на непевнім шляху.

І з сумом тривожним Він лине
Враз духом по Ріднім Краю,
Аж бачить: Вся в квітах країна
Неначе левада в маю!

«Гей що це за пишні квіти
Вквітчали нараз край цілий?!»
І чує відповідь: «Це діти —
В їх серцях засів золотий!»

Любов Ти і труду й посвяти
Засіяв в діточих серцях
Для Рідного Краю й вона то
Бренить там так пишно в квітках!»

І миттю і сум і тривогу
Геть радість прогнала з душі —
Спокійний у вічну дорогу
Полинув від нас Він тоді.

Проблеми національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

НА ГОДИННИКУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ —
ДВАНАДЦЯТА

Коли тільки годинник на міській вежі починає рівномірними ударами відлічувати останні хвилини старого року, тоді на гадку настирливо напрошується розповідь Ганса-Крістіяна Андерсена про одного королика чи князька, який задумав свою єдину доньку видати заміж за того, хто здобудеться на «найбільш неймовірний подвиг» у якій небудь ділянці життя, праці чи мистецтва. Очевидно, охочих на такий приз було багато. Буквально так, як писав І. Франко, «все, що вие, гавка, квака», рушило в княжий двір перед оціночне журі — суддів. Були там мистці й поети, майстри й войовники, прибули хлібороби, рибалки й дереворуби. Не бракувало там і чваньків, які пописувалися своїм «неймовірним пияцтвом» або вмінням плюнути собі на потилицю.

Але увагу суддів, володаря і всієї знаті з народом привернув до себе винахід молодого конструктора. Це був годинник на вежі, на платформу якої по черзі що години виходили всілякі фігурки та виконували певні свої ролі історично-побутового значення. Точно опівночі з'являвся хлопчина-вартовий і білою зіркою сповіщав, що саме о 12-ій годині ночі прийшов на світ Христос.

Всі одностайно визнали, що цей годинник — неперевершений твір і, що молодому винахідникові наледжить рука князівни з її князівством. Та ось із юрби виступив кремезний дереворуб-нечоса з великою сокирою в руках. Одним могутнім ударом він розтрощив майстерний твір: розпалися стінки вежового годинника, в різні боки покотилися коліщатка складної машинерії, шкереберть полетіли пошкоджені фігурки. Рубач гукнув: — Те, що цей винахідник спорудив, я одним ударом зруйнував і виконав найбільш неймовірний чин!

Отетеріла від несподіванки громада глядачів, разом з членами журі та володарем, врешті очунала і визнала: — так, це найбільш неймовірний подвиг!..

І здавалося б — кінець історії, але не так воно в казках буває. Саме тоді, як бундючний рубач підводив князівну до вінця, зчи-

нився дивний шум і, на диво, стінки годинника зсунулися разом в попереднє ціле, коліщатка заново уклалися в порушувальну систему, фігурки примістилися на своїх рухомих підставах і незабаром чарівний годинник став діяти своїм звичним темпом і виконувати свої постановки. Точно опівночі на плятформу вийшов вартовий хлопчина, але цим разом він сріблястою зіркою вдарив неотесу-рубача по його скуйовдженій голові так, що той знепритомнів. Щойно тоді володар, судді та всі громадяни зрозуміли, що справжній мистецькій твір можна грубою силою надщербити й викривити, але зовсім знищити неможливо.

Розповіддю про перемогу мистця-винахідника Г.К. Андерсен унаочнив дітям важливу правду і, при тому, багато дечого пояснив дорослим читачам, які ще не втратили дитячої допитливості і вміння спостерегти цю правду крізь шкельця аналогії. Споглядаючи на уявний годинник української історичної пам'яті, ми також могли б підстерегти певну аналогію між цією розповіддю й подіями з нашого минулого і сучасного життя. Скільки то разів ідейність, роботящість і винахідливість українців у застосовуванні нових форм своєї визвольної державницької думки й боротьби дивували безсторонніх чужинців і викликувала безсильну лютю окупантів. Та на лихо, в той самий час, з-поміж юрби рідного довкілля виступали руїнницькі рубачі та помахом своєї тупої сокири, навідмаш і навпрямки, трошили цінне новоскриталізоване твориво. Та й ніколи тоді не бракувало рідних «суддів» і «знатних людей», які з розкритими ротами голосно подивлялися те злочинне діло; а під їхнім впливом збаламучена юрба й собі вигукувала: — гляньте, як хвацько рубонув, аж тріски полетіли! От вам мистець, достойний бути подругом князівни й володарем України!

Хіба ще не всі ми забули тих рубачів, що полемічними сокирами — агітаторськими промовами, памфлетами і плямувальними статтями — знецінювали подвиги борців українського націоналістичного руху в 1920-их і 30-их роках та водночас захвалювали політику гнилого компромісу з напівполіційним польським режимом, який у жодному випадку не мав наміру зробити якінебудь поступки українцям. А в той час «червоні» рубачі своєю пашквільною сокирою дорубували годинник Росією зупиненого українського державництва і прославляли співпрацю з колоніальним урядом Української ССР, в якій Москва знищувала саму субстанцію української нації — розстрілами, тюрмами, засланнями й лодом.

Дослідники врешті почали висвітлювати документально події в Україні за Другої світової війни, коли то вистужники Москви плямували український визвольний рух (рев. ОУН, УПА, УГВР), як «коляборнатів» Берліну, а в той же час вистужники того Берліну плямували тих борців, як «агентуру» Москви. В такій бала-

мутній ситуації навіть серед народу нашого, пригнобленого і збентеженого, інколи лунали схвальні вигуки на честь двоюрідних рубачів з чужими пропагандистськими сокирами.

А скільки подібних рубачів з'явилося в роки української самооборони проти російського і польського комуністичних окупантів України в роки 1944-1954. Спершу советоросійські дереворуби із Кремля промовчували або грубо викривлювали нечисленні дані про той національний опір на землях України. Зате рідні рубачі в таборах переміщених осіб казково «переплюнули» навіть советоросійських: вони заперечили можливість і доцільність такого самооборонного опору. Ось, напр., один рубач в американській газеті «Українська Громадська Пора» 4 липня 1946 року писав: «До нас доходить чимало публікацій якоїсь Української Пресової Служби (УПС) про якусь 'УПА' під проводом якоїсь 'УГВР'. Що це за 'служба', армія і Рада? Кому вони служать, за що воюють, кому й що радять?»

Мета цієї статті була проста: перед читачами в США знецінити всякі вісті про організовану збройно-політичну боротьбу українського народу на його рідних землях, мовляв, усе це «аноніми», а, як відомо, «анонімно держави не творяться».

У зміненій ситуації 1947-48 років, коли вже навіть чуженицькі державні установи визнали існування й ефективність того руху опору і коли, врешті, з України через Чехо-Словаччину в західню Європу прорвалися відділи УПА, тоді ті самі рубачі взялися доказувати, що в Україні діють збройні відділи тільки однієї партії, а «однопартійного війська» не може визнати за своє «демократична» громадськість еміграції.

Цій дезінформації доволі успішно протидіяли ідейні патріоти, які базували свою інформаційну роботу на гаслові: «Обличчям до Краю — треба орієнтуватися на крайову збройно-політичну боротьбу!» Тоді рубачі перехопили це гасло, замінивши його зміст у приблизно тій самій формі: «Орієнтуймося на реальну крайову дійсність, на радянську державність УРСР».

В наслідок такої багаторічної дереворубної акції організована українська громадськість ще більше розклеїлася на окремі стінки, застінки, фігурки й коліщатка; українська самостійницька активність на міжнародньому форумі звузилася й послабла. Цим становищем покористувалися ліві інтернаціоналістські кола, що постійно намагаються відвернути увагу громадської думки світу від внутрішніх проблем колоніальної імперії — Сов. Союзу і спрямовують усю увагу тільки на проблеми країн з режимами правого напрямку так, немов би вони були єдиною загрозою для «миру» в світі.

І сьогодні українська організована громадськість далі розчет-

вертована діями тих самих рубачів, які далі знецінюють будь-який опір володінню Москви та радять українцям орієнтуватися на т. зв. прогресивні течії в західноєвропейських, північноамериканських, латиноамериканських і навіть азійських і африканських країнах. Тому вони завжди рубали і далі рубають кожну спробу ініціативних українців сконструювати врешті те чи інше «неймовірне українське твориво», яке зміцнювало б підметову присутність нашого народу в світі.

Саме заходами спільної змови світських і духовних протиукраїнських сил та полемічною сокирою рідних рубачів розколено і зруйновано самий зруб структури патріархату Української Католицької Церкви, що його ініціював архієпископ Йосиф Сліпий, мученик за всю християнську віру та всю Вселенську Церкву. Здавалося, ще тільки один крок відділяв нашу Церкву від завершення своєї всесвітньої структури під керівництвом Голови єдиного патріяршого синоду із суцільною юрисдикцією на всіх територіях переважно і частинно заселених віруючими українцями. Але зі стоязикої юрби навколишнього середовища один за одним почали виходити вправні рубачі та полемічними й пашквільними сокирами взялися розбивати і структуру, і її концепцію, та врешті навіть плямувати чесне ім'я її ініціатора. Щойно тепер, два роки після смерті сл. п. Блаженнішого Йосифа (мабуть, силою самого Божого Провидіння), почали складові частинки й коліщатка концепції патріярхату УКЦ сходитися разом у напрямі відновлення того «найбільш неймовірного твору» в нашому духовно-організаційному житті.

Це в релігійно-церковній галузі нашого життя. А в світській, — рух за об'єднання організованих сил українського суспільства на всій вільній частині земної кулі завершився 1967 року створенням Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ). Та незабаром після цього невтомні рубачі відновили свій руйницький промисел: сокирами шептаної агітації, полеміки й сіяння взаємного недовіря між складовими частинками СКВУ вони підготували ґрунт під великий струс у структурі цього об'єднання. Насамперед у США від Українського Конгресового Комітету відколено частину активної громадськості в ім'я фіктивної проблеми «недемократичності» УККА і цим спрямовано ту громадськість з частиною молоді на шлях анархоіндивідуалізму. Подібний процес розколювання проводиться поступово у Західній Європі та на інших континентах. Свій «найбільш неймовірний подвиг» рубачі довершили саме в час посиленої нагинки московсько-більшовицьких інквізиторів на українських самостійників без різниці щодо їхньої організаційної приналежності — в Україні! та в державах українського поселення.

Показним зразком дезінформаційної кампанії, що її проводять

рубачі згідно з директивами диспозиційного центру в Москві є справа кампанії проти СВУ і СУМ-у. Йдеться про два історичні підпільно-визвольні осередки, що заіснували в Харкові наприкінці 1920-их років. А був це час плянового і спонтанного ламання основних моральних і суспільно-політичних вартостей у житті українського народу, на всю ширинь виставленого під руйнівальну силу більшовицької Росії у кожній ділянці. Гуртки інтелектуалів і студентів у Харкові та в Києві не хотіли капітулювати перед тією силою і прагнули, принаймні в своїх думках, розвивати ідеал та практичну концепцію самостійної української держави з народовладним правлінням.

З таких міркувань зродилася Спілка Визволення України (СВУ), очолена проф. С. Єфремовом, а опісля Спілка Української Молоді (СУМ) під моральним керівництвом М. Павлушкова. Були ці два осередки незалежної української культурно-державницької думки в початковій стадії розвитку, подібно як Кирило-Методіївське Братство 1847 р., коли — незважаючи на участь таких видатних мислителів, як М. Костомарів, П. Куліш і Т. Шевченко, — воно ще не мало навіть списку своїх членів. На ділі, і те братство, і СВУ й СУМ являли собою національно-політичні клуби, на довіреному форумі яких можна було кристалізувати українську державницьку думку. Суцільний визвольний рух міг і повинен був згодом формуватися силою морально-патріотичних почуттів і спільних переконань, перещеплених на ґрунт ширшої громадськості. Що ніхто з учасників не уявляв собі всеохоплюючої сили тоталітарного режиму, то це правда, але тоді ніхто у всьому Сов. Союзі та й поза ним не мав досвіду з такою тоталітарною системою, як московський більшовизм.

Московські слідчі органи в Україні розкрили існування СВУ і СУМ-у, ув'язнили учасників, поставили перед суд і, засудивши так чи інакше, поступово ліквідували їх тюрмами й концтаборними засланнями майже всіх. І, звичайно, під час і після судового процесу знайшлися «українські» рубачі, які ганебно рубали той засновок скромної, але достойної української національно-політичної думки так наполегливо, що з історичного годинника української пам'яті й чести під ноги кремлівським посіпакам летіли коліщатка й фігурки всієї нашої національної гідності.

Але в українському народі збереглася пам'ять про ті жертви нового московського терору, як про групу національних революціонерів. І на їхній традиції частинно формувалися нові досконаліші формації української самооборони — ОУН, УПА, УГВР. Українська наука й публіцистика визнавали революційну ідейність СВУ і СУМ-у подібно, як російські та інші дослідники визнавали московську групу «Петрашевців» (за участю Ф. Достоевського) революційним протицарським осередком, хоч і той

осередок був тільки нелегальним літераторським гуртком. В умовах поліційно-державного гнету кожне добровільне нелегальне об'єднання має потенціально силу революційного грому, як про це передсвідчилися в наших часах комуністичні можновладці в Угорщині 1956 р., де революція виникла з маленької іскри — з літературного гуртка ім. Петєфі.

Нічого дивного, що раніше, у вільних умовах життя країн Заходу теж українська еміграція зі своїми нащадками після 1945 року перейняла традицію зокрема СУМ-у і згодом два чи три покоління своєї молоді виховала на українських патріотів. Діяльність СУМ-у (і частинно СВУ) стала ефективною антибільшовицькою силою в еміграційній громадськості, а не тільки приповідкою «дошкульно терниною в боці» Української ССР. Тому вирішено підкопати ідейні основи тієї організації непрямою атакою — ударом по її родоводі.

З юрби претендентів до володіння душами українців вирвався один, потім другий — третій рубач та своїми критичними сокирами кинулись рубати самий зруб самостійного українського мислення, світовідчужання і можливості самовільного діяння: — Не було й не могло бути СВУ ані СУМ-у. Вони — тільки вигадка советських органів безпеки!

І, як звичайно, — з-поміж столикої різноголосої юрби спостерігачів того двобою пролунали схвальні вигуки: — От незрівнянний мистець! Одним ударом ліквідував дві організації! Йому (чи їм) належить приз володіння душами українських людей!

Ледве чи хтось із них хотів слухати розсудливі голоси перестороги про те, що ця атака на СВУ й СУМ на ділі — тільки нова стадія боротьби більшовицької Москви проти існуючих і давніх осередків української революційно-визвольної думки. Але московські органи безпеки завжди спершу фізично ліквідують членів даного осередку активного опору, потім деякий час люто переслідують дійсних і потенціальних прихильників такого осередку, щоб врешті — після тривалого проміжку часу — просувувати свою «тезу» про... фіктивність такого резистансу, мовляв: — Не було, бо не могло бути! А що засуджено й покарано живих, реальних людей, то це було тільки «порушення советської законності органами безпеки, які тимчасово перебували під впливом деяких порушників советського правосуддя».

Ось такими діалектичними заходами в Сов. Союзі знищують пам'ять поневоленого народу, обдирають його історію з найменших згадок про його будь-які вияви обурення на московську неволю (царську чи більшовицьку), а зокрема про індивідуальні та групові форми активного опору. Тепер московсько-київські дезінформатори отримали директиву: — Прийшла пора на СВУ і СУМ,

бо не тільки в еміграції, але навіть серед молодих українців та українок в УССР ідея групового плекання національної думки на зразок СВУ-СУМ починає знаходити ґрунт. Така група формувалася вже за життя В. Симоненка, а скромний, але постійний вплив закордонних українців може зміцнити таку течію.

В таких умовах битви за українські душі в Україні та за кордоном, появився самвидавний машинопис одного «дисидента», який поцікавився історією СВУ і СУМ-у, бо знав, що його мати була «співробітницею» ГПУ в розкриванні та в підготовці процесу СВУ-СУМ, хоча на явного свідка прокурор не покликав її перед суд і підсудних. Сперши своє «наукове дослідження» тільки на офіційних советоукраїнських і московських газетах, які друкували урядову версію судилища над членами тих організацій, самвидавний автор вирішив, що жадної такої революційної організації не було і... не могло бути. А що був суд, то це робота ГПУ — і стільки.

В середовищі вільнодумців молодшого покоління в Україні цей «нарис» викликав збентеження і декого захитав у стійкості. Еміграційні спостерігачі й дослідники, які раніше прийняли були версію рубачика годинника української історичної пам'яті, були вдоволені конкретним «доказом» своєї тези: Та ж це написав «дисидент», людина, що знає живу дійсність в Україні! . .

Ледве чи хто подумав, що той дисидент менше знав Україну, як будь-який післявоєнний український емігрант з Харкова чи Києва, який прожив 1920-ті, 1930-ті й початкові сорокові роки в Україні, бо дисидент і молодший, і ледве чи коли вийшов поза межі свого району в цупко контрольованій режимом дійсності. І, мабуть, ніхто не запитався в думці: — Як це так, що гурток росіян «петрашевців» усі визнають за дійсний революційний осередок антицарської думки, а два українські гуртки опору, однаково суджені російською владою так, як суджено петрашевців, вважають «неіснуючими на ділі» й вигадками органів безпеки?

Але метод інтелектуального убивання установ, рухів і осередків опору московській окупації застосовується не вперше і не востаннє дезінформаторами в Сов. Союзі. Три стадії поборювання їх перейшли вже такі формації, як Армія УНР та Українська Галицька Армія. Спершу їх переможено переважаючими силами всієї Росії — червоної і білої та з участю інших агресорських сусідів. Потім люто переслідувано і знищено ветеранів цих армій самостійної української держави, а врешті пропагандивно заперечено їхнє реальне існування, як серйозного державо-творчого чинника у визвольній війні, мовляв «були тільки банди Петлюри» і «банди галицької вояччини». Микола Скрипник перший розпочав цю стадію атаки на історичну пам'ять українців своєю промовою

на форумі НТШ у Львові 17 вересня 1929 р., де з ним зустрілися українські інтелектуали і громадсько-політичні діячі. Він назвав УГА «зграсю». . . Як відомо, д-р Д. Донцов і ред. Матвій Стахів тоді на знак протесту покинули залю. З того часу вже не тільки армії УНР, але й сама Українська Народня Республіка в писаннях советоукраїнських і російських авторів «ніколи не існувала», вони звать її проміжковим явищем поміж суперницькими арміями панської Польщі та Советської Росії. Такими методами використовується навіть найменшу пошану до історичних державних установ і формацій українського народу в пам'яті молодших поколінь жителів Української ССР. Тому теж «рубачі» безперервно й люто вдаряють по Акті 30 червня 1941, щоб знецінити і якось «зам'яти» той сміливий чин поновного самовизначення українців перед обличчям двох імперіялістів.

Тридцять років після придушення збройного опору в Україні Москва перевела свою пропагандивно-дезінформаційну машину на «третю швидкість»: на викорінювання будь-якої згадки про героїчний опір українців гітлерівсько-німецькому і сталінсько-російському наїзникам. Як видно із росту відновленого культурно-національного опору молодших поколінь українців у роки 1955-1985, пам'ять про цей опір збереглася в народі та діяла весь час немов той годинник, на якому кожна година дня нагадувала культурно-політичне минуле своїх предків, спонукувала до мислення і роблення висновків. Тому кампанія плямування чільних постатей визвольного руху ОУН, УПА й УГВР протягом цих десятків років не принесла московським органам безпеки сподіваних наслідків. Отже застосовано метод знищення тієї пам'яті фізичним ліквідуванням живих ще свідків активного збройно-політичного опору і тих із молодшого покоління, які були (на погляд тих органів) носіями тієї концепції непотурання лихові окупації. Доказом цього є відомі численні розстріли кол. вояків УПА і членів ОУН в останні роки та зловмисне смертельне виснажування тюрмою і концтаборами культурно-політичних вільнодумців. Якщо теперішньою плямувальною кампанією чи навіть ще фізичним ліквідуванням окремих діячів Москві пощастило б придушити українську політичну еміграцію та пригнобити її нащадків у державах Заходу, тоді кремлівські пропагандисти і їхні помічники — «рубачі» в дезінформації могли б уже «науково» доказувати, що начебто в Україні таки «ніколи не було» серйозного організованого національно-визвольного руху опору та що прагнення до своєї суверенної держави серед українців на рідних землях і на еміграції «немає»; мовляв, і там, і тут «на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує», як у часах Т. Шевченка в царсько-російській імперії.

Вже сьогодні в цій акції секундують деякі рідні рубачі. Ось не-

давно з них висунув підступну пропозицію критично продебатувати громадським способом питання доцільности т. зв. надто великих втрат українського народу, спричинених організаторами збройно-політичного руху опору. Дехто з об'єктивних читачів погоджується з тією пропозицією, мовляв, це легітимна вимога. Тим часом автор пропозиції має на думці такі «дебати», які проведено в США на тему американської участі у в'єтнамському конфлікті. Ці дебати, взаємозвинувачування і суперечки в США завдали великої шкоди американському суспільству і частинно демобілізували американську громадську думку перед обличчям смертельної загрози з боку дедалі зростаючої сили агресорського Сов. Союзу. Але так чи інакше, американський приклад не годиться застосовувати в українському випадку. Адже американці встриянули у внутрішній конфлікт в'єтнамського народу по боці південнов'єтнамського режиму. Розчароване безрезультатністю тієї інтервенції американське суспільство мало право і потребу обмірковувати доцільність втрат у людях і ресурсах, що їх мали американські збройні сили в наслідок постійних обмежувань (політиками) тієї інтервенції, як справжньої війни з усіма її вимогами.

Але у випадку рев. ОУН, УПА й УГВР ішлося не про чужоземну інтервенцію (бо ці формації ніякої закордонної допомоги не мали!), а тільки про самооборону частини народних мас на своїй історичній території, окупованій по черзі двома чи більше окупантами. Ніхто — навіть найбільший світський і духовний авторитет! — не сміє критикувати, а тим більше засуджувати добровільну готовість певної кількості українців та українок віддати своє життя в боротьбі за своє особисте і загально-національне право жити і правити собою на своїй історичній території згідно з власними державницькими і духовно-культурницькими традиціями у своїй суверенній державі. (До речі, Північний В'єтнам і підручний йому південнов'єтнамський В'єтконг саме стояли на цій морально-принциповій позиції самооборони того права в'єтнамців перед обличчям «американської інтервенції» і цим здобули прихильність суспільства нейтральних країн, а навіть підтримку значної частини американської громадськості). Тому нечесне намагання представити українську самооборонну боротьбу проти німців, росіян та поляків начебто якусь недоцільну й невинуватну затрату українського життя й ресурсів являє собою ще одну спробу рубачів допомогти окупантові виправдати свою агресію супроти України і затемнити історичну пам'ять українського народу про власні гідні спроби вирватися з-під чужоземного ярма.

А втім, якщо вільно й корисно було б «дебатувати доцільність» національно-політичного опору в поневоленій Україні, тоді тим більше довелось б «дебатувати» й «засуджувати» церковно-релі-

гійний опір українців під проводом своїх ієрархій: УАПЦ, в 1920-их і 30-их роках, та УКЦ, з 1944 року почавши і досі. Можна було б доказувати, що у безвиглядній дійсності Сов. Союзу (де церковна адміністрація Московської патріархії всебічно співдіє з безбожною державною владою «більшовиків» на знищення всіх ознак української церковної окремішності на своїй території), недоцільно було вести на загибель тисячі вірних, священників, черців, черниць. . . А тим часом такий опір в Україні та в концтаборах Росії триває далі, і «досі люди мруть» за свої церковно-релігійні українські переконання.

І ніхто не має права дебатувати добровільного рішення тих владик, душпастирів і пересічних вірних піти на муки і смерть за своєю віру і за свій власний український шлях до Бога. Хто не має такої стійкості і воліє бути «бараболею», з якої луплять шкіру, яку крають на частинки, варять або печуть цілою і з'їдають, той повинен принаймі гідно мовчати. Бо організатори національно-політичного і національно-релігійного опору в Україні не залишили своїх однодумців самих віч-на-віч із жорстоким ворогом, але самі поділили їхню долю й недолю — заплатили життям за свої переконання. Бо вони знали і вірили в те, що кожний прояв національно-політичного й національно-релігійного опору окупаційному режимові відсвіжує, історичну пам'ять народу, не дозволяє йому перетворитися в «тяглову силу» чужої держави і законно відновляє його право на власну державність.

На українському годиннику історичної пам'яті багато символічних і конкретних пригадок про спроби виконати цей обов'язок. Правда, після кожного удару рубача, шкереберть летять складові частинки того годинника і потрібно багато часу на те, щоб коліщатка знову зійшлися разом і щоб силова машинерія пустила в рух годинникові персонажі. А вони — як у казці Андерсена — посічені й порубані не тільки в першому зіткненні з першим рубачем, але носять на собі сліди багатьох пізніших ударів, спрямованих на них ворогом з метою цілком змести їх з лиця землі та зперед очей народу. Всі постаті — І. Мазепи, С. Петлюри, Є. Коновальця, С. Бандери, ген. Т. Чупринки-Шухевича, митр. В. Липківського з його єпископами-мучениками, патріарха Йосифа з його єпископами-мучениками — це символічні та реальні представники тисячів-тисячів українців та українок, які своєю самопожертвою не дозволяють своєму народові, під тиском ворога, загубити своє людське й духовно-політичне обличчя. Цим «найбільш неймовірним подвигом» вони одушевляють і новою силою наснажують нові покоління людей українського роду на всіх континентах.

Тому сьогодні, в час посиленого наступу Москви та її союзників на самі основи українського духовного й державницького мислен-

ня, численні українці тривожно стоять на березі своїх сподівань і, збентежені наскоками рубачів-анархоіндивідуалістів, запитують одні одних:

— Коли вже нарешті, опівдні чи опівночі, з дверей годинникової вежі української гідності вийде молодий вартовий і срібно-ссяною зіркою або золотим тризубом тарахне по голові нечосурубача, щоб у цій самій хвилині складові частинки нашого суверенного національного мислення завершилися єдиним щасливим результатом — відновленням самостійної соборної української держави? . .

Так, на годиннику української історичної пам'яті — дванадцята, бо розвиток української політичної думки, розвиток державницьких установ накреслив своє повне коло. Одначе, як своїх сучасників остерігав ще Іван Франко, автоматичність наслідків розвитку історії з т. зв. щасливою розв'язкою можлива тільки у казках: «. . .колись в легендах так бувало, та не тепер! . . .» І правда, бо наше визволення залежить від нас самих, а не від «найбільш неймовірного чину» й допомоги «супермена» чи «супержінки» — таких популярних персонажів у телевізійних програмах, виготовлених на розраду для розгубленого і збентеженого загалу американських глядачів. Тільки зберігання своєї історичної пам'яті та вдосконалювання тяглости своїх державницьких установ і формацій може призвести до такого наслідку.

Передумовою такої перемоги буде наше вміння негайно дати відсіч усім рубачам, які ударами чужої пропагандистської сокири силкуються знищити цілковито або принаймні на деякий час зупинити годинник української честі й себеусвідомлення. Бо це ті сліпці, про яких Ю. Яновський писав, що вони «нашу перемогу відсовують у темряву віків».

2 січня, 1986

Ярослав ГАЙВАС

ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ

(Продовження, 8)

Командування УПА, як і керівні чинники ОУНР, — знали, що силою тодішніх обставин тільки ОУНР могла бути партнером у таких контактах і розмовах. Вони обговорювали вельми комплексну проблематику, приготувалися до рішень та робили конкретні кроки до їхньої реалізації. Завдяки «Літописові УПА», що його вже десятий том на руках читачів, (а дальші в підготові), ми дістали доступ до основних документів, без яких не можна було б джерельно й основно аналізувати ті питання і робити виникаючі з них заключення. На підставі опублікованих в «Літописі УПА» матеріалів і документів ми можемо відносно точно устійнити факти, накреслити лінії духових і політичних процесів в українському житті того часу, а також спростувати чимало невірних поглядів а тимбільш тенденційних наслідків, чи просто вигадок і фальшивок.

Радович М. В. в есею «У спільному революційно-визвольному фронті боротьби (до генези УГВР)» з'ясовує ширше ніж усі інші тогочасні крайові автори те підґрунтя, з якого і на якому була створена УГВР:

Повторна окупація більшовиками українських земель у 1943-44 збіглася з одним фактом дуже далекойдучого значення для життя й боротьби українського народу. Фактом цим була щораз глибока кристалізація в середині української нації революційно-визвольних сил та об'єднання довкола них усе ширших українських народніх мас. При тому процес цей проходив в умовах найбільш жорстокого й нещадного окупантського терору, однаково німецько-гітлерівських, як і сталінсько-більшовицьких загарбників, не говорячи вже про всі оті знищення й насильства, що їх приносило населенню України саме повторне прокочування фронтів по українських землях.

З другого боку цей процес проходив у боротьбі та впливав із факту, що маси були в цій боротьбі безпосередньо зацікавлені, підсвідомо прямо вичуваючи незмінну вимогу активно стати на оборону свого права на життя й розвиток. Була це нераз пряма боротьба за саме фізичне існування народу й людини, яким окупанти загрожували знищенням. Тому і нічого дивного, що в тих

умовах маси відчували нерозривний зв'язок між їхнім життям та існуванням і життям цілого народу, як органічної спільноти. Це родило бажання єднатися у спільні лави, під прапорами одної ідеї, під спільним революційним керівництвом». («Літопис УПА», том 8, стор. 61)

Цей есей написаний зараз після відбуття Першого (Установчого) Великого Збору УГВР (11-15 липня, 1944 р.), про що свідчать відклики до подій і не пізніше літа 1944 року. Дуже характеристичним і багатомовним у справі визначення точного часу, є інформація про час відбуття Збору УГВР, а саме червень, 1944 р. Як знаємо, подання дати (червень 1944) було зазделегідь упляноване керівними чинниками, як дезінформація з метою ввести в блуд ворога. Редакція «Літопису УПА» остаточно вияснює цю справу:

«Тут хочемо звернути увагу, що на одному з опублікованих раніше документів — в «Універсалі Української Головної Ради» — було навмисно подано ранішу дату: «Червень 1944 р.» Як твердять учасники, ранішу дату подано на те, щоб змити поліційні органи окупантів, сугеруючи тим, що Перший Великий Збір УГВР відбувся ще в червні, отже вже давно, тож вже пізно організувати погною за зібраними учасниками цього зібрання чоловічих політичних діячів». («Літопис УПА», том 8, стор. 12-13)

Ішлося про введення в блуд поліційних органів, які в той час були ще окупантами західніх українських земель, що їх за декілька тижнів окупувала червона армія. Після повороту большевиків причина подавати цю дезінформацію відпала й документи підпілля почали подавати нову, справжню дату.

В додатку до ствердження Радовича, що створення УГВР було кульмінаційним пунктом тогочасних революційних процесів в Україні, в основі яких «була щораз глибша кристалізація в середині української нації революційно-визвольних сил та об'єднування довкола них усе ширших українських народніх мас», треба додати декілька зауважень про швидке усупільнення й національно-політичне визрівання мас українського заходу між двома світовими війнами. Визвольні змагання 1917-20 років були глибоким каталізатором, який замкнув дотеперішню епоху в історії українського народу і могутнім поштовхом перетворив народ в активного співтворця нової дійсности в просторах заселених цим же народом. Одначе в тих роках (1917-20) не осягнуто відбудови власної державности і розбуджені та зрушені енергії і сподівання не могли знайти свого вияву та задоволення в державному будівництві і в життєвій творчости на всіх ділянках, а тому суспільство українського заходу мусіло перейти до власної суспільної ініціативи та активного заангажування народніх мас, щоб не лише підтримати власну егзистенцію, але й знайти шлях та засоби для

дальшого росту й розвитку. Державні апарати — польський і румунський, у великій мірі чехо-словацький, були засадничо й послідовно проти всяких ширших українських аспірацій, глушили їх, або пробували розбивати всіма засобами, навіть інтервенцією фізичної сили й насильства. Отже, українська громадськість мусіла всі життєві функції взяти виключно на себе і там, де нормально діють державні чинники, сама виконувала ці завдання. Економіка кооперативна й приватновласницька, українськомовне шкільництво, намагання втримати власний тайний університет, церкви й прицерковні установи, коротко — всі вияви групової діяльності виростили з вкладу енергії і матеріяльних засобів суспільства, а чи його одиниць. Це швидко перетворювало суспільство українського заходу в самовистачальну формацію, яка, хоч відставала у різних відношеннях у порівнянні з суспільствами окупаційних держав, але зате навчилася сама братися до сповнювання усіх потрібних життєвих функцій. Те, що в державі ініціює й регулює закон і влада, наше суспільство мусіло виконувати самохіть. І саме тому підтримка національно-революційного підпілля, мобілізація людського елемента до УПА, а відтак втримування вже великої УПА, визнання і підтримка УГВР, чи власної влади в «упівських республіках», які були на добровільній базі, виростили не лише з патріотизму й усвідомлення українських мас, але також з його довгої заправи в такому поступуванні. Як каже Радович, «маси були безпосередньо заінтересовані», бо вони звикли й знали, що самі мусять нести добровільно тягар втримування не лише своєї екзистенції, але й усіх виявів визвольної боротьби.

Український схід, що пройшов понад двадцятирічну добу тотального російсько-советського терору з усіма його найскрайнішими виявами, тобто консенквентного ломання і розбивання, а також фізичного знищення передових одиниць і цілих верств українського суспільства («нищити ворога, як клясу», як навчав Ленін і всі інші червоні опришки), увійшов у Другу світову війну знеможеним і обезкровленим до білого. В додатку до цього, нелюдська советська система, створена й кермована Москвою, застосувала найбільш рафіновані методи суспільного й індивідуального самовинищування. Так зв. «большевицька бдітельность» з її закликами до масового та всюдиприсущого донощитства, яке, згідно з доктриною марксизму-ленінізму, стало «найвищою чеснотою» — була нічим іншим, але таки закликком і прямим примусом до самовинищування. «Сьогодні ти мене, а завтра я тебе» — втовкмачувала всілякими засобами у свідомість державна влада, партійний апарат, приучувала школа й взагалі ціла система, так, що доносам не було кінця. А найбільше руйнуючою методою була система т. зв. народніх судів, себто — звичайних лінчів, під час

яких сусід нищив сусіда, брат — брата, а деякі діти — своїх батьків. Та, незважаючи на це все, скоро після втечі з української землі советської влади й червоної армії, одиниці, групи і все суспільство приходили до себе, поводитися і поступали як люди, а не як советські «гвинтики», що підкреслюють усі, хто мав змогу бути в цьому на теренах, де населення пережило дві декади найжорстокішої московсько-большевицької влади.

Без такої постави українського суспільства ні УПА не стала б всенародною збройною силою, ані не постала б УГВР як підпільний революційний уряд воюючої України, а наколи б навіть й постали, то не могли б взятися за виконання своїх завдань, головною тих завдань, що їх в нормальних умовах виконує державний апарат.

Так як війна має свої закони, так і розгортання революційної боротьби має свої закони й норми. Виконані завдання породжують нові, часто ширші й вагоміші. Створені факти диктують потребу нових зусиль та шукання вищих форм і органів для ще повнішого використання зусиль. Втриматися і втримати в своїх руках контролю подій та процесів, зберегти свою ініціативу, а не тільки відповідати на починання ворга тощо — це абсолютні вимоги продовження революційної боротьби. Радович так розвиває свої думки:

«Визвольна боротьба українського народу в умовах німецької окупації проходила під керівництвом революційно-самостійницького табору, що — як вище стверджено — одинокий удержався в трудній окупантській дійсності та кермував масами. При тому тодішня боротьба була не тільки пробою його твердості, гарту й видержливості в дуже важкій революційно-підпільній дійсності, але була вона також пробою його *політичної зрілості*, вартості його політичних ідей, його програми, тактики, тощо. І сьогодні, з перспективи часу, треба сказати, що цієї проби самостійницько-революційний рух вийшов переможно й у ній він дуже багато навчився, бо в ній став він *справжнім політичним усенароднім рухом та керівником народньої боротьби*.

Коли, отже, революційно-самостійницький табір удержався на поверхні політичного життя (чи власне в підпіллі) і став єдиним керівником народу в його боротьбі, то на це зложилися в рівній мірі його революційна практика в терені, отже *кадри й боротьба*, як і *його ідейний зміст та політична зброя*. Свідками цього останнього є численні документи в формі серйозних праць з усіх ділянок суспільного життя, нашої політичної концепції, програми, а зокрема державного планування. Жодне з існуючих раніше в Україні, зокрема Західній, політичних угруповань у тій акції, як зрештою й у практичній боротьбі, участі не взяло. Їхні тодішні, зрештою дуже рідкі, писання відірвалися зовсім від дійсності

та тупцювали в давньому, давно пережитому й нікому непотрібному. Це був наслідок їхнього опортуністично-спекулянтського наставлення до *тодішньої дійсності в Україні та політика зберігання власних шкур*.

Так отже з ініціативи й під керівництвом революційно-самостійницького табору проводилась тоді в Україні зарівно широка розбудова ідейно-політичних позицій народу, як з другого боку — під його керівництвом ішла вся майже практика революційно-визвольної боротьби. *Але вже 1943 р. ставало ясно, що всі ці дії переростають далеко завдання одної політичної партії чи організації та що постає питання всенароднього верховного політичного керівництва, центральної установи народу, яка очолила б і керувала б боротьбою народу в усіх її ділянках та підготовляла його до відбудови власної держави*. («Літопис УПА», том 8, стор. 83)

Ми бачимо, як революційна хвиля захоплює щораз ширші верстви і втягає в крутіж подій щораз ширші суспільні елементи, які, включаючися в активну діяльність, вносять нові вартості, нові ідеї, нові оцінки й ініціативи. За ними мусять поспішати організаційні форми, щоб завжди бути адекватними до життя і його потреб. Поширювана діяльність вимагає поширених форм і засобів. Нові люди приносять нові проблеми й нові запити, яким з одного боку треба давати відповіді, а з другого втримувати в стані постійного заінтересування й затруднення. Коли УПА розрослася до стану всенародньої збройної сили, зросли її потреби. Радович такими словами це з'ясує:

«Тому організація УПА, як військово-збройної одиниці, доконувалась при співучасті українських військовиків різних формацій колишніх українських армій, військовиків УНР та частинно УГА, як також сучасних армій, к. старшин і бійців Червоної Армії та українських утікачів з різномірних німецьких військових формацій. Якщо мова про політичні переконання, то в УПА були й є бійці й старшини різних політичних напрямків у льояльній братерській співпраці і революційно-самостійницька ОУН ніколи не підносила жодних претенсій на якунебудь окрему партійну позицію в УПА. Бо УПА це власність цілого українського народу, а не одної партії, хоч основний стрижінь УПА створили випробувані в визвольній боротьбі самостійницько-революційні елементи.

Але не тільки військовиків потребувала УПА. Вона потребувала для свого існування співпраці цілого народу. *Вона не могла обмежитися тільки лісом*. Вона вимагала співпраці міста, цебто передусім усіх господарських, фінансових та медично-санітарних установ. Бо бійці мусять бути не тільки озброєні (зброю дає нам, хоч недобровільно, ворог), але також їх треба похарчувати, одягнути та забезпечити медикаментами. Історія УПА, зокрема з періоду німецької окупації, як зрештою й тепер, покаже, побіч оче-

видних недомагань на тому відтинку, також блискучі документи широкої співпраці українського села й міста з УПА, зокрема українських господарських кругів та медичного світу». («Літопис УПА», том 8, стор. 86)

На наших очах виразно видно, як органічно й паралельно з розвитком людських думок про те, як має виглядати дальша боротьба, настають нові факти, що у свою чергу стають почвою до дальших ідей та до дальших зусиль на щораз вищому рівні. Ось якими словами Радович закінчує свій вельми важливий есей, в якому він не тільки з'ясував у фактах, але і ту ідейно-інтелектуальну атмосферу, в якій вони, ці факти, чинилися:

«Так родилася й так вступала в дію Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), як верховний керівний орган українського народу *у висліді довголітнього процесу кристалізації революційно-самостійницьких сил та об'єднання найширших народніх мас довкола ідеї УССД та української політичної концепції висловленої гаслом народам і людині та права кожного народу на власну державу, як найбільш прогресивної політичної ідеї сучасної доби.* Цей процес здійснювався в боротьбі, в умовах найважчого окупантського сталінсько-гітлерівського терору й тому сильні елементи могли в тій дійсності вдержати своє політичне обличчя та проводити свої ідеї в життя. . . Таким способом нарастали могутній, спільний, революційний фронт українських селян, робітників і трудової інтелігенції, керований передовими борцями всіх прошарків народу. Тому, по кількох роках важкої боротьби, народ мав змогу пізнати тих, що його вели, що з ним проходили крізь доли й гори визвольної боротьби. Тому їх покликав він до керівництва, їх уповажив бути виразниками його суверенної волі». («Літопис УПА», том 8, стор. 94)

Радович, один із головних співтворців того діла, не має найменшого сумніву, хто творив УГВР, з якою метою, хто з народнього мандату перебрав керівництво, а чи, вірніше, продовжав керувати тією боротьбою і взяв на себе відповідальність за неї перед українським народом та перед історією. Ті роки і ті вчинки — це не був епізод, ані припадок, це була й органічна ланка, що в'язала історію й минуле українського народу з його майбутнім і творила тому майбутньому найширшу всебічну базу. Радович був у повному праві сказати:

«Таким способом українським народом, найширшими масами, що стоять у боротьбі, була покликана до життя в червні 1944 р. Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) і її виконний орган Генеральний Секретаріят, як найвищі керівні органи українського народу в його боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). УГВР стала завершенням довголітнього процесу боротьби українського народу в умовах найжорстокішого те-

рору українського народу в умовах найжорстокішого терору гітлерівсько-сталінських імперіялістів, процесу, що довів до органічного об'єднання українських мас довкола ідеї УССД. Таким чином зродившись у боротьбі, в самому її розгарі, а не далеко від неї й не в спокійному кабінеті, УГВР є органічним твором українського народу, його плодом, якому народ віддав у руки мандат влади». («Літопис УПА», том 8, стор. 88)

Так само бачить ті справи другий учасник і співтворець тих подій, Настасин І. М., що його праця «В умовах нової дійсності (Підсумки й перспективи)» поміщена в тому самому «Віснику»; органі Президії Української Головної Визвольної Ради, (друге видання, за серпень 1945). У своїй праці Настасин навітує ті самі події ще під іншим, додатковим кутом зору. Він з'ясовує тут остаточну поляризацію, що заіснувала в українському житті, і в наслідок якої сили, які дотепер не були включені в боротьбу УПА, тепер або влилися в неї й увійшли в склад УГВР, або вийшли за кордон. Частина їх вийшла під егідою і ідейним спрямуванням УГВР, а частина зовсім незалежно від неї, або навіть як її опозиція. Аналіза Настасина передана в слідуєчий спосіб:

«Європейський континент, зокрема Україна, стала великою бойовою ареною, на якій зударилися ворожі одна одній сили з різними матеріально-технічними засобами, з окремими своїми тенденціями, здобути та міцно закріпити свої позиції в новому укладі політичних сил, та з власними концепціями перебудови світу на нових основах». («Літопис УПА», том 8, стор. 85)

І далі Настасин так передає ці справи:

«Як міцно було проведено в низах консолідацію українських народніх мас, хай послужить ствердження самого факту, що ті українські групи, які хотіли проводити свою власну диверсійну роботу, були з місця викинені з українського життя, не знаходили жодного оперття в українському народі й тому розпачливо шукали підтримки в чужих імперіялістичних силах, які старалися їх як своє знаряддя зберігати при житті. В періоді, коли в Україні змінювалися окупанти й на місце німецьких приходили більшовицько-московські імперіялісти, органічний процес консолідації самостійницьких сил українського народу, проведений у низах, знайшов своє оформлення і завершення в покликанні до життя українським народом найвищого органу влади й керівництва — Української Головної Визвольної Ради (УГВР). В її склад увійшли представники самостійницького табору, революційні діячі з поодиноких українських земель і представники окремих політичних середовищ, наскільки вони визнавали платформу революційно-визвольної боротьби УГВР.

Завершення консолідації в створенні УГВР було наскрізь природним і відповідало дійсному станові та укладові внутрішніх по-

літичних сил на всіх землях України. З утечею німців з України потягнулися за ними й усі ті українські політичні недобитки, які на українських землях хотіли рости й утримуватися при допомозі ворожій імперіялістичної сили. По них сьогодні на українських землях і сліду не залишилося. Ті ідейні одиниці, які були збаламучені своїми попередніми вожаками, залишаючись на українських землях, включили себе в єдиний революційний самостійницький фронт боротьби українського народу й підпорядкувалися революційному проводові та владі України — Українській Головній Визвольній Раді.

Ось так виглядає сьогодні Революційна Україна. Нема в ній розбиття на партії і партійної гризні. Ціла Україна об'єднана у гігантській боротьбі проти одного ворога — більшовицької Москви та її агентур на українських землях, якими є т. зв. уряд УССР з москалем Хрущовим і запроданцем Гречухою на чолі, КП(б)У і НКГБ. Є один народ, надхнений одною ідеєю і підпорядкований одному революційному проводові. Такий стан — це без сумніву позитивне явище в житті українського народу. Таке об'єднання могло *створитися тільки в твердих умовах революційної боротьби за бути або не бути* цілого народу. Воно сьогодні є дорожчим здобутком останніх років визвольної боротьби». («Літопис УПА», том 8 стор. 120, 121, 122).

Так бачили і так творили ці життєві події тодішні його провідники. Ясне, що ми не можемо виключати ідей, які могли б були проявитися в той час. Одначе ми не маємо ніяких записів, ніяких документів, ніяких довідкових матеріалів іншого характеру з того часу. Це все постало значно пізніше, здебільшого в умовах еміграційного життя і тільки так це можна трактувати. Єдиним засвідченням протиставленням українській точці зору й українській поставі, так як з'ясовують в «Літописі» передані матеріяли й документи, з яких цитати подані тут, було становище російсько-советської окупаційної влади, яка прийшла в Україну, щоб її опанувати, морально роззброїти й суцільно обезвласнити, позбавивши український народ його духового змісту, його життєвих бажань, його прагнень, також пограбивши його історичні здобутки та традиції, його матеріяльні здобутки.

Дуже важливі і вияснючі інформації до генези УГВР подає Роман Шухевич — Тарас Чупринка у своїй, написаній значно пізніше, а опублікованій у виданні «Бюра інформації Української Головної Визвольної Ради», р. 1, вип. 2, серпень 1948, статті «До генези Української Головної Визвольної Ради». В цій статті Шухевич-Чупринка мотивує конечність створення УГВР зовнішніми й внутрішніми причинами, й таким розгорненням визвольної боротьби, яким вести й очолювати вже не могло ні саме військове командування, ані ОУН, хоч ОУН була не тільки основним стри-

жнем тієї боротьби, вона стояла в першій її лінії і несла головний тягар жертв і відповідальности за боротьбу. Шухевич-Чупринка, один з ініціаторів і головний співтворець УГВР, з кількарічної історичної перспективи дуже виразно бачить мотиви й konieczність таку установу створити. Ситуація бо визріла до тієї міри, що створення УГВР вже далі відсувати не можна було. В додатку до того, большевицькі армії залили вже більшість українських земель і зближався час, коли вони мали захопити майже всю етнічну українську територію. Отже, відкладати скликання Великого Збору УГВР не можна було. Підготовка до цього великого діла була проведена під кожним оглядом досконало, все було на своєму місці і завдяки цьому Конституанта УГВР пройшла по пляну і з великим успіхом. Шухевич-Чупринка так розвиває свої думки:

«Бойові й політичні успіхи УПА зацікавили українською проблемою сусідів України та інші чужонаціональні політичні кола. З Головним Командуванням УПА почали зв'язуватися представники урядів інших держав, бажаючи повести переговори з офіційним представництвом українського народу з метою врегулювати цілий ряд політичних справ, актуальних тепер чи в майбутньому. Тому, що такого загальнонаціонального представництва українського народу в цей час ще не було, — взимку 1943/44 р. ці переговори вело Головне Командування УПА. До участі в цих переговорах Головне Командування запросило також представників інших українських політичних самостійницьких угруповань.

Масове поширення збройної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, що сталося в наслідок глибокого вкорінення серед якнайширших мас українського народу ідей українського визвольно-революційного руху; виразно всенациональний характер цієї боротьби; опанування УПАрмією значних територій українських земель; наближення до кінця війни між окупантами України — гітлерівською Німеччиною й більшовицькою Москвою, та, у зв'язку з цим, можливість заіснування догідної ситуації для української визвольної справи; значний зріст ваги української проблеми в результаті визвольної боротьби українського народу — всі ці моменти спонукали Головне Командування УПА заініціювати акцію з метою *створити загальнонаціональний, всеукраїнський політичний центр, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні.*

Треба підкреслити, що тут ішлося про утворення *нового* всеукраїнського, загальнонаціонального центру — такого центру, який відбивав би *новий стан національно-політичних відносин в Україні* — стан широкорозгорнутої боротьби та який *відповідав би всім потребам такої широкорозгорнутої боротьби: був би здібний такою боротьбою дійово керувати та належно її репрезентувати.*

Для здійснення пляну створити всеукраїнський, загальнонаціональний політичний центр (цей плян зродився в колах Головного Командування УПА восени 1943 р.) — весною 1944 р. утворено ініціативний комітет. Цей комітет відразу взявся до інтенсивної праці». («Літопис УПА», том 9, стор. 396-397).

Ініціативний Комітет для створення УГВР

Для всебічної підготовки Першого Великого Збору УГВР створено окреме тіло, яке діяло зовсім автономно, хоч у тісному порозумінні з Командуванням УПА і Проводом ОУН під проводом Степана Бандери. Був це Ініціативний Комітет для створення УГВР. Очолив його з призначення Командиром УПА і Головою Бюра ОУН (так називалося тоді найвище керівне тіло ОУН) Шухевичем-Чупринкою довголітній співробітник націоналістичного підпілля — Лев Шанковський. Як бачимо з назви Ініціативного Комітету, цю назву нового керівного тіла устійнено вже в початкових договореннях у цій справі. Як подає Лев Шанковський у своїй праці, виданій з нагоди 40-річчя УГВР (Лев Шанковський: Ініціативний Комітет для створення УГВР, Нью-Йорк, ООЧСУ, 1985, стор. 19) в склад того комітету ввійшли: Лев Шанковський, представник **УПА**, Дарія Ребет і Василь Охримович, представники **Проводу ОУН**, адвокат мгр Михайло Степаняк, представник громадсько-політичного сектора, що підтримував **ОУН-УПА** та інж. Ілля Сем'янчук, представник такого ж сектора господарського.

Дуже цікавим і характеристичним персонажем у цьому комітеті був мгр Михайло Степаняк. З огляду на те, що знав я його ближче в роках 1937-38, скажу декілька слів про нього. Пізнав я його після своєї доповіді в Бориславі, коли закладав там філію Промбанку у новозакупленому будинку. Після доповіді підійшов до мене інж. Іван Озаркевич, один з найвизначніших українських продуцентів кипячки (назва нафтової ропи, уживана скрізь в нафтовому промислі ЗУЗ), який мав свої власні копальні в Бориславі, а крім цього керував копальнями, які були на терені Митрополичих дібр на Підкарпатті. Озаркевич представив мені Степаняка, додаючи, що «це справжній український патріот лівих переконань, з яки Вам буде цікаво поговорити». Після вечері пішли ми зі Степаняком на «короткий» прохід, який тривав далеко поза північ. Зі слів Степаняка я зрозумів, що він не тільки лівий, але й комуніст, знає особисто майже всіх українських робітників Бориславського Басейну (з чого я зробив для себе висновок, що саме для цього перекинула його сюди КПЗУ — Комуністична Партія Західньої України), а головним його завданням під ту пору було вести боротьбу за працю українських робітників, що їх на

доручення польської влади звільняли неукраїнські продуценти, а на їх місце наймали надсиланих з Польщі. Зі слів Степаняка було ясно, що він поглядами близький до «шумськістів», українського крила в КПБУ і КПЗУ, яке під большевиками в той час уже було зовсім знищене, а на українському заході ще існувало, маскуючи себе перед емісарями з Москви і місцевими сталінцями. Завдяки Степанякові я пізнав численних робітників-українців, серед яких почав націоналістичну роботу. Одначе це увірвалося з моїм арештом в грудні 1938 року. Степаняк щораз більше зневірювався в комунізм, бачивши його щоденні практики, а коли на український захід прийшли большевики у вересні 1939 р., він таки зовсім від них відійшов. Опісля став членом ОУНб, де вкоротці посів високі керівні пости, брав навіть участь у переговорах обидвох ОУН, в яких під псевдом «Лекс» він очолював делегацію ОУНб, а делегацію ОУНм очолював інж. Осип Бойдуник. Бойдуник характеризував його після тих як відомо невдалих розмов, як дуже освіченого, вельми гнучкого й небезпечного в переговорах, що змушувало делегацію ОУНм бути постійно на сторожі. Степаняк не захотів вийти на еміграцію, хоч його організаційні чинники попереджали його в особливій для нього небезпеці. Схоплений НКВД, він завдяки дуже зручній обороні обійшовся тільки з десятьма роками концентраційного табору, з якого повернувся фізичним інвалідом і помер у рідному селі на Підкарпатті.

Шанковський так з'ясовує завдання Ініціативного Комітету:

«Головним завданням ІК було підготувати І ВЗ УГВР. Для цього було потрібно Комітетові підготувати програму І Великого Збору УГВР, його основні документи (Універсал, Плятформу, Устрій, Присягу Вояка УПА тощо) і, що найголовніше, підібрати особовий склад І Великого Збору, тобто дати мандати до УГВР її майбутнім членам». (Лев Шанковський, там же, стор. 53).

З текстами Універсалу, Плятформи, Устрою, Присяги вояка УПА та іншими матеріалами Ініціативний Комітет не мав ніяких труднощів. Охочих і вельми компетентних авторів для цього не бракувало і їх скоро приготовано до дискусії на Зборі. Зате проблема підбрання особового складу ВЗбору забрала чимало часу й трудів.

(Продовження буде)

Володимир МОКРИЙ

ХРЕСТ ЛЕМКІВ

(Закінчення, 2)

За вірність своїм першим просвітителям прийшлося деяким лемкам заплатити терпінням і таборовим життям у Талергофі. Напис під пам'ятковим хрестом говорив, що табір у Талергофі став «символом мучеництва русинів підозрілих про так зване русофільство, що для них означало на практиці вірність національній традиції». Щоб не «забалакати» частини історичної виставки, організатори охоче знайомили порівняннями газет і публікацій чи розташуванням листів та відповідних документів, рукописів, а також промовистими фотографіями, як текстами на окремих аркушах. Зіставлення біля себе так багатьох різnorodних, часто безцінних свідоцтв із життя лемків, давало відвідувачам першу цього роду можливість приглянутись тому, звідки взялися лемки, ким властиво вони є, що про них засвідчує, чим вони відрізняються, де живуть, чого бажали і боронили, завдяки чому збереглись, через що і за що терпіли.

Найціннішим досягненням частини історичної виставки було те, що вона спромоглась на спробу наближення найважливіших обставин і чинників, що зумовлюють розвиток національної свідомості лемків, з чим доводиться змагатися дослідникам цієї проблеми. Зібрані матеріяли були доказом, що в міжвоєнний період, подібно як перед 1914 роком, діяли: Товариство «Просвіта» та «Общество ім. Качковського», які конкурували між собою, церкви православна і греко-католицька, Гмінні Революційні Ради, що існували до 1919 року та інші угруповання, що об'єднували різних діячів, у цьому також народного і комуністичного руху.

Якщо перед війною в 1912 році були на Лемківщині 22 читальні «Просвіти» і 109 ім. Качковського, то у 20-их роках над русофільською орієнтацією русинів почав переважати український напрямок, представниками якого стали передусім молоді лемківські вчителі та священики. Основним осередком культурного життя був тоді Сянік, де в 1930 році заснувався музей «Лемківщина» під керівництвом майбутнього професора Краківської Академії Мистецтва — Лева Геца, автора багатьох образів і нарисів про Краків тощо. Окрім того, від 1934 року при львівській «Просвіті» існувала Лемківська Комісія і друкувався двотижневик «Наш

Лемко» та появилoся 12 видань «Бібліотеки Лемківщини», у цьому ж знанa «Історія Лемківщини» Ю. Тарновича.

Лемківська Комісія у Львові заснувалася з метою підтримки української течії на Лемківщині, течії, розвиток якої почала зупиняти польська влада, що прямувала до засимілювання національних меншин. З метою перешкодити консолідації етнічних груп, вона почала підтримувати русофільську орієнтацію русинів, які у висліді конфліктів із греко-католицькими священиками, що консеквентно і послідовно розбуджували національну свідомість, переходили на православ'я. Щоб запобігти поширенню православ'я, з ініціативи нунціатури та з інспірації уряду і єпископату, Апостольська Столиця створила в 1931 році Апостольську Адміністрацію Лемківщини як незалежну одиницю від Львівської греко-католицької митрополії і перемиського єпископства з осідком у Риманові Здрою, а опісля у Сяноці. Створення Адміністрації зупинило розвиток православ'я, але ізолювало Лемківщину від українських культурних центрів і поділило духівництво та лемківське населення. (У 1935 році на 145.000 лемків на території Адміністрації було 18.000 православних).

Польська державна адміністрація пропагувала окремішність поодиноких українських етнічних груп і творила товариства приятелів бойків, гуцулів і лемків. Уведено навіть у лемківському діалекті навчання у школах на Лемківщині, яке опісля замінено на лемківсько-польське. Підтримувано також русофільське товариство «Лемко-Союз», з його органом «Лемко», що появлявся у польському дусі в Криниці. Закрили зате майже всі читальні «Просвіти». Аргументів до ведення польонізаційної акції мала дати книжка А. Бартошука «Лемки, забуті поляки» (Варшава, 1938).

Дискусії на тему походження, національної приналежності, назви лемків та їхньої свідомости, ведені між поляками та українцями не були припинені передусім тому, що ці суперечки як справедливо пише Павло Стефанівський — відбувалися і далі відбуваються поза спиною автентичних лемків у Польщі чи русинів у Чехо-Словаччині. Я — лемко, отже один із них, а при цьому з освітою лемківського етнографа з польської етнографічної школи, отже говорю також сам про себе. То добре, на мою думку, бо це і побажане і найбільш ймовірне. Лемки повинні говорити, мати можливість висловлення своєї думки (не тільки у справі свого національного походження) самі, самі про себе.

Нема сумніву, що я русин з діда-прадіда і що це моя стара національна назва. Я отже українець у новій національній назві усіх русинів, так на Великій Україні, давній Русі, тих на Закарпатській Україні, іще недавно званій Закарпатською Руссю, і тих з

Карпатської Русі — моєї регіональної батьківщини званої також Лемківщиною (пор. «Магури», 1982).

Не всі лемки, що живуть у Польщі, здобули подібний рівень національної свідомості і тому назву «лемки» підносять до ранги національної, що є хибним явищем, але виводиться в основному з тої специфічної ситуації, що вони не мають можливості практичного спілкування із своєю розмовною літературною мовою і національною культурою, як мають, наприклад, їхні гірські земляки — гуцули.

Для лемків адміністраційними осередками та культурними центрами все лишалися найближчі польські міста включно з Краковом. У таких обставинах втрата регіональних прикмет та лемківського діалекту загрожувала винародовленням. Звідси й так міцна відданість лемків своїм регіональним традиціям, що зберігають чимало українських елементів, звідси й консерватизм, що ставав причиною конфліктів з діячами національного освідомлення, які часто у приспінений і помилковий спосіб хотіли зробити з русинів-лемків цілком свідомих українців. До нинішнього дня на Лемківщині можна стрінути симптоми давніх орієнтацій, що збереглись також на еміграції і діють при таких двох організаціях як Лемко-Союз, що заснований в 1929 році, о симпатіях русофільських, з видавничими органами «Лемко» (1928-1936), «Карпаторуська Робітничка Газета», «Карпаторуська Русь» та Організація Оборони Лемківщини, з українським напрямком, з органами «Лемківський Дзвін» (1931-1939), «Лемківщина» (1949-1953), «Лемківські Вісті від 1958 року (усі видавані в США або в Канаді).

Повільний процес національного освідомлення серед лемків припинився у післявоєнний період однаково з причин поширення у поточній свідомості негативного стереотипу українця і тому що «доцільно розпорощено лемків по багатьох воевідствах, повітах і селах серед нелемківського населення — поляків автохтонів та польського зайшлого населення з інших частин Польщі. У цей спосіб була остаточно знищена давня компактність лемківського заселення всупереч прагненням лемків у нових обставинах до скупчення у сусідніх селах або близьких до себе просторах та до відновлення давніх сусідських відносин». (Пор. Е. Новічка, «Заложення теорії асиміляції», 1980, праця під ред. Г. Кубіяка і А. Палюха).

В 1957 році частина переселенців могла повернутися на свою батьківщину в наслідок рішення Секретаріату ЦК ПОРП з квітня того ж року, в якому м. ін. читаємо, що «дозволяється на негайні повороти: якщо господарство і будинки є вільні, а якщо господарство є зайняте, але не використане і не загосподарене, дозволити на дальші повороти українського населення з Західніх Земель в

межах господарення перелогів покинутих продукційних кооперативів і нерентабельних ПГР-ів».

На основі цього рішення повернулося біля 350 лемківських родин, в основному до горлицького повіту. Тисячі заяв про поворот на рідну землю полагоджено відмовно, мотивуючи це тим, що господарства зайняті. На виставці можна було оглядати документи Василя Сиви з Нової Весі біля Нового Санча, якому в одержанні згоди на поворот не помогли навіть вислані до найвищої центральної влади посвідчення місцевих урядів, які підтверджували, що В. Сову знали: «як льояльного громадянина Польщі, який брав активну участь у війні проти Німеччини в рядах Червоної Армії і ніколи не належав до жодної організації проти польської держави».

Матеріяли, що документують проблеми повсталі в наслідок переведення переселенчої акції «Вісла» висвітлювали з одного боку складність обставин, в яких прийшлося пристосовуватися до життя лемкам на Західніх Землях, з другого ж — вказували на втрати, що трапляються донині в залишених та опустілих селах Лемківщини, де даліше залишається до відбудови багато господарств і залишків лемківської культури, що нищаться. Історія переселення відбилася також у демонстрованій на виставці поезії лемків:

Привезли нас на чужину,
Брали по одному.
Розметали кади могли,
Як вітер солому.

Привезли нас на чужину,
До німецької хати.
Ой, як тяжко, ой не легко
Нам ту привикати.

У тому ж часі, як переселені лемки загосподарювали незайняті до 1947 року бо знищені господарства на Західніх Землях, збуджуючи у сусідів цікавість, тривогу, а часто й ворожість, на перелогах Лемківщини гинули безцінні ікони залишених церков, що нищилися. /...../ Ustawa z dn. 31 VIII 81 r., O Kontroli publikacji i widowisk art 2, pkt. 1. (Dz. U. nr. 20, poz. 99, zm: 1963 Dz. nr. 44, poz. 204).

Не лишилося нічого, що біля нього можна б зупинитися ідучи «через зарослі травною колії доріг, що кінчаються при померлих садах». Бездомний Христос з лемківської каплички у вірші Уршулі Яніцької-Кшивди — «ночує у попалених хатах, п'є із засипаних криниць». Христос з каплички в Устю Горлицьким не “*mo-dli się cichcem wieczora w Ogroju sadów opuszczonych*”, бо хтось

«руському Богові» відрізав голову (є на виставці справді народня різьба, якій незнані злочинці відрізали голову).

Якщо навіть сліди по «лемківському Богові» заростуть терниною, то бодай її цвіти нагадають лемкам, так як їхньому видатному поетові Богданові Ігореві Антоничеві, що:

Co noc płaczem roślinnym łkają tarnin krzaki,
Iż zmuszono je służyć Chrystusowej ręce.

(tłum. T. Chróścielewski)

У цьому жалібному смуткові, що перемінюється на надію і радість перемоги, еднаються усі щороку в особливий спосіб, коли «тихнуть прибиті до хреста земські небеса» і наближається Великдень, коли:

Noc jak płaszcz osuwa się z bark Chrystusa
i światło wypływa z niebios przebitego boku.

Віру в перемогу за посередництвом хреста висловлюють співані під час Великодньої літургії слова тропара «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ» — смертю смерть подолав. Хрест на Сході є знаком тріумфу, символом перемоги над смертю через терпіння і смерть.

Досить було трохи зрозуміння і підтримки відповідної влади та неоціненного прямо зусилля організаторів виставки, щоб після літ смутку, терпіння і відчаю лемки почали надіятись, що не залишаться самітні у рятуванні решток своєї рідної культури, що визначає їхнє буття.

Таку надію висловлює з нагоди виставки пісня у виконанні ансамблю «Лемковина» (під керівництвом Ярослава Трохановського), що починається словами:

На Лемковині, в нашім краю,
В Карпатах днесь
Нарід воскрес,
Право його не згине.

о. Іван ХОМА

СОБОР СВЯТОЇ СОФІЇ В РИМІ

Нав'язуючи до світлих традицій київської княжої доби св. пам. Патріярх Йосиф здвигнув у Римі в 1968 році (при вул. Боччеа 478) собор Святої Софії у візантійсько-українському стилі з виглядом первісної будови великого князя Ярослава в Києві, але у меншому розмірі і п'ятибанну. Цю римську церкву запроектував архітект Лучо де Стефано за вказівками Патріярха Йосифа і на основі книги про Св. Софію київську.

Внутрішній простір собору має вид хреста. Перед входовими дверми є зовнішній притвор. До храму провадять три брами, з яких середня, головна, найбільша. По правій стороні входових дверей провадять круглі сходи на хори. З обидвох сторін хорів зправа і зліва є трохи нижчі галерії, де давно мали свої місця княжі родини і державні достойники. Як хори, так і галерії прикрашені балюстрадами (не висока огорожа) з сірого мармуру, а на їх колюмнах вигравірувані рівнобічні хрести. Над балюстрадами хорів і галерій домінують лукові аркади, сперті на подвійних колюмнах з білого мармуру, що спочивають на квадратних підставах з ясного мармуру. Колюмни закінчені розкішними дрібно різьбленими капітелями (горішня частина колони).

Собор Св. Софії побудований у тринавньому (подовжня частина храму) виді на осі схід-захід закінчується трьома абсидами (півкулясте склепіння). В головній абсиді знаходиться Свята Трапеза (престіл) з білого мармуру на чотирьох колюмнах. Під престолом вкладені мощі св. Климента-папи, які приніс папа Павло VI 28 вересня 1969 року, під час торжественного посвячення собору. Мощі св. папи Климента, який був засланий на Крим імператором Адріаном і помер у Херсонесі. Це був четвертий з черги Папа (88-97) на Петровому Престолі і мощі його відкрив апостол слов'ян св. Кирило в 860 році під час своєї подорожі на Крим і до Хозарів. Св. Володимир отримав частину тих мощів від папи Сильвестра II і вмурував їх у збудовану ним 989 р. Десятинну церкву в Києві. Отже, ті мощі св. Климента еднають Св. Софію Римську з самими початками християнства у світі.

На престолі позолочений кивот з бронзи з 8-ма українськими святими на стінах. Це дар о. д-ра Павла Івахіва з Боффало (США). Проект кивоту зробив мистець Святослав Гординський, а виконав його проф. Уго Маццей.

За Святою Трапезою є горне сидження з гербом Патріярха Йосифа і з написом на гербі: "Per aspera ad astra — через труднощі

до зір". Обабіч горного сидження «сопрестолія». Стіни святилища внизу оздоблені мозаїковою орнаментикою, в якій получено стилі римський з київським.

Верх собору закінчується п'ятьма копулами, покритими позолоченою бляхою. Ажурові (просвітчасті) хрести спочивають на округлих мосяжних кулях.

Кардинальська церква — Собор св. Софії в Римі

На софійському майдані, построєно водограй з криницею для посвячення Йорданської води. Водограй в оригінальному оформленні: три ангели з мармуру, що представляють старозавітню Пресвяту Трійцю в Авраама, стоять в подорожніх тогах (широкий верхній одяг), з посохами, символом влади. Вони держать у руках вазу, з якої розливається вода, символ благодатей.

Перед престолом є простора площа, викладена кольоровими каменями, на яких видніють безконечні, симетрично укладені візантійські луки з білих кам'яних брикетів. По лівій стороні входу до святині є асфальтова площа — парк для авт відвідувачів, прочан і богомольців.

До святині провадять чотироступневі сходи з білого мармуру, що мають пригадувати богомольцям чотири моральні чесноти: розсудок, справедливість, витривалість і здержливість.

Довкола собору виложено камінням і залито цементом дорогу для процесійних ходів під час літургійних торжеств.

Найбільшу увагу присвячено внутрішньому оздобленню священного собору. Мистецьку оздобу з великою посвятою, увагою і

вмінням виконав і вже довершує знавець візантійського мистецтва — Святослав Гординський.

За його проектом, в центрі головної абсиди вгорі високомистецька мозаїка представляє Святу Софію. Композиція зображена на золотому тлі за зразками стародавнього візантійського мистецтва. По боках херувими — безплотні духи, мають обличчя розумовані шестикрильними схрещеннями. З їх очей промінює розум і розсудок.

Свята Софія — Божа Премудрість, згідно із іконописною традицією, зображена в постаті огнекрилої жінки, одягненої в царські пурпури, викладені дорогоцінними каменями й оздоблені золотими гальонами. Вона сидить на золотокованім престолі зі скриптом у руці. Її голова осяяна золотим німбом (саявом), прикрашена володарським вінцем, пронизаним дорогими самоцвітами. Її ноги в багряній обуві спочивають на круглому червоному камені. Трон Святої Софії оточує округла «слава» з золотими променями.

Над головою Святої Софії в голубій еліпсі видніє постать Бога Отця з простертими руками в білосірому хітоні (спідня без рукава довга сорочка). З обидвох боків трону Святої Софії стоять дві постаті, Богородиці і св. Івана Хрестителя. Пресвята Богородиця в обшитій золотом одязі держить перед собою темносиній диск з образом Еммануїла, а св. Іван Хреститель одягнений у волосінницю, в одній руці він держить звиток з написом: «Се Агнець Божий. . .», а другу руку поклав на грудях. Вгорі шість золотокрилих ангелів у пурпурних і зелених одягах підтримують блакитний край неба, осяяний золотими зорями. Перед богомольцем розкривається незбагнуте таїнство Божої Премудрости, Величі і Маєстату.

Під композицією Святої Софії є голуб — символ Святого Духа — над св. Євангелієм, що лежить на квадратному престоліку.

Ще нижче, на золотому тлі подвійно зображений Христос Спаситель, що *подає апостолам Своє Пресвяте Тіло і з чаші Своєю Пресвяту Кров*. В найглибшій сокрушенні серця і «со страхом Божим» апостоли у черзі приступають до пресвятого Таїнства, шість з правої, і шість з лівої сторони. З правого боку, по апостолах, групи трьох осіб — це слов'янські апостоли Кирило і Методій, а з ними сподвижник їх ідей Слуга Божий митрополит Андрей (без авреолі) і далі вгорі: Мойсей і Ісус Навин. З лівого боку, після апостолів: св. Климент-папа, св. Володимир Великий, що тримає в руках скриньку з мощами св. Климента-папи, і князь Ярослав Мудрий, що тримає модель собору київської Святої Софії і далі вгорі: Соломон і Давид. Посередині престіл з бальдахином, прикрашений червоними і золотими взорами мозаїки. На престолі хрест, дискос (тарілочка), зірда, коп'є і ложочка, а обабіч престола два ангели з рипідами (великого розміру віяла). Постать Христа Господа представлена двічі величаво, маєстатично. Над головами постатей є слова освячення в двох мовах: церковнослов'янській і грецькій.

Ця сцена Пресв. Евхаристії є повторенням подібної мозаїки з пол. XI віку в київській Св. Софії. Покійний Патріярх бажав мати ту київську мозаїку у своїй римській церкві, бо церква римської Св. Софії має бути продовженням у сучасності тих самих Божих правд, які просвічували нашим предкам у заранні християнства на Україні.

У той спосіб зображена іконографічно історія нашого спасення, яке починається сотворенням, по нашому упадкові, воплощенням Слова-Логосу-Премудрости, освяченням у Святім Дусі і завершенням Христа між нами у Пресвятій Евхаристії.

На луку, над іконостасом, виноградний орнамент з двох збанів. На лозі сидять пави — символ вічного життя.

В правій малій абсиді представлено хрищення Ісуса Христа в Йордані з написом над луком: «Явился ежи днесь вселенній», а з боку зображено покликання Ісусом Христом св. Івана Христителя.

У лівій малій абсиді є постать Оранти з піднятими руками — Пресвятої Богородиці в традиційно молитовній поставі візантійсько-українського мистецтва. На бічних стінах є її родичі Йоаким й Анна та тітка — Єлисавета з малим св. Іваном — хлопчиною. Над луком слова: «Пресвятая Богородице, спаси нас!»

Зі склепіння копули, що представляє небо, колосальних розмірів (5 м. у промірі) Христос-Пантократор (Вседержитель) у традиційним зображенні, але оформлений згідно з вимогами модерного мистецтва, поглядає лагідно і немов говорить: «Аз есьм світ міру. Ходяй по мні не мають ходити во тьмі, но мають світ животний», — слова написані у великім колі докруги постаті Христа. Всупереч іншим подібним зображенням Пантократора (Київська Св. Софія, Дафні у Греції), Христове обличчя передає тут не строгого суддю на Страшному Суді, а має радше спокійний клясичний вигляд, який краще в'яжеться з поняттям Божої Премудрости, іменем якої названий храм.

Нижче Пантократора в копулі зображена постать Матері Божої-Оранти в почоті: Архангелів, Ангелів, Херувимів, Серафимів і інших небесних сил безплотних. Усі ці 12 фігур, кожна 2,7 метра висока, творять наче вінець пишних форм і кольорів навколо центральної фігури Христа. Всі фігури на суцільному золотому тлі, що на вигнутих площях дає особливо сильні ефекти.

Нижче тих небесних сил, між вікнами, зображені 16 старозавітніх пророків — світочів і носіїв Божої Премудрости у Старому Завіті. Кожен з них держить в руках пергамен з відповідним написом Божого об'явлення, ними проповідуваного.

На вікнах у копулі видніють вітражі, у східньому дусі, проекту мистця С. Гординського, вміло виконані архітектором Джуліяні, з посталями восьми киево-галицьких митрополитів, починаючи від Іларіона, через Кліма Смолятича, Петра Акеровича, Григорія Цамвлака, кардинала Ісидора, Михайла Рогози, Петра Могили та Йосифа Веніямина Рутського. Кожний вітраж 2 метри високий, і

мистець вдало відтворив постаті й обличчя половини митрополитів, вигляду яких не знаємо.

І наче спливає склепіння мозаїки з небес до землі чотирьома символами Євангелистів на трикутних углах копули, а самі ікони Христових Євангелистів зображені на Царських Вратах іконостасу.

На передній стіні вгорі з правого боку від святилища представлений літописець, що пише хроніку — «Повість временних літ», і бачить в уяві церкву св. Іллі в Києві, княжих дружинників та князів-мучеників — Святих Бориса і Гліба. Напроти зображений Єрусалим і Данило-паломник з лампадою, яку він поставив на гробі Господнім «від усієї Руської Землі».

На передній стіні з лівого боку зображена мозаїка князя Ярослава Мудрого на троні, який диктує «Руську Правду» (Збірник законів), а коло нього модель київської Св. Софії. Напроти князь Володимир Мономах пише своє передсмертне «Поучення дітям», з одною ногою вже на похоронних саях.

На бічних стінах представлено вияви Божої Премудрости. Праворуч великанська мозаїка показує, як Господь Бог-Сотворитель, оточений 9 ангельськими хорами, творить світ. На противній стіні такої самої величини мозаїка представляє «Нагірну проповідь» Ісуса Христа з написом: «Блаженні плачущі і жаждущі правди, бо їх царство небесне». Кожна з тих мозаїк є 8 × 6 метрів велика.

Внизу під тими двома мозаїками є постаті 12 чільних святих Отців Церкви, 6 з правого боку: Василій Великий, Григорій Богослов, Григорій Ніссійський, Іван Дамаскин, Максим Ісповідник і Августин, 6 з лівого боку: Іван Золотоустий, Атанасій, Климент і Кирило Олександрійські, Григорій-чудотворець і Тома Аквінтський.

Роботи над мозаїками продовжуються. Всі проекти робив і далі робить мистець Святослав Гординський, а самі мозаїки виконує робітня проф. Марка Тулія Монтічеллі. Матеріяли спроваджено з Венеції, в тому золото спеціально приготовлене на смальті у венеційських робітнях у різних відтінях, щоб у цілості розрізнити авреоли святих, написи й орнаменти. Мозаїка — це повільна робота і вимагає вмілости, уважливости та терпеливости, але триває віками.

У найважчий період релігійного переслідування в Україні, в Римі в центрі християнського світу, виріс новий храм Божої Премудрости, що є не тільки монументом незнищенности нашої віри, але й дорогоцінною перлиною нашої духової скарбниці та християнського мистецтва і богословської мислі. Собор Святої Софії став центром нашого релігійного життя поза Україною. Він пригадує нам колишню славу Києва, ставить перед очі духовну і культурну велич нашої бувальщини у нових усучаснених формах, але з тим самим вічно живим змістом.

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ НАУКИ І ПОЛІТИКИ

(Замість інтерв'ю з проф. д-ром Юрієм Бойком)

Вже втретю істиною є те, що минуле в'яжеється з сучасним і майбутнім. Але це стається тільки тоді, коли минуле виразно згадується і можна бачити його наслідки. В культурі, політиці, в національній екзистенції можна простежити хронологічно пов'язані ряди явищ. Але, куди вони ведуть, то це виявляється щойно по роках.

У днях 18-го-20-го вересня 1979 року в музеї ім. Гете в Дюссельдорфі відбулася міжнародня конференція, присвячена творчості Вольфганга Гете і його впливові у світі. На цю конференцію запросили науковців з різних країн Європи. Був запрошений також і проф. д-р Юрій Бойко-Блохин від Людвіг-Максиміліян Університету в Мюнхені, який вибрав для себе тему «Гете і українська література».

Перед початком його доповіді, члени Всесоюзної Академії Наук Ленінграду й Москви потиху залишили залу, а по закінченні доповіді з'явилися знову. Вони зробили для себе добре, бо у пляні доповіді, в позитивному контексті, прийшлося б їм почути імена Хвильового, Косинки, Маланюка... Представники сателітних країн залишилися на доповіді українського професора, але коли вони почули про страждання українського Фавста, Конюшини, в советській тюрмі, вони почали незадоволено шуміти. Доповідач спинився. Югослав, голова засідання, запитав, чи можна вважати доповідь припиненою. «Ні, — відповів доповідач, — я жду, коли настане в залі порядок». І він настав. Тоді доповідач промовив: «Шановні гості! В цій країні на доповідях зобов'язує академічний спокій», — і тоді належно закінчив свій виклад.

Є загально відомим і те, що 1979 року Українська Вільна Академія Наук в Нью-Йорку прийняла за ініціативою проф. д-ра Юрія Бойка-Блохина в дійсні члени Академії тодішнього президента Людвіг-Максиміліян Університету, ординарія з філософії і політології, людину чесного патриціального роду, глибокого мислителя, носія щирих релігійних переконань, послідовного ворога всіх розгалужень марксизму і великого приятеля української культури, Ніколяуса Лобковіца.

Другим з тією самою рекомендацією був прийнятий в Нью-Йоркську Академію проф. д-р Равпах, довголітній президент Баварської Академії Наук і керівник Інституту Остевропа в Мюнхе-

ні, знавець советської господарської проблематики, чоловіка, що з доручення уряду Західньої Німецької Республіки не раз їздив до СРСР і вивчав там стан «соціалістичного» господарства.

Урочиста інавгурація нових академіків відбулася в Німфенбургському палаці в Мюнхені, в присутності великого числа чільних представників німецької духової еліти. Проф. Н. Лобковіц прочитав доповідь про «Гельсінську угоду як джерело захисту людських прав у країнах тоталітарних режимів», а зокрема звернув увагу на змагання українців за свої права.

Проф. Равпах насвітлив тему: «Чи спроможна Росія зберегти свою державно-економічну самостійність у випадку державного усамостійнення України?» У широкій аналізі економічних факторів російської національної території проф. Равпах довів перед глибоко здивованою німецькою аудиторією тезу, що Росії нічого не загрожує в разі незалежнення України. Доповідь проф. Лобковіца надруковано німецькою мовою в «Українському Історикові», а реферат проф. Равпаху *викрадено, разом з науковими прилогами*, і сліду злочинців не вдалося знайти.

А все ж таки дальші ланки українських успіхів на широкому чужинецькому полі здобуваються. Дня 12-го січня, 1981 року, в репрезентативних залах Сіменс Штіфунгу в Німфенбургу проф. Лобковіц і проф. Бойко провадять німецько-український симпозиум з сімома доповідями на тему «Гете і українська література»; доповідачі — три українські і чотири німецькі професори. Публіка переважно академічна, німецька. Перед нею відкривається істина: українська література своїми кращими представниками далека від провінціалізму, вона є міцним складником європейської літератури. Так прокладено дорогу в німецькій opinio до дальшого симпозиуму на тему «Українська романтика і неоромантика на тлі європейської літератури». Цим разом уже під опікою Міністерпрезидента Баварії д-ра г. к. Ф. Й. Штравса, найпопулярнішого політика в сучасній Німеччині. Цей симпозиум закровоно інтернаціонально. В ньому україністи, германісти, романіст, знавець східноєвропейської історії — разом 14 викладів, і знов переповнена зала, в перервах серед імбісу не вгавають захоплені розмови серед слухачів про досі незнану українську літературу, яка притягає до себе симпатії.

— Чудний цей народ, скільки страждання, скільки витривалости. . . він таки своє осягне, — роздумує уголос поважний доктор, і очі його тепло поблискують.

1985 рік. . . З великими труднощами таки виходять у світ наслідки симпозиуму, чепурна книжка: «Ukrainische Romantik und Neoromantik vor dem Hintergrund der europäischen Literatur».

Symposium der Ludwig-Maximilians Universität München und der Weltvereinigung der Ukrainischen Exilschriftsteller "Slovo" am 11 und 12 Januar 1983 herausgeben von J. Bojko-Blochyn (Beiträge zur neueren Literaturgeschichte, Dritte Folge, Band 66). Carl Winter — Universitätsverlag, Heidelberg, 1985.

Видавництво цієї книжки давнє, засноване в першій половині минулого століття. Славне багатьма світовими іменами, що в ньому друкувалися. А що томик включено в літературознавчу серію, то він автоматично опиняється на полицях університетських бібліотек багатьох країн світу і в бібліотеках національного масштабу, дарма, що він таки дорого коштує — 100 нім. марок. Читають його чужинецькі вчені — особливо порівняльні літературознавці. Приязні відгуки на книгу приходять у листах від цілого ряду компаратистів, славістів, германістів, від професорів з Мюнхену, Пассав, з Майнцу, Мюнстеру, Льозанни, Бонну, Мадриду, Ессену, з Іннсбруку та багатьох, багатьох інших огнищ культури.

Дійшла ця книга також у Москву і Київ і потрапила у відповідні їй поліційно-наукові дослідні руки. . . Там вона знайшла інший прийом. Жандарми відчули, що далі представляти українську культуру, як провінційну галузку російської, небезпечно. З цього зродилася настанова — перебрати ідею світового значення української культури в свої руки.

Українські культурні цінності можна пустити на світове поле без того, щоб українці доводили, що вони є відблизком російської культури, зняряддя російського світового месіянізму. Але з думкою «того» в УССР постала ідея відзначити *11-15 вересня 1986 року ювілей Івана Франка у Львові*. Тематичне коло доповідей наперед означене, і означене саме російською мовою: 1) «Иван Франко и мировой культурный процесс конца XIX-XX веков». 2) «Иван Франко и общественно-политическая ситуация в славянских странах второй половины XIX — начала XX веков». 3) «Иван Франко — писатель и ученый».

Про те, що у Франка в міру його духового визрівання виростав *критицизм до російської літератури*, то це буде на симпозіумі промовчане. Так само мовчанкою обійдуть і заяву Франка в передмові до «Мого ізмарагду», *що він, поет, ніколи не належав до формальної релігії, основаної на догмах ненависти та класової боротьби*. Оминуть мовчанкою і тривожне передбачення Франкове, *що як на теренах російської імперії постане соціалізм, то він запровадить таку касарняну регламентацію життя, якої ще не знала історія*.

Про Франкову візію могутньої України, що «трусне Кавказом, впереться Бескидом» і покотить Чорним морем гомін волі та

розглянеться, як хазяїн домовитий по своїй хаті — про цю *візію самостійності України* не буде сказано ні слова. Також гасло Франкове: «Не пора, не пора, не пора москалеві й ляхові служити» залишиться захованим від учасників симпозіуму.

Саме *тому* і з безлічі інших «тому» участь у львівському симпозіумі українців-емігрантів чи їхніх дітей, що осягли науковий ступінь, є недопущеною з погляду так наукового, як і морального. Брати участь в імпрезі у Львові тоді, коли тюрми і психушки переповнені борцями за волю України, було б верхом цинізму.

Західні організації, що дбають про духову коекзистенцію в науковій ділянці, уповноважені здобути на Заході доповідачів. Відповідне запрошення до Львова одержав і проф. д-р Юрій Бойко-Блохин.

Під час тієї розмови нашого редактора з проф. д-ром Юрієм Бойком виявилася також і загроза тієї небезпеки, про яку Шановний Професор висловився перед хвилиною. Професор слушно припускає, що не один він одержав таке запрошення. — Я не осуджую, — каже Професор, — коли участь в симпозіумі візьмуть поневолені українці, які, залежно від їхньої цивільної мужности, внесуть й дещо цікаве у франкознавство. Не слід тривожитися й участю чужинців: серед них є багато таких, які думають і відрізняють пропаганду від наукових істин. *Але наявність на симпозіумі українців із Заходу свідчитиме про їхнє відступництво від національних цілей і діятиме приголомшуюче на всіх, хто змагається за волю України.*

— Так, — підсумовуючи розмову, — саме так, саме також Вашим авторитетним зусиллям вивести українську науку на широкий міжнародний форум, щоб викликати реагування в Києві і Львові. Більшим прецедентом того була поява багатьох томів «Енциклопедії Українознавства» НТШ, за якою послідувала «УРЕ» в Києві. Не виключене, що львівський симпозіум матиме якісь дуже обмежені позитиви наукові. Але жодному українцеві зі Заходу там не місце. А якщо хтось всупереч національній моралі спокусується на «лакїзмство нещасне», то прізвища запродавців завжди треба мати на увазі.

Новелі, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА

Повість-хроніка

Від авторки

Княже місто Львів пережило за коротких п'ять років (1939-1946) стільки, скільки світові столиці не переживають за весь час свого існування. Оцей прискішений хід історії, багатий на злощасно-макабричні, але теж і на піднесено-радісні події, оте примусове засвоєння у двох перших роках того, що українці на східні землях переживали поступово впродовж 20-ти років, оці окупації; польська, московська, німецька і знову московська, що мінялися швидко, наче у примарному калейдоскопі, — усе це зумовило велике психічне зрушення серед українського народу. У цих бо часах населення Західної України то раділо й захоплювалося, то попадало у зневіру і розпуку, то єдналося у загальній любові, то ворогувало між собою за чужими підшептами, то будувало, то руйнувало, то вирощувало героїв та зрадників, то врешті тікало з рідної батьківщини, або ж навпаки: залишалося під чоботом окупанта.

Колишня просвітянсько-кооперативна діяльність, яка давала полуду розвитку «держави у державі», трісла як миляна банька разом з крахом Польщі. А далі, при кожній зміні окупації українські землі зазнавали не тільки ще одного спустошення природи, її багатств та чудового довкілля, грабунку приватної власності селянина й міщанина, але й, у духовому пляні, занепаду культури, моралі й товариського життя в наслідок насадження чужих, диких обичаїв, почуття непевності і страху.

Найсильніші психічні реакції викликали дошкульні підслухування, підглядання, переслідування, вивози, тюрми, катування, розстріли й шибениці, якими воювали озброєні по зуби окупанти проти безборонного населення.

Усі ці нещастя, що спадали на українські землі й людей, зрівноважували до деякої міри світлі постаті й рідкісні радісні моменти, які допомогли тогочасникам перетривати лихо і свято переконатися, що єдино власна держава та її збройна сила можуть запевнити народів вільне і творче життя.

Такою світлою й величною постаттю був тоді Митрополит Андрей Шептицький, який переживав українську трагедію разом з народом і був для нього світляним дороговказом у бурхливому морі страхіть. Радісною подією, що скріпила мужність народу і віру в краще завтра, було віднов-

лення Української Державности 30-червня 1941 року, — історичний факт, якого досі не можуть забути москалі у своїх агітках¹, та створення згодом власної збройної сили: спершу спонтанної, потому зорганізованої в УПА, та пізнішої, подиктованої відчаєм, — української дивізії.

Оця межова, екзистенційна ситуація України в цих роках, чекає ще свого історіографа. Авторка, — свідок і учасниця цих подій, — бажала дати майбутньому дослідникові жменьку фактів, вірних щодо часу, місця і персонажів. Події, що перейшли вже до історії, відбувалися насправді, герої взяті з дійсности. Деякі із них названі власними іменами, інші — приховані за псевдами; одні із них опинилися на Заході, інші ще живуть в Україні, проте найбільше їх погинуло на засланнях та у катівнях Москви.

Авторка нарочно вживає т. зв. «галицьку мову» і правопис (який, до речі, не такий безглуздий, як пізніший, накинаний москалями!), бо це теж відтворює отой місцевий кольорит, який затерла і знівелювала до сірости поновна окупація Західньої України 1944 року.

1. Москалі

Була осінь 1939 року, п'ятниця, 22-го вересня. Рештки польського війська кидали зброю просто на вулиці, старшини зривали відзнаки, на дорогах стояли авта, яким забракло бензини. З заходу, на південний схід, від Городецької вулиці до Зеленої, котився нестримний потік валок і пішоходів, що поспішали у повному безладді, щоб через Заліщики дістатися до Румунії.

Після трьох тижнів нерівної боротьби поляки скапітулювали. Проте залага Львова не хотіла здатися німцям; генерал Лянгер чекав на «красну армію», що вступала на західні українські землі, щоб «завести лад у безпанській країні», ну й «визволити єдинокровних братів», — як горлало їхне радіо.

З Личакова над'їхали перші танки. З кулеметами, зі штиками на крісах, вилицюваті москалі в чубатих шапках і скіснооки монголи, — переїхали Марійську площу в напрямі Академічної. Танки зупинилися. Кріси зі штиками залишилися в руках. Крізь публіку протискуються якісь «міліціонери» з червоними опасками на цивільних одягах. Цінують танки, потрясають нерадо простягнені руки здивованих «байцоф», дякують за «визволення», вплітають «да» і «харашо», даремне чекають радісної відповіді, але її немає. Поляки на хідниках висловлюють свої спостереження:

— Завше то слов'яне, а не прусаці! Паментами москалюф з 1915 року. То бил добри наруд. . . бяли хлеб роздавалі. . .

— Але цу ж то за міліція так сен нагле з'явіла? І чому самі жидзі?

1. Е. Котлярчук. «Конгрес невірних», вид. «Україна», Київ, 1978, стор. 17.

— Пст, ціхо! Не веш, же вшисци жидзі то комунісці? Тераз для ніх отверайон сен горизонти, тераз оні ту бендом панамі!

— Пшепрашам: «товажишамі»!²

Українці й собі обмінюються враженнями, але шепотом:

— Може вони змінилися за тих 20 років?

— Я до політики не мішався, то мені нічого не зроблять!

— Я — син робітника, пролетар!

— А я член «Сельробу»... .

— Кажуть, що на селах наша молодь з ними розмовляла, звичайно з українцями, бо москалі такі якісь похмурі, залякані, і вовком дивляться як почують нашу мову... .

— Але наші селяни, недобрим українським звичаєм гостили їх усіх однаково — хлібом і сіллю... .

— Але добра з цього не буде! Я думаю, що краще нам податися, поки не пізно, на Городок, Судову Вишню, поки ще дорога відкрита... .

Таких, хто, глипнувши на «доблесну армію» і зазнавши посмаку майбутніх благ у безцеремонному шттовханні «міліцією», вирішили тікати, — було багато. Захопивши валізку чи наплечник, везом, ровером чи пішки, українці продиралися крізь налякані маси втікачів: поляків і жидів з Варшави і Познаня, які йшли на схід, а наші Янівською та Городецькою, — на захід. Зокрема молодь і середнього віку люди. Старші бажали померти на своїй землі й здавалися на волю Божу.

Через декілька днів советська влада скликала представників установа до будинку воевідства. Представники чекали на коридорі з ранку до вечора, але до ніякої розмови з ними не дійшло. Залишилися тільки списки і дані про них у «секретаря»... .

Незабаром сказали всім ставитись до праці на давні місця. До магістрату, тепер Міської ради, приймали тих, хто знав українську мову. На диво, її раптом знали всі, зокрема машиністки, які запевняли, що можуть швидко перейти з польської на українську, а навіть на московську. Праця зразу почала йти з великим поспіхом. Ніхто не рахувався з часом, тож по всіх бюрах світла горіли до півночі. Проте українці раділи: оце вперше від непам'ятних часів у львівському магістраті урядування велось українською мовою, хоч усе ще на польських фірмових блянках; наказано крамницям перемальювати вивіски, змінити назви вулиць. Крім старих, польських, вулиці пишалися новими йменами Шевченка, Франка, Котляревського. Трамваї їздили з кириличними таблиця-

---

2. Все ж це слов'яни, а не прусаки! Пам'ятаємо москалів з 1915 р. То був добрий нарід, білий хліб роздавали. Але що це за міліція так нагло появилася? І чому самі жиди? Не знаєш, що всі жиди — комуністи? Тепер для них відкрилися обрії, тепер вони тут будуть панамі! Перепрошую: «товаришамі»! . .

ми, а на нових установах блищали українські, трохи смішні назви, як, наприклад, «міськптахопром» і подібні.

Одна за одною відкривалися українські школи з числами замість імен: — школа ім. Короля Данила дістала назву «школа ч. 7». Університет Яна Казимира перейменовано на Івана Франка. Торговельний відділ Міської ради централізував усі підприємства, націоналізував фабрики, а в першу чергу відому гуральню Бачевського. Вантажні авта ввозили крам з приватних крамниць просто до поїздів на схід.

До харчової промисловости втягнули всі крамниці «Маслосоюзу», «Центросоюзу» і «Народньої торгівлі» разом із польським «Звйонзком млечарським» та жидівським «Сполем». Перемішали теж докладно персонал: у крамницях «Маслосоюзу» працювали різні Квятковські і Розенгартени, а на хемічній фабриці Перльмутера з'явилися наші Марійки і Степани.

Ця «українізація» тривала рівно три місяці. Потім, поволі й непомітно, прийшли зміни. Найбільше помітною була різниця між чистенькими передвоєнними крамницями «Маслосоюзу» та новими спільними, неохайними, сварливими і централізованими крамницями «Харчепрому».

В університеті Івана Франка біля колишнього «Єзуїтського городу», нових українських професорів із ректором проф. Володимиром Старосольським почали поволі витискати давні польські, які, «ще добре не знаючи української мови», викладали польською. Згодом почали прибувати київські професори з ректором Михайлом Марченком, який успадкував ректорат після ув'язнення проф. Старосольського, та московські, які, очевидно, викладали «общепонятною». Зате новий предмет, «історія ВКП(б)», сподобився викладача-полтавця зі зворушливим, м'яким «л». З наїздом москалів на вулицях почала, спочатку несміливо, розпаношуватися незрозуміла населенню «какаюча» мова. На крамницях і установах почали виникати, мов гриби по дощі, «всесоюзні» написи, в яких, очевидно, говорилося теж по-«всесоюзному». Занюхавши новий вітер, поляки й жида перестали вивчати «державну» українську мову і з запалом взялися за московську. У Міській раді появилися вже советські «друкарки», а українські машиністки й урядовці почали десь «зникати», залишаючи місця найжджим москалям, або й «малоросам» з прізвищами на «енко» та з чужою мовою.

В усіх без винятку установах поставали «спецатдели». Для них призначувано окремі щонайкращі кімнати, двері яких львівські тапіцери оббивали ватою і цератою. Щоб увійти в таку кімнату, треба було спершу подзвонити, дати себе оглянути через віконце і сказати прізвище, щойно тоді відкривалися двері. Очевидно, ніхто туди не йшов добровільно, а тільки на виклик, а повертався, зви-

чайно, в товаристві дебелих «цивілів», чи у «кращому» випадку — виходив сам з опущеною головою й зламанною душею. Це були ті, що підписали згоду на «співпрацю».

Урядовці й робітники всіх установ, фабрик, шкіл, шпиталів му- сіли заповнювати безліч анкет та десятки разів писати свої жит- теписи. Все це йшло до «спецатделів», яким у тому допомагали профсоюзи та місцевками, що постійно скликували збори і «мі- тинги», настирливо запрошуючи забирати слово, і пильно його за- писуючи. Ці збори забирали людям дорогоцінний час відпочинку після виснажливої, хоч і безглуздої праці, та перед неспокійною ніччю. Новим «советським громадянам» треба ще було ходити на «лекції» КПБУ (компартії), бож вони тієї «дисципліни» ніколи не вивчали.

Перед виборами до Верховної Ради УССР виникли нові наванта- ження: треба було вечорами розносити по хатах агітаційну маку- лятуру, а вкінці тижня відробляти «суботники» й «недільники»: взимку відгортати сніг на вулицях, а влітку працювати біля «зе- лених насаджень» для заслонення поруйнованих будинків. Заве- дено «шестиденку», щоб «вихідний» не припадав на неділю, і не всюди на один день, тож коли члени родини працювали в різних установах, то ніколи не мали спільного вільного дня.

Львів із колишнім 350-тисячним населенням виріс раптом на півмільйонове місто, завдяки польським і жидівським утікачам з Польщі й напливові «кадрів» з Москви. Щоб цих перших позбути- ся, проголошено набір робітників до Донбасу. Вони мали зголосити- ся до будинку добре відомого українцям колишнього польсько- го суду на вул. Баторія. Як завжди, після цілоденного чекання довга колона цих добровольців з клунками в руках чи на плечах маршувала через усе місто до Головного двірця. Після кількох місяців деякі з них повернулися пішки, босі, обдерті, без клунків.

По місті ходили невеселі чутки: цього вночі забрали, інший не повернувся з праці, цю запросили до директора університету, а цьому казали зголоситися на Пелчинську, до централі НКВД, і ніхто їх більше не бачив. Декого із них затримали у «спецатделі», по інших врешті приїхали автами. . .

Ночами вивозили людей на «транспорти». Таким давали дві го- дини часу на підготовку до далекої дороги, не спускаючи з них очей. Треба було виїздити всім з хати: старим і молодим, здоро- вим і недужим. Куди? Ніхто не знав, але всі здогадувалися: у Си- бір, Соловки, Казахстан. Однієї ночі вивезли 15 тисяч, наступної 25. Заповнювалися тюрми і «переселенчі точки». Під старою тюр- мою «Бригідки» та новою «Замарстинів» стояли довгі «очереді» матерів, сестер, братів, дітей з «передачами», так, зрештою, як і під крамницями, що їх перезвали з-московська «магазинами», — за їжею, одягом, вугіллям, взуттям. Найчастіші відповіді під тюр-

мами: «нельзя», а під крамницями: «нет». Про побачення з ув'язненими, про адвоката, суд, не було й мови. Проте матері-страдниці не відходили від тюрем: у дощ, сніг, холод і спеку вистоювали зранку до вечора, бо ж за мурами їхні рідні. . .

Міський театр перейменували на «Оперний» і виставляли до зануди «Пікову даму», «Євгенія Онегіна» і подібні «шедеври». Склад театру швидко перемішали: поляки, жиди, українці, й, очевидно, москалі на перших ролях, — всі всуміш творили акторський «колектив» у нібито «українському» театрі. Корнійчуковий «Платон Кречет», що йшов у театрі драми, був трохи цікавіший від інших штампів, завдяки режисерії Володимира Блавацького, бо ще не відбивав тієї «казенщини», прикметної усій советській «культурі». Для українського театру ім. Лесі Українки відвели колишнє кіно «Лев» у «гмаху Скарбека» побіч Оперного театру. Одначе будова рухомої сцени йшла так довго і пиняво, що її викінчили щойно згодом німці. На сцені польського театру львівська публіка могла «любуватися» іншою п'єсою Корнійчука — «Загибель ескадри», і дивуватися, що такий, слабкий «драматург» сподобився аж на постановки у Львові.

Малярів згуртовано у «бригади» для малювання «лозунгів» та великанських портретів «вождів». Щойно згодом прийшла черга на малярські виставки, на яких всевладно запанував «соцреалізм», що не мав нічого спільного ні з реалізмом у малярстві, ані з соціалізмом у практиці. Схопивши суть «соцреалізму», львівські малярі давали на ці виставки свої найслабші, ще учнівські «твори», зокрема ж «мертві природи» та краєвиди. Проте нагороди діставали тільки тематичні картини у роді «Сталін на параді», «Сталін з дітьми» та цим подібні. Варіяціям на цю «улюблену» тему не було кінця.

Найменше залежна від генеральної лінії була музика, але й вона теж мусіла триматися неписаних «указів». Перш за все, кожную композицію треба було присвятити як не Сталінові, то «Жовтневій революції», і вона, очевидно, не могла бути сумна, але «батьора», щоб «лякувати» нудну советську дійсність. Оце «лякування», — типово московський вислів, — це була й уся суть советського «соцреалізму». Тому й з усіх гучномовців лунали цілими днями по місті оглуплюючі «Катюші» й «Тачанки», щоб підбато-жувати втомлених, голодних і роздратованих людей, та сірі, довгі й сварливі черги під крамницями.

У кінах ішли тільки советські фільми. У перших днях публіка заповнила залі з цими ніколи ще не баченими «кінокартинами». Швидко цей запал прохолов у таких псевдо-історичних фільмах, як «Ми з Кронштадта» чи «Щорс» — уся «героїка» була така примітивна, тенденційна й образлива, зокрема в «українському» Щорсі з висміюванням Центральної Ради, що це зразу відкинуло льво-

в'ян, звиклих до європейської та американської кінової культури. Повна відсутність психологічних проблем зумовлювала штамп чорно-білих героїв, які не мусли нічого пережити, а тільки широкою усмішкою зображувати чи то «щасливе» життя, чи то штучний і наскрізь фальшивий «запал» до праці в колгоспній панщині, із забуттям про відпочинок та любов. Та й любови у тодішніх німих підсоветських фільмах взагалі не було. Зате була національна різниця у підході до теми: «Пйотр Первий» виступав у всій пишноті театральних реквізитів, зате «Богданові Хмельницькому» приділено розхристану сорочку. Коли ж дія відбувалася в селах, то московським «мужикам» дозволено на всілякі «коворотки» і «кокошнікі», а українські селяни мусли вдягати якесь сіре пролетарське лахміття з «кашкетами» для чоловіків, і безбарвними хустками для жінок.

— Одна сіра маса! — стверджували тихцем українці.

— Маце Україневі! — злораділи поляки.

Письменники дістали свій «клуб» у палаті Бельських на вул. Коперника. З нагоди таких «свят», як «жовтневе», «травневе», чи «Рози Люксембург», або іншої позалітературної okazji, відбувалися вечірки з промовами, читанням творів, деклямаціями. Виступали всі: жиди писали про бідних українських селян, що боролися проти польського панства, українці змальовували жидівську бідноту, яку переслідували «ендеки»; поляки прославляли «українську вільну республіку», а москалі — Костюшка за його «комуністичне» повстання. Одні одних викликали на «соцзмагання»: хто в найкоротшому часі напише найдовший роман. Поети творили апотеози советського «раю», та оди до «мудрого, ясного сонечка». Приїздили письменники з Києва і Харкова, — Панч, Рильський, Тичина, та читали свої твори, густо підлиті сосом советського «патріотизму», для науки «западнікам», як ці речі слід робити. Вони чемно розмовляли з поляками й жидами, а зустрівши українців, замикалися в собі як слимаки. . .

Атмосфера зробилася нестерпна. Москалі завели сітку «сексотів», які не тільки явний вираз незадоволення, але навіть брак захоплення, іронічну усмішку, жартівливу інтонацію голосу передавали кому треба. Першими, та ще й добровільними, донощиками стали навіть деякі наші люди, які бігли на міліцію «мстити» давні кривди. Та незабаром вони проклинали свій вчинок, бо НКВД, маючи їх в руках, примушувало доносити не так на їхніх дійсних чи сповидних «ворогів», але навпаки: на приятелів, знайомих, та навіть на членів власної родини. І вороття їм уже не було. Запросивши такого робітника чи урядовця до «директора», НКВД «пропонувало» йому слідкувати за товаришами праці та писати «докладную записку» про все, що діється в установі, під загрозою негайного ув'язнення.

У цій ситуації галичани дуже швидко наподібнилися до придні-пряниць. Ніхто нікому не довіряв, люди замикалися по хатах і нікого не приймали, раділи із спокійно переспаної ночі. А втім ніхто й не збирався нікого відвідувати, бо звичайне родинне прийняття з нагоди ім'янин, НКВД окреслювало «сходинами таємної організації» й усіх присутніх примушувало тортурами до «признання» в неймовірних злочинах.

Оця непевність завтра з одного боку та виснажлива позагодинна «пильність» у праці в несамовитому хаосі, який завівся по всіх бюрох і фабриках — з другого, витворювали типово-задушливу атмосферу підсоветського життя, в якій люди душаться, нудьгують і бояться, зводячи усе до єдиної, екзистенціальної проблеми життя: перетривати.

До цього маразму вельми причинилося вивласнювання будинків та вселювання непрошених «гостей» з Москви, Тули чи Пскова до приватних мешкань однієї родини. Це мало на меті не тільки отруювати людям хатній затишок, бо такі «гості» вели себе зарозуміло і по-хамськи, але й мати надійних, власних донощиків. Необачне слівце, якась записка, чи знімка — були не тільки матеріалом для доносу, але й причиною звільнення цілого мешкання і передачі його пильним «гостям».

Іншим типовим явищем советського життя були призначення одному членові подружжя їхати на роботу у якусь віддалену «республіку», коли другий, без «командіровки», мусів залишатися на місці. В таких випадках зв'язок між подругами рвався на довгі роки або й назавжди. Тому й звичайним явищем стали розводи: легше було піти в «ЗАГС» з іншою жінкою, як спровадити на місце праці власну родину. Випадки бігамії ширилися по всьому «союзі», бо й жінці, залишеній з дітьми, залишалось тільки піти в «ЗАГС» з іншим чоловіком, щоб не загинути з голоду з браку «аліментів», яких добитися від законного подруга було неможливо.

Спостерігаючи такі дивовижні явища советської системи, галичани якимось не піддавалися їм. Стероризоване населення очунало після перших ударів і з розбудженим інстинктом самозбереження загартувалося у мовчазному спротиві. Втрагивши все, що людині найдорожче — рідних, приятелів, знайомих, культурну працю й осередки, хату й домашнє вогнище, — людські серця звернулися до Бога з надією на кращу долю, поворот рідних, зміну влади й постання вільної України. Всі церкви заповнялися вірними, які ревними молитвами, часто з плачем і риданням, просили Господа відвернути лихо, що так несподівано впало на їхні голови.

Українська молодь, вихована на пластових і націоналістичних ідеях, кинулася до розпучливої дії, бо весь старший провід народу

і політичних партій або впав жертвою ув'язнень чи вивозів, або подався на еміграцію, абож, коли й залишився, то застосував закон мімікрії: сидів «нижче трави».

У цих обставинах Організація Українських Націоналістів наказала своїм членам іти в підпілля, щоб вони не попадалися в руки НКВД, та підготовляла низку дій оборонного характеру для населення: попереджала про вивози, рятувала священників, служила «підпільною поштою», відбивала з тюрем політ'язнів, але попри це виконувала теж підпали й саботажі, карала московських злочинців та їх вислужників.

Східні українці, які прийшли з Червоною Армією або з окупантськими установами, пережили велике потрясення. Вони опинилися раптом у цій дивній і zarazом прекрасній атмосфері патріотизму і релігійності, про яку мали тільки дуже неясне уявлення. Вона подіяла на них як відсвіжливое джерело, відкривши їм природні прагнення людини до добра і краси, до служби Богові й своїй, рідній Батьківщині. Завдяки місцевому населенню, вони швидко знайшли дорогу до церков, священників, українсько-го середовища та навіть до підпілля. Вони відчували українську єдність у цій «межовій ситуації», коли посиленая релігійність і національна свідомість межували з постійною загрозою заглади і смерті. Зовсім природно зродилася взаємодопомога: «східняки» пояснювали неписані «закони» советського життя, та способи з них виплутатися, а «західняки» допомагали червоноармійцям чи службовцям «вибрати волю», доставляючи їм не тільки цивільний одяг, але й документи померлих галичан, та вказуючи їм безпечні криївки.

2. Трагедія

Священики зібралися в конференційній залі Митрополичої палати та намагалися, майже веселою розмовою, втихомирити внутрішній неспокій.

— Митрополит ні на волосок не змінив свого способу життя. Кожного дня брат Атанасій возив його до каплички на роздуми, де він залишався п'ять-шість годин, так, наче б не було довкола страшної дійсности! . .

— Оці роздуми, чи як хочете, розмова з Богом, це перевірка його видінь і передбачень, це благальна молитва, щоб Всевишній відвернув від нас ці апокаліптичні часи, які маємо пережити. . .

— Так, це правда: ще 1929 року Митрополит сказав о. Ваврикові у Кристинополі, що найдалше за 10 років вибухне війна і спричинить упадок Польщі. . .

— Насправді о. Ваврик говорив про це з дрібною недовір'я.

Саме тоді поляки бралися нас «паціфікувати» і дуже гороїжилися. . . Алеж як точно це справдилося, — рівно 10 років!

— Польща трісла як миляна банька, але нам від того не легше, може навіть важче! . . . А чи знаєте, що ще 1-го липня цього року Митрополит передбачав прихід большевиків, хоч ми всі думали тільки про німців? Тоді Владика говорив Студитам: «Матимете до вибору — Сибір, кримінал, петлю, розстріл, або в найкращому випадку каторжну роботу в колгоспах». І додав: «Тож моліться вже тепер за ласку мученичої смерти!»

— Це правда. Те саме він говорив богословам у Львові. І хіба ж не сповняється це все на наших очах? І чи маємо взагалі вибір?

— Вибору не маємо. Це вже вони самі знатимуть як нас найшвидше знищити. Та може ласка Божа нас обереже?

— Поки Князь нашої Церкви на Свято-Юрській горі, нам немає чого боятися. Але як його не стане. . .

Брат Атанасій відкрив важкі двері і перед очима зібраних появилася велична постать Митрополита у чернечій рясі, на якій блистів золотий хрест. Обличчя, обрамлене срібно-білим волоссям і бородою, прозраджувало подвійне терпіння: фізичне і душевне. Проте радісна усмішка на вид численних священиків зразу ж відмолодила прикованого до фотеля на колесах велетня.

— Слава Ісусу Христу! Радію вами, брати у Христі! Кріпите мене ваша присутність і додає сили робити те, що на потребу.

Пісню «Царю небесний» почалися наради оо. крилошан, каноніків, радників, канцлерів та звичайних священиків-парохів, що на виразне бажання Митрополита залишилися при своїй пастві. У змінених обставинах їм усім, більше ніж коли, були потрібні поради й вказівки.

— Усі наші рішення, отче Секретарю, треба буде перебити на матрицях і пустити на цикльостиль. Але хто порозвозить їх по всій Галичині?

— З цим не буде клопоту. Тут нам стане у пригоді о. Гриньох зі своїми підпільниками. . . «Темпора мутантур ет нос ін ілліс!» — часи міняються і ми з ними! Колись були розходження між нами і ними, а тепер. . .

— Зокрема під час свята «Українська Молодь Христові» у 30-их роках. . .

— А тепер: як тривога, до Бога!

— Ні, не так! — пролунав голос о. митрата Сліпого. — Наша молодь завжди була релігійна й патріотична. Але вона не любила, щоб старші понад голови їхніх провідників зверталися до молоді зі закличками до маніфестації, якої значення вони тоді не розумі-

ли. Це може була й наша помилка, коли ми відділювали наше католицтво від національних справ. Але тепер вони нам щиро допомагають. Скільки священників уникнули вивозу завдяки тому, що їх наші хлопці своєчасно перестерегли? . .

— Наша молодь ідейна, сповнена великою любов'ю до України, але й рівночасно великою ненавистю до ворога, що забрав нашу незалежність. Цього навчили їх їхні ідеологи, зокрема ж, Дмитро Донцов, — пояснював священникам Митрополит, — але це мабуть «конечне зло» . .

— Але ж переконуємося самі, що таке наставлення необхідне у боротьбі з цим підлим і жорстоким ворогом! Отже не дивуймося, Високопреподобні, що їхня ідеологія не допускала ніяких лагідних чи милосердних заходів. Молодь хоче тривати у цьому бойовому напруженні, поки не доб'ється своєї мети, — самостійности України. Проте вона так же само прив'язана до нашої Церкви, як і до нашої землі і народу. Вірте мені, я довгі роки мав до діла з цією найідейнішою нашою молоддю, яку поляки викидали зі шкіл за «революційність», і ми мусіли створити для неї Малу Семінарію. І тепер, як бачите, оці наші революційні семінаристи — наше спасення! . .

Розсудливі слова о. митрата припечатали дискусію і врадували о. Гриньоха, який зразу підійшов до о. Секретаря, щоб домовитися про висилку пастирських листів. А Митрополит далі вів мову про молодь:

— А я вам скажу, що наша молодь ще не так нас здивує! Чи пригадуєте собі цих геройських школярів з Києва, які пішли без підготовки, голіруч, малою горсткою, проти озброєних по зуби москалів і загинули на полі слави під Крутами? . . Тож помолімося, щоб Господь допомагав українській молоді у всіх її починах, бо вони діють чистим серцем і праведною душею. Проспіваймо «Під Твою милість» . .

У дверях знову появився студит Атанасій Кольбенко, який після смерти брата Йосифа Гродського приїхав з Унева і залишився при Митрополитові як його вірний і терпеливий опікун та господар палати. Та в тій хвилині він мав дуже заклопотаний вигляд, що й одразу запримітив Митрополит.

— Що там, брате Атанасію? Чи не можна зачекати до закінчення нарад?

— На лихі вістки ніколи не завчасно. . . Щоб запобігти нещастю. . . Якщо можна. . .

— Тоді говоріть! про що йдеться?

— Про графа Льва і графиню Ядвигу Шептицьких. . .

— Що з ними?

— Приїхав селянин із Прилбич. . . — і брат Атанасій відвів очі.

— Де він? — раптом занепокоївся Митрополит. — Везіть мене до нього! Хай високопреподобні Отці вибачать. Прошу продовжувати наради без мене, я швидко повернуся. . . Атанасій повіз Митрополита до сусідньої кімнати, де чекав, з батогом у руці, молодий господар.

— Це сталося вчора. . . Банда москалів налетіла на двір. . . Обставила всі стежки. . . Вдерлася до світлиць, казала всім вийти на подвір'я. . . Обидвоє старенькі графи вийшли так, як стояли, в чім були. . . А це ж вересень. . . Дрижали від холоду. . . Тоді ці нелюди наказали Насті принести лопати. Вона з переляку не знала, що робити, тоді вони накинулися на неї страшною, богохульною лайкою. . . Ми в житті такої не чули, та й крикнули до Григора: «Принеси сапи, чуєш? А то пуля в лоб!» . . . Григорій побіг і приніс дві лопати, а вони казали їм. . . стареньким. . . Йой-йой-йой! Як то люди побачили, то піднесли такий плач і крик, що лунали на все село. . . А тоді москалі гейби озвірили, кинулися до людей з прикладами рушниць і багнетами, і казали йти геть. . . Люди втихли і трохи відсунулися, але зайшли поза будинки й заглядали з іншого боку. . . Стримували віддих і дивилися, що далі буде. . .

— І що було далі?

— І далі. . . Йой, та як мені таке розказувати? . . . Вони поштуркували їх. . . і казали обоїм. . . копати гріб. . . Мені здалеку не було видно, чи граф зрозумів, але він поклав руку на плече пані і щось їй сказав, а сам узявся копати. Але цим тварюкам це не було до ладу, і вони вимагали, щоб графиня теж копала. Тоді вона, бідна, почала всаджувати лопату в землю, натискала ногою, але це їй не йшло. . . Москалі стояли і приглядалися. . . з насміхами про «панів» і «буржуїв» та весь час гидко кляли. . . Пан граф за той час копав з великою натугою, але робота ледве посувалася. . . Це все тривало довго. . . аж пані умлівала, тоді москалі казали Насті принести води. . . Настя принесла піввідра, пан хотів дати пані напитися, але москалі побили його прикладами по плечах, відібрали відро і хлюпнули на паню. . . Йой, Господи! . . . Люди плакали і сліз не витирали, але боялися підійти ближче, хоч уже стало темно і здалеку не видно було, що діялося далі. . . Врешті, десь поза північ ми почули кілька пострілів, і москалі гукнули на Григора, щоб засипав могилу. . .

Господар замовк після своєї несамовитої розповіді, а Митрополит схилив голову і теж мовчав. Врешті прошепотав:

— Господи, приймай їхні душі, бо не заслужили вони цієї жорстокої смерті! Я просив Тебе, Боже, про мученичу смерть для мене, та ось не я, а мій брат Лев і його дружина стали першими жертвами роду Шептицьких! Тут Митрополит пригадав собі гос-

подаря і наказав Атанасієві: — Заведіть, брате, цього доброго чоловіка на відпочинок. Він напевно втомлений і голодний. . . А мені покличте Отця Климентія. Хай вас Бог береже, добрий чоловіче!

Страшні деталі прилбичької трагедії викликали в аскетичного Отця ігумена Климентія гіркі сльози, яких він навіть не намагався скрити перед братом. Їхній біль злагіднів щойно під час молитви, яку обидва брати відмовили за спокій душі третього брата і його дружини, що стали першими жертвами «визволеної» Західної України.

— Як думаєш, Казимире, чи не треба б забрати Івана й Софію з дітьми з Зеленої та привезти їх сюди? Адже вони теж Шептицькі!

— Брате. . . Ти дивувався що мене не було на нараді. . . Я тільки-що повернувся з Зеленої. . .

— Чи там теж щось трапилося?

— Цієї ночі забрали Івана. . .

— Господи милосердний! . . Чому ж ти не говориш?

— Я не хотів тебе бентежити, але коли Софія прислала дівчину. . . то я зразу кинувся туди, тебе й не попередивши. . .

— Господи Боже! . . Ще один хрест! . . Нещастя, кажуть, ходить парами, але це виглядає на продуману дію проти нашої родини. . . Чи не кара це за відступства наших предків? . . І що ж? Не знаєш куди його повели?

— Та хіба від них можна чогось довідатися? Я вже був усюди. . . На Пелчинській мені сказали з відомим цинізмом, що їм про те «нічого не відомо».

— Треба негайно перевезти сюди Софію з дітьми! . .

— Я вже про це подумав. Цей господар з Прилбич приїхав сюди возом з бараболею для кухні. Тепер він має порожній віз і це наше «щастя в нещасті».

— Так, це Божа ласка у нашому горю. Тож не піддаваймося розпуці. . . Ти їдь на Зелену, а я повернуся на нараду.

(Далі буде)

Огляди, рецензії

ВІДЗНАЧЕННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ

Від Редакції

Від першого видвигнення питання відзначення Тисячоліття Хрищення Руси-України уже минає вісім років, а до дати Тисячоліття, що припадає на серпень 1988 року, остається менш-більше два і пів років.

За дотеперішніх вісім років процес обговорення цього переважливого для народу-нації і її християнських Церков пішов далеко вперед по церковно-релігійній лінії, хоч програма ще не оголошена, по лінії науковій, культурній, як також по лінії організованого громадського світу.

Під нашим повищим наголовком ми друкуємо порядком загальної інформації оприлюднені ще в 1985 році матеріяли *Наукового Конгресу Тисячоліття Хрищення Руси-України*, який працює від травня 1984 року під керівництвом проф. д-ра Володимира Янева, Ректора Українського Вільного Університету в Мюнхені, Західня Німеччина. Ця установа підготовляє Науковий Конгрес в Європі на 1988 рік, як також видання наукових творів присвячених Тисячоліттю Хрищення.

У зв'язку з цим Тисячоліттям большевицька Москва й офіційна московська православна Церква, як також російські автокефальні православні Церкви в країнах Західнього світу розгортають радше широкую акцію проти того, щоб хрищення Руси-України 988 року не було українським церковно-релігійним і національним святом у 1988 році, але московським, як це вони роблять узагалі з історичним минулим України. З дотепер опублікованих матеріялів у советській пресі зарисовується дуже виразно те, що в Україні ледве чи відбудеться будь-яке відзначення Тисячоліття Хрищення Руси-України, хоч у Москві з певністю щось таке буде для скріплення стану посідання московського патріярхату, та для зовнішньої пропаганди.

Хай же матеріяли Наукового Конгресу та інші в наступних числах нашого журналу будуть і пригадкою, і закликом про важливе церковно-релігійне й національне Свято, до якого наближаємося.

АКТ ЗАСНУВАННЯ КОМІТЕТУ

Українські науково-дослідні й науково-навчальні установи рішили за посередництвом своїх мандатованих Делегатів на пленарному засіданні в приміщеннях Українського Вільного Університету в Мюнхені в днях 11-13 травня 1984 р. покликати окремий Комітет для проведеного НАУКОВОГО КОНГРЕСУ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ (988-1988).

Акт приступлення до Комітету, після схвалення правильника Комітету, засадничих постанов та намічення дальшої дії Комітету, підписали делеговані й мандатовані представники:

Проф д-р Аркадій Жуковський (НТШ в Європі); *д-р Володимир Маруняк* (УІТ); *проф. д-р Михайло Марунчак* (УВАН, Канада, Наукова Рада

при СКВУ); о. проф. д-р *Іван Музичка* (УКУ, УБНТ); д-р *Богдан Стебельський* (НТШ Канада, Рада Української Культури при СКВУ, особисто, а з уповноваження НТШ, США, Гол. Рада НТШ); о. *протоієрей д-р Григорій Удод* (Колегія св. Андрея, Вінніпег); проф. д-р *Дмитро Штогрин* (ТУБА, Укр. Асоц. Унів. Проф., Урбана); проф. д-р *Володимир Янів* (УВУ, Мюнхен). Як обсерватор брав участь від УВАН проф. д-р *Ярослав Пеленський* (УВАН, США).

Крім того в нарадах брали участь в характері референтів чи координаторів Комісій, співорганізаторів та секретарів: проф. д-р *Микола Богатюк* (Сиракюзи); проф. д-р *Григорій Васькович* (Мюнхен); мгр *Андрій Гайдамаха* (Мюнхен); о. архипресв. *Палладій Дубицький* (Мюнхен); проф. мгр *Володимир Кальваровський* (Мюнхен); проф. д-р *Ігор Качуровський* (Мюнхен); дипл. інж. *Юрій Ковальчук* (Ганновер); доц. д-р *Володимир Косик* (Париж); проф. д-р *Богдан Осадчук* (Берлін); *Мирослава Пашник* (Мюнхен); д-р *Богдан Кузь* (Мюнхен). Преосв. *Владика Платон* відправив соборний молебень у співслужінні Отців.

З ПОСТАНОВ ПЕРШОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

1. Зібрані на установчій Конференції в Мюнхені в днях 11-13 травня 1984 р. представники українських наукових організацій та інституцій у діаспорі створили Комітет для підготовки Наукового Конгресу 1000-ліття Хрищення Руси-України 988-1988.

2. Конференція прийняла правильник праці Комітету для організації Конгресу й видання збірників його нарад та інших матеріалів, зв'язаних з 1000-літтям Хрищення Руси-України.

3. До керування працею Комітету вибрано Президію у складі: проф. д-р *Володимир Янів* — Голова, о. проф. д-р *Іван Музичка* — Заступник Голови, о. проф. *Олег Кравченко* — Заступник Голови, Представник Євангелицької Церкви — Заступник Голови (зарезервоване місце), проф. д-р *Григорій Васькович* — Секретар, д-р *Володимир Маруняк* — Голова Фінансової Комісії, Преосв. *Владика Володимир Дідович* — Організаційний Референт.

4. Конференція продискутувала схеми тем доповідей наукових сесій Конгресу і створила такі їхні Комісії: Історична — координатор проф. д-р *Аркадій Жуковський*, Правнича — координатор о. проф. *Ізидор Патрило*, Літургічна — координатор о. проф. д-р *Іван Музичка*, Мовна — координатор проф. д-р *Олекса Горбач*, Мистецька — координатор д-р *Богдан Стебельський*, Літературна — координатор проф. д-р *Ігор Качуровський*.

Склад Комісії доберуть Координатори. Після уконституювання Комісії запропонують Президії Голов і їх помічників.

СПИСОК ДЕЛЕГАТИВ ДРУГОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НАУКОВИХ УСТАНОВ

(Бавнд-Брук, 15-17 червня 1985 р.)

а. *Почесні Гости*

Його Блаженство Митрополит Мстислав,
Високопреосв. Ізяслав, Митрополит Білоруської Автокеф. Правосл. Церкви,

Преосв. Володимир, Лондонський Єпископ УАПЦ,
о. проф. Михайло Борисенко, Голова Консисторії УПЦ,
проф. Іван Самійленко, Заст. Голови Уряду УНР.

б. Мандатовані Делегати Установ

Поазбучно, із зазначенням Установи,
що від неї був делегатом

Проф. д-р Ярослав Білінський (УВАН), віцепрез. Комітету, проф. д-р Григорій Васькович (УВУ), секретар К-ту, проф. д-р Любомир Винар (Наук. Рада СКВУ), віцепрез. К-ту, о. проф. д-р Мелетій Войнар, ЧСВВ (Наук.-Дослід. Центр ОО. Василян), д-р Юрій Гасцький (УНІГУ), д-р Любомир Гайда (УНІГУ), о. протопресв. проф. Семен Гаюк (Ректор Св. Соф. Укр. Прав. Семінарії), проф. д-р Богдан Гнатюк (УААУП), о. архимандрит проф. д-р Іван Гриньох (УБНТ і УКУ), проф. д-р Олександр Герус (УВАН, Канада), проф. д-р Олександр Домбровський (УІТ), проф. д-р Роман Єринюк (Ректор. Кол. св. Андрея), проф. д-р Аркадій Жуковський (НТШ Е), проф. мгр Іван Коровицький (Св. Соф. Укр. Прав. Сем.), о. мгр Василь Іващук (Св. Сов. Укр. Прав. Сем.), о. проф. д-р Олег Кравченко (Кол. св. Андрея та Наук. Богосл. Т-во), віцепрез. К-ту, проф. д-р Василь Маркусь (НТШ США), о. прот. проф. мгр Тимофій Міненко (Кол. св. Андрея), проф. д-р Ярослав Падох (НТШ США і НТШ Австр.), віцепрез. К-ту, проф. д-р Леонід Рудницький (НТШ США), проф. д-р Петро Стерчо (УААУП і Карп. Дослід. Центр ім. Ревая), проф. д-р Атанас Фіголь (НТШ Е), проф. д-р Дмитро Штогрин (Укр. Наук.-Досл. Програма при Ілл. Ун-ті), д-р Ірина Шумська-Мороз (НТШ К), проф. д-р Володимир Янів (ректор УВУ), президент Комітету, комп. Зеновій Лавришин (Рада Укр. Церк. Музики в Канаді, обсерватор).

Із 21 афілійованих установ на Конференції було заступлених 18.

ЧЛЕНИ КОМІТЕТУ

Наукового Конгресу в Тисячоліття Хрищення
Руси-України

Комітет об'єднав на другій конференції 17 червня 1985 р. наступних 21 українських наукових установ:

а. Члени-основники

які співдіяли в підготові основної Конференції, Мюнхен,
13-15 травня 1985, приймали в ній участь, підписали акт заснування
Комітету та ратифікували постанови Конференції

За абеткою назв:

1. Колегія св. Андрея,
2. Наукове Товариство ім. Шевченка в Європі (НТШ Е),
3. Наукове Товариство ім. Шевченка у США (НТШ США),
4. Наукове Товариство ім. Шевченка у Канаді (НТШ К),
5. Науково-Дослідний Центр оо. Василян («Записки ЧСВВ»),
6. Свято-Софійська Українська Православна Семінарія (Бавнд-Брук),
7. Товариство Українських Бібліотекарів Америки (ТУБА),
8. Українська Вільна Академія Наук у Канаді (УВАН К),
9. Українська Понтифікальна Колегія св. Йосафата,

10. Українське Богословське Наукове Товариство (УБНТ),
11. Українське Історичне Товариство (УІТ),
12. Український Вільний Університет (УВУ),
13. Український Католицький Університет (УКУ),
14. Українсько-американська Асоціація Університетських Професорів (УААУП).

*б. Члени, затверджені на 2-ій Конференції у Бавнд Бруку
(Хронологічно, за зголошеннями)*

15. Українська Вільна Академія Наук у США (УВАН США) — попередньо як обсерватор,
16. Українське Наукове Товариство ім. Шевченка в Австралії (НТШ А),
17. Український Науковий Центр у Аргентині (місця зарезервовані для країн «далекого поселення» на 1-ій Конференції),
18. Українська Науково-Дослідна Програма при Іллінойському Університеті,
19. Український Науковий Інститут при Гарвардській У-ті (УНІГУ) (на підставі рішення про афіліацію «недіяспоральних» установ),
20. Наукове Богословське Товариство ім. митр. Іларіона (Вінніпер), та
21. Карпатський Дослідний Центр ім. Ю. Ревая.

Підсумовуючи: 9 установ є у США, 6 в Європі (Італія, Німеччина, Франція), 4 у Канаді, по одній у Австралії й Аргентині. Поруч із 7 конфесійними установами (католицькими й православними) 14 є міжконфесійні. Конференція у Бавнд Бруку передбачила ще поширення членства на країни «далекого поселення» (Бразилія), як теж резервовано місце для представників євангельсько-протестантських об'єднань.

ПРАВИЛЬНИК

*Комітету Наукового Конгресу в Тисячоліття Хрищення
Руси-України*

Схвалений на Установчій Конференції в Мюнхені¹ з уточненнями,
прийнятими на 2-ій Конференції у Бавнд-Бруку

1. Комітет НАУКОВОГО КОНГРЕСУ В ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ це вільне об'єднання українських науково-дослідних та науково-навчальних установ для підготовки та проведення Конгресу Тисячоліття у вільному світі й видання його матеріалів та інших праць, зв'язаних з Ювілеєм.

2. Членами Комітету є установи, які брали участь через мандатованих делегатів в Установчій Конференції в Мюнхені, 13-15 травня, прийняли рішення та правильник і підписали акт утворення Комітету. Дальших можливих членів, які відповідають постановам пар. 1, приймає Президія й затверджує референдум. (Свою участь у Комітеті ратифікують установи, при чому ратифікація є автоматична, якщо не наступить зміна становища до шістьох місяців після закінчення Конференції)².

1. Текст правильника був вміщений в обіжнику ч. 1 (5) з 28 травня 1984, стор. 10.
2. Ратифікація правильника стосувалася лише установ, які брали участь у його схваленні, чи у підготовленні Установчої Конференції. Тому текст у дужках має сьогодні тільки історичне значення.

3. Конгрес — це спільний міжінституційний та міжконфесійний соборницький науково-дослідний акт для вияву нашої єдності в обличчі Тисячоліття Хрищення, задокументований дослідями й публікаціями. У випадку потреби чи доцільності скликаються окремі сесії Конгресу й наукові симпозиуми.
4. Комітет у своїй дії є самостійний. Він залежний у своїй праці тільки від внутрішнього узгодження напрямних діяльності своїми членами.
5. Комітет діє у системі СКВУ, інформуючи його Президію про свої плани й заходи у порозумінні з його Науковою Радою, в компетенції якої є координація наукових справ.
6. Комітет утримує постійний зв'язок з українськими Церквами та християнськими об'єднаннями.
7. З оглядів формально-правних (адміністративних) Комітет є зв'язаний з УВУ, але у своїй діяльності є від керівництва УВУ незалежний.
8. Кожна складова частина Комітету має один голос. Усі ж принципові рішення приймається за узгодженням.
9. Президія Комітету складається із голови, 6-ох заступників, секретаря, голови Фінансової Комісії та Організаційного Референта. Президія має право кооптувати в міру потреби до трьох членів.
10. При Комітетові діють наукові Комісії, які опрацьовують схеми проблем і доповідей для поодиноких ділянок. Працями Комісій керують голови, вибрані Конференцією.
11. Фінансові засоби Комітету для проведення Конгресу творять:
  - а) Внески об'єднаних установ, устійнені на підставі окремого бюджету.
  - б) Дотації українських Церков та українських християнських об'єднань.
  - в) Збірки та пожертви фундаторів і меценатів.
  - г) Інші фонди.
12. Фінансову контролю проводить окрема Контрольна Комісія, зложена з трьох членів.
13. Після закінчення своїх завдань і зложення заключного звіту Комісія розв'язується.
14. Ліквідаційна Комісія Комітету рішить про призначення евентуального майна Комітету.

**ПОСТАНОВИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ
УСТАНОВ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ НА 2-Й ДЕЛЕГАТСЬКІЙ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

15-17 червня 1985 р. у Бавнд-Бруку

1. У нарадах другої Конференції у Бавнд-Бруку брали участь 26 представників 18-ох науково-навчальних установ. Список учасників долучується.
2. Другою Конференцією керувала президія Комітету в такому складі:

проф. д-р В. Янів — президент; проф. мгр О. Кравченко — віцепрезидент; проф. д-р Г. Васькович — секретар.

3. Протокол першої Конференції (Мюнхен, 13-15.5.1984), що його виготовив д-р Б. Кузь, прийнято одногосно на пропозицію трьох учасників першої Конференції, спільно з обіжником ч. 5, що його опрацював президент Комітету, проф. д-р В. Янів. В обіжнику ч. 5 подано коротше, ніж у протоколі, цілість праці Конференції і її постанови.

4. *Доповнення і затвердження афіліяцій:*

Представник УВАН у США, проф. д-р Я. Білінський, заявив, що УВАН у США приступає до повної співпраці з науково-навчальними установами для відзначення Тисячоліття. Конференція прийняла цю заяву. Крім цього Конференція постановила прийняти до співпраці такі наукові установи: українську науково-дослідну програму Іллінойського Університету, Український Науковий Інститут Гарвардського Університету, НТШ в Австралії, Науковий центр в Аргентині, Карпатський дослідний центр ім. Ю. Ревая, Наукове Богословське Товариство ім. митр. Іларіона у Вінніпегу. Разом прийнято 7 інституцій.

5. *Поширення президії ділового Комітету:*

Для доповнення президії ділового Комітету Конференція вибрала ще трьох віцепрезидентів: проф. д-ра Я. Білінського (УВАН, США), проф. д-ра Я. Падоха (НТШ, США) і проф. д-ра Л. Винара (Наукова Рада СКВУ). Щодо приступлення до президії делегата евангелицько-протестантських об'єднань уповноважено професорів д-ра В. Маркуся і д-ра П. Стерча говорити з представниками цієї Церкви.

6. Постановлено доповнити правильник Комітету додатками: у точках 5, 9 і 10. (Див. попередній обіжник 1 (5) з 28.5.1984, стор. 10, пор. цей обіжник, стор. 7-8).

7. Постановлено залишити назву «Хрищення Руси-України», так як це прийняла перша Конференція. Також у всіх працях, пов'язаних з Тисячоліттям вирішено вживати назви Русь-Україна.

8. *Звітвання комісії, схвалення проектів і вибір складу комісії:*

а) *Історична Комісія:* Схвалено рамовий проект історичних доповідей, що їх представив голова Комісії, проф. д-р А. Жуковський, та обговорено справу монографічного видання історії українських церков. Конкретизація цього другого проекту буде розглянена пізніше. Склад Історичної Комісії такий: голова — проф. д-р А. Жуковський; члени: проф. д-р Я. Білінський, проф. д-р О. Домбровський, проф. Р. Сринюк, проф. д-р В. Маркусь.

б) *Богословсько-філософська Комісія:* Покликаний на першій Конференції голова, о. архимандр. проф. д-р І. Гриньох, через стан здоров'я не міг опрацювати проекту і тому на другій Конференції подав у своїй доповіді тільки загальні напрямні праці для комісії. Склад Богословсько-філософської Комісії такий: голова — о. прот. проф. О. Кравченко; члени: мгр О. Воронин і о. архимандр. проф. д-р І. Гриньох.

в) *Літературознавча Комісія:* У заступстві відсутнього голови, проф. д-ра І. Качуровського, проекти реферував проф. д-р Д. Штогрин. Схвалено видати якнайшвидше Хрестоматію української християнської поезії і

підготувати уточнений список доповідей. Склад Літературознавчої Комісії такий: голова — *проф. д-р І. Качуровський*; члени: проф. д-р В. Лев, проф. д-р Д. Штогрин, проф. д-р Я. Розумний, проф. д-р Л. Рудницький і проф. д-р В. Янів.

г) *Комісія Церковного Права*: У заступстві відсутнього голови, о. протоарх. д-ра І. Патрила, проекти реферував о. проф. д-р М. Войнар. Представлено три проекти (о. протоарх. д-ра І. Патрила, проф. д-ра З. Соколюка і Колегії св. Андрея), з яких доручено Комісії зробити синтезу. Склад Комісії Церковного Права такий: голова — о. *протоарх. д-р І. Патрило*; члени: о. проф. д-р М. Войнар, ЧСВВ, проф. д-р З. Соколюк, прот. д-р С. Ярмусь.

г) *Мовознавча Комісія*: У відсутності голови Комісії, проф. д-ра О. Горбача, проекти реферував проф. І. Коровицький. Він запропонував звернути увагу на основні мовознавчі проблеми, запроєктовані проф. д-ром О. Горбачем і Колегією св. Андрея, та зокрема опрацювати мовознавчі теми початкового періоду християнства в Україні. Склад Мовознавчої Комісії такий: голова — *проф. д-р О. Горбач*; члени: проф. д-р Я. Гурський, проф. д-р Марія Овчаренко, проф. д-р Іраїда Тарнавецька і проф. П. Цимбалістий.

д) *Літургічна Комісія*: У відсутності голови Комісії, о. проф. д-ра І. Музички, його проект та проект Колегії св. Андрея реферував о. прот. проф. О. Кравченко. Проекти прийнято. Склад Літургічної Комісії: голова — о. *митрат проф. д-р І. Музичка*; члени: прот. проф. Т. Міненко та архимандр. А. Партикевич.

Передбачено покликання фахових комісій: етнографічної, музичної та культурологічно-етнопсихологічної (духовости).

е) *Фінансова Комісія*: Для реалізації діяльності Комітету Конференція покликала Фінансово-збіркову Комісію для організації збірки фондів на всіх теренах осідку українських національно-наукових установ, які приступили до спільної праці відзначення Тисячоліття Хрищення Руси-України. Склад Фінансової Комісії: голова — *проф. д-р Г. Васькович*; члени: о. прот. В. Іващук, д-р В. Маруняк і М. Яворський.

Кожна комісія може кооптувати додаткових членів.

9. Публікації Комітету.

Видаванням наукових праць можуть займатися всі об'єднані інституції у власному засягу, але належить подбати про їх оформлення та про узгодження з Президією Комітету щодо їхнього порядкового нумерування у спільній серії публікацій Комітету.

10. Наради закінчено 17 червня 1985 р. о год. 22:00.

СПИСОК ДОПОВІДЕЙ, ПРОЧИТАНИХ НА КОНФЕРЕНЦІЇ В БАВНД-БРУКУ

1. о. *проф. д-р Олександр Баран*: Причини прийняття християнства Володимиром Великим.

2. о. *проф. д-р Мелетій Войнар*, ЧСВВ: Право Київської Церкви до 13 стол.

3. *мгр Олександр Воронин*: Християнство і народ, перших сто років.
4. *д-р Юрій Гасцький*: Роля братств у культурному відродженні України 16-17 століть.
5. *о. проф. д-р Семен Гаюк*, ректор Свят-Софійської Семінарії: Аднотації до канонізації кн. Володимира.
6. *д-р Олександр Домбровський*: Українська духовість між Орієнтом і Окцидентом.
7. *проф. д-р Аркадій Жуковський*: Вклад Київської Духовної Академії і її «Трудів» на культурному та богословському відтинках.
8. *о. мгр Василь Іващук*: Афон і Україна.
9. *Комп. Михайло Лев*: Володимирська Симфонія на прославу охрищення.
10. *д-р Анфір Лібацький*: Свято-отечеська традиція.
11. *д-р Володимир Трембіцький*: Хрест на українських державних інсигніях.
12. *мгр Володимир Шиприкевич*: Перші церкви на Русі-Україні.

ДОПОВІДІ НА КОНФЕРЕНЦІЇ В РИМІ

1. *о. проф. д-р Дмитро Блажейовський* (Рим): Роля Рівноапостольних Кирила та Методія в християнізації України.
2. *проф. д-р Олекса Горбач* (Берфурт-Райхельсгайм б. Франкфурту): Мовостиль новітніх українських перекладів Біблії.
3. *Духовн. Радник Йоганнес Мадай* (Падерборн): Божественна Літургія в українській церкві (чи можлива її реформа?) — читана в українському перекладі з німецького оригіналу.
4. *проф. д-р Михайло Марунчак* (Вінніпег): Пастирське послання Митр. Андрея «Не убий» в історичному світлі.
5. *проф. д-р Богдан Осадчук* (Берлін): Україна між Москвою і Римом (Перспективи українського Мілленніюм на тлі боротьби між комуністичним атеїзмом і стихійною рехристиянізацією на Сході Європи).
6. *д-р Андрій Сороковський* (т.ч. Лондон): Екуменізм і суспільна діяльність як ідеали Хроніки Католицької Церкви в Україні.
7. *о. митр. проф. д-р Іван Хома* (Рим): Церковна організація Руси Х-ХІІ стол.
8. *проф. Петро Цимбалістий* (Лондон): Значення «Печерського Патерика».
9. *проф. д-р Ігор Качуровський* (Мюнхен): Відродження християнської думки в сучасній українській поезії.

АНГЛОМОВНЕ ВИДАННЯ ПРО ТИСЯЧОЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСТВА

Заходом Українського Освітнього Інституту у Мюнхені приготується видатне видання на англійській мові під заголовком «Тисячоріччя Українського Християнства» для відзначення епохальної події з перед десяти сторіч, а саме офіційного прийняття Християнства в Україні за часів Володаря України Великого Князя Володимира Великого у 988 році.

Видання під загальною редакцією проф. д-ра М. Чировського при співпраці в редакційній колегії визначних українських науковців є у повному ході приготування до друку з пляном його публікації під кінець 1987 року, тобто в навечер'я Святого Ювілейного Року.

У виданні взяли участь численні автори окремих ділянок, видатні науковці своїх галузей знання та діячі церковного життя, відомі усій українській діаспорі. Плян збірної праці ще не є у повному завершенні й можуть зайти ще деякі зміни, але головний, так мовити б, стовбур видання вже скомплектований.

Книга Тисячоріччя Українського Християнства появиться англійською мовою як науковий засіб для відбиття московської лженауки на цьому відтинку, більш-менш на 500 сторінок у люксовому форматі з численними ілюстраціями, плянами, мапами, які успішно доказували б великий вклад християнства в українську духовність і культуру впродовж сторіч.

Зміст книги у загальному нарисі буде такий:

Що християнство дало Україні у перше тисячоріччя?; Київ, місто Премудрости Божої; Християнство в Україні перед 988 роком; Розвиток християнства в Україні в історичному нарисі; Християнство Княгині св. Ольги і його джерела; Церковна організація в Україні в Києво-Галицькі часи; Чи дійсно Росія прийняла християнство у 988 році; Російська Православна Церква як збряддя московського імперіялізму; Насильна підпорядкування Української Церкви московському патріярхові; Суть українського християнства; Соборність Української Церкви; Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ); Тисячорічний український обряд.

Українські Церкви під советсько-російською окупацією; Українська Католицька Церква й Хроніка її мучеництва у сімдесятих і вісімдесятих роках; Українське проповідництво у перші сторіччя; Вплив християнства на українську культуру; Вплив християнства на формування українського світогляду; Християнство і розвиток української літератури; Вплив християнства на українську психіку; Манастирі й їхня організація в Україні; Українська церковна музика; Церковно-монастирське шкільництво в Київсько-Галицькі часи; Українська ікона; Християнство і розвиток театру в Україні; Архітектура церков і манастирів; Церкви в обороні української національної ідентичности; Питання Українського Патріархату; Перспективи українського християнства на друге тисячоріччя; Вклад протестантських віроісповідань у боротьбу з атеїстичним комунізмом; Модерне розуміння суті християнства українською молоддю.

Додатки (Апендикси):

1. Блаженніший Патріярх Йосиф І. Завіщення;
2. о. В. ван Страатен. Проповідь про Ісповідника віри Патріярха Йосифа;
3. Заява Львівського Крилосу;
4. За Патріярхат УПКЦ, петиція до Вселенського Архиерея;
5. Хроніка Української Католицької Церкви.

Український Освітній Інститут поробив заходи, щоб ця книга була видана поважним англомовним видавництвом. Таким чином книга була б доступна тим чужинецьким середовищам, до яких не мають належного доступу українські видавництва.

У наступному повідомленні подамо детальніші дані про це необхідне на англійській мові видання, якого метою є прославити Перше Тисячоліття Українського Християнства серед чужинецького світу. Запланована книга буде цінним кінцевим науковим вкладом у загальний плян української спільноти відмічуваного Великого Тисячоліття.

Закликаємо українське патріотичне громадянство дати повну підтримку цій необхідній ініціативі, яка має також завданням вивести недосячу у зовнішньому світі протидію ворожій дезінформації.

Просимо складати на видання цієї книги свої щедри датки на наступуючі адреси:

У Німеччині:

“Millennium”

Ukrainisches Institut für
Bildungspolitik e.V.,
Zeppelinstr. 67, 8000 München 80,
West Germany.

Hypo Bank München, Tal

Konto Nr. 6040118339

У США:

“Millennium”

Ukrainian “Freedom” Foundation Inc.,
345 Carter Street
Rochester, N.Y. 14621
USA.

У Канаді:
Ucrainica Research Institute
140 Bathurst Street,
Toronto, Ont.,
Canada M5V 2R3.

У Великій Британії:
Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road
London N1 1LF
Great Britain.

Грошеві датки можна відтягати від податків. Жертводавці отримають зворотно відповідні посвідки.

Проф. Іван ЛЕВАДНИЙ

ПОЕМА ПРО ВЕЛИКУ ЛЮДИНУ

(До 1000-ліття Хрищення України)

У Нью-Йорку, в 1985 році, накладом автора вийшла, присвячена Патріярхові-Ісповідникові-Мученикові Йосифові I, у Тисячоліття Хрищення Русі-України (988-1988), *поема «Райдуга»*, відомого у вільному світі, поета, письменника і публіциста Леоніда Полтави.

Задум написати епопею про життя і страждання Великого Мученика за Віру виник у автора вже давно. Ще в 1962 році, коли Блаженніший Йосиф, тоді ще Львівський Митрополит — бранець жив і карався в сибірському засланні, написав Полтава про нього поетичний твір «В'язень», що ввійшов у поему «Райдуга», як її перша частина.

Починає її інтродукція, що подає в Різдвяну Ніч, завіяний снігом Київ, який немов переживає знову татарське минуле. Мовчить непорушна Софія, а над Дніпром сумно дивиться князь Володимир, в якого «хрест дрижить у залізних руках».

Думки автора переносяться до скованої кригами Воркути. У таборі політичних в'язнів, у темному бараці, де горять і тліють вогкуваті поліна в пічці, поснули змучені після тяжкої цілоденної праці дроворуби-в'язні. Але і там «зірка прорвалася у небо», сповіщаючи про прихід Великого Свята Різдва. І не на Святоюрських плитах, а на крижинах півночі молиться Митрополит, також в'язень. Його слова підхоплює не спів у храмі Святого Юра, а заполярний хор вітрів.

І в цей час думки і серця невільників-таборовиків зливаються з серцями не ув'язнених, але і не вільних людей на Батьківщині в єдиній спільній радості, бо «Син Божий Народився».

Нехай у цей час на всіх просторах Рідного Краю «від Львова до Києва» буцує антирелігійний карнавал, збезчещуються і нищаться святині, все ж над Дніпром непорушно тримає Хрест Володимир і молиться Вселюдська Мати і встала райдуга Божої Благодаті.

Вона встала і над Сибіром, де в'язні «молитву Господу шепочуть», де «на Скелі з крижаних плит молиться Митрополит». Цю віру, ці молитви подолати не в стані ніякі пекельні сили.

Стільки написав Леонід Полтава в липні 1962 року, в Нью-Йорку і в 1963 році це вийшло окремою книжечкою.

Пізніше, в 1966 році у Вашингтоні пише Полтава під наголовком «Кардинал» продовження свого твору. Він розповідає, як безжалісно «з-під Розп'яття взяли розп'яти» Митрополита, не дали навіть попроситись з народом. В'язничний барак став його палатою, ліс тайги — вівтарем і брамами, в'язні-співтовариші недолі — громадою.

І він виніс усі страждання, терпів у тундрі і тайзі, витримав «неповторний духа бій», «десятки літ мовчазної безсмертної молитви» проніс «через сибірський переліг — і переміг». Боже Провидіння визволило його від дальших страждань. Перед ним простягся

Далекий шлях із Воркути до Риму. . .
Молитву мовлять втомлені уста. . .
Над димом потяга — могутній знак хреста
Розкинув руки владно, нескоримо. . .

І ось Визволений Бранець побачив Рим:

Над Вічним Містом — сонце, голуби
І небо — усміх Вічної Мадонни. . .
Петра Святого стоголосі дзвони
Звіщають новий день надії і журби.

На площі перед базилікою «тисячолітній хор народів, націй і племен незнаних». Шумно, голосно — і раптом тиша.

«Вікно. . . Балкон. . . У білому Людина, яку Господь обрав за Сина» «благословляє води і народи». І серед велелюдного натовпу:

В старенькому плащі на тверді римських плит
Мов сивий голуб наш стояв Митрополит. . .

Це ж він, хто «із далеких сибірських пустель. . . приніс із собою хреста», для кого не існували ні межі, ні стелі і чия молитва спиняла сибірські сніги і змушувала замовкати ворогів. Це він приніс Слово, «що колись в Назареті постало».

Він одержав кардинальський капелюх. Він став Кардиналом знедолених. І поет вітає його:

Будь же славний во-віки віків, Кардинале!
Ти, що хрест неземний в заметілях проніс,
Щоб свобода й добро Україну осяли,
Щоб Земля обернулась із Острова Сліз
У Христові сади, —
Кардинале!

Третю частину «Патріярх Йосиф І» писав поет у 1968-1984 роках у Монреалі. Блаженніший — на волі і хоч і почуває себе у «золотій клітці», але сповнений невпинної праці для свого народу. Крізь «тихий морок римських палат» чути його слова посвяти:

Беру в мої старечі руки
Мільйони тих, що відійшли.
Беру усі хрести, всі муки,
Щоб відродилися орли.

Живі і пориваючі до діла його слова, заклики, щоб підвівсь як твердь Патріярхат. І хоч немає згоди від тих, від кого її очікував нарід, і хоч серце народу — вічний Київ перебуває ще в старому полоні, але віщі кличі Блаженнішого, що Патріярхат — це Держава, яка відчинить «майбутнє Землі княжого Кия» — безсмертні і нерушимі.

Барвисті епізоди поеми набирають великої сили. Одним коротеньким реченням, а часом навіть одним словом поет створює цілий образ, цілу гаму переживань, що справляє міцне враження. Вони перегукуються з подібними поемами Шевченка, в них відчувається завзяття, схоже на раннього Тичину, часів, коли він був автором «Золотого Гомону», складав оду на честь Четвертого Універсалу, співав славу юним лицарям Крут. У пам'яті читача встає також фінал поеми «Мазепа» Віктора Гюго, який, провівши свого героя через муки і катування звірського магната і карколомну їзду прив'язаним до спини дикого степового коня, довів його до величчя і слави, коли Мазепа одягнув «кирею прадідних гетьманів» і став володарем.

Триптих-Поема «Райдуга» є цінним подарунком до близького ювілею хрищення Русі-України і гідним вшануванням пам'яті Блаженнішого Йосифа, Великого Кардинала Патріярха і Великої Людини.

Клівленд, Ог.

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ ПРЕСИ

Минулорічні події в ділянці єврейсько-українських взаємовідносин викликали на сторінках української преси на Заході справжню повень матеріалів і відкликів, автори яких звертались або риторично полемізували з громадською думкою на єврейському боці. Але, чи почули усе вимовлене і надруковане на іншій стороні, в першу чергу в Ізраїлі?

Головні осередки і єврейські громади у світі орієнтуються, як відомо, на Ізраїль в усіх питаннях, що стосуються советської імперії, і опінія та політичні напрямні, вироблені тут, важать і впливають на їх політику та поведінку в згаданій сфері. Автори цього звернення, дуже скептичні щодо того, що численні голоси, які пролунали, хтось почув у цій країні, бо до центральних бібліотек Ізраїлю до останнього часу не надходила жодна українська газета з вільного світу, хоч у деяких щоденників і тижневиків були індивідуальні читачі, здебільшого з кола прихильників єврейсько-українського зближення. Оскільки нам відомо, Національна бібліотека Ізраїлю одержувала лише місячник «Сучасність», який, природньо, не міг замінити усю іншу вільну українську пресу. Якщо українська громадська думка і її голос — преса — вважає за доцільне, щоб інша сторона їх почула, щоб їхні погляди були доступні, і друга сторона була поінформована про українські справи, то у такому випадку ми закликаємо надсилати свої видання до нижченаведених великих книгозборищ Ізраїлю. В сучасному економічному становищі Ізраїлю, при драстичних бюджетових обмеженнях важко чекати, що ці бібліотеки і наукові центри будуть мати в найближчі роки можливість передплачувати

цю періодичу, хоч можна передбачити такий розвиток справи після ознайомлення з цією пресою і коли вона набуде постійне коло читачів, особливо в академічних колах. Прихильники єврейсько-української співпраці покищо неспроможні налагодити постійно функціонуючу бібліотеку україністики, але, навіть в найкращому випадку, така бібліотека не буде мати можливостей національної, університетських бібліотек, і не може їх замінити, хоч бажаність утворення такого культурно-представницького центру не підлягає сумніву.

Щоб практично допомогти у властивому експонуванні видань, що будуть надсилатись до відповідних книгозбірень Ізраїлю, щоб здійснювати громадський контроль за доступністю українських видань широкій читачській публіці і для вжиття відповідних заходів в разі виникнення труднощів, ми прохаємо інформувати нас, паралельно, про надіслані видання. Треба підкреслити, що російські еміграційні видання, не кажучи вже про советські, репрезентовані досить чисельно на полицях місцевих книгозбірень.

Зрозуміло, що ми закликаємо обмежитись лише періодикою. Колекція місцевих бібліотек щодо українських книжок, в усіх галузях україністики, дуже бідна і випадкова, і дуже часто відсутній хоч би єдиний примірник в національній або університетській бібліотеці в Єрусалимі, як, наприклад, гаслова ЕУ. Особливо важливі ті книжки, де, хоч би епізодично, заторкується єврейська тема. Комплекти старих журналів і газет, те, що іноді викидається на смітник, теж, безперечно, допоможуть виповнити люку в архівах і українознавстві.

Українські видавництва і видавці, автори можуть реклямувати свої видання, по-українськи, на сторінках місцевої преси в російській мові (але по змісту цілковито ізраїльських), таких як тижневики «Круг», «Алеф», літературний журнал «22». Кілька років тому був проведений успішний експеримент по випродажу книг різних українських видавництв єрусалимською книгарнею «Малер». Господар цього магазину, І. Малер, охочий продовжувати співпрацю з зацікавленими українськими видавництвами.

Ми також вважаємо за потрібне пояснити, що якщо хтось з українців у вільному світі бажає викласти свою точку зору широкій ізраїльській громадськості почерез місцеву пресу, як в щоденній газеті в англійській мові — «Джерузале́м Пост», так і в інших щоденниках масової циркуляції на івриті, таких як «Єдіот Ахоронот» («Останні вісті»), «Маарів», «Хадашот» («Новини»), «Давар» (газета Партії праці, партнера в урядовій коаліції), «Аль Ха-Мішмар» («На сторожі», газета партії МАПАМ, лівосоціалістичного напрямку), то такі особи можуть безпосередньо спрямовувати свої листи до редакцій цих газет в англійській мові (це стосується і газет на івриті — в Ізраїлі англійська мова вживається як друга мова). Зрозуміло, що українські суспільні організації також можуть використовувати цю трибуну.

Сдине застереження, яке ми бажали б висловити: ці пресові органи, ймовірно, не будуть друкувати такі матеріали, де автори будують свою систему доказів або полеміки на засаді колективної відповідальності народу за ті чи інші дії, де висловлюється звинувачення у збірній відповідальності за ті чи інші негативні феномени в історії єврейсько-українсь-

ких взаємовідносин. Крім етично-моральних міркувань, у Ізраїлі існує нещодавно прийнятий закон проти пропаганди расизму. В усьому іншому ми не бачимо ніяких перепон, навіть для різкої та гострої критики, якщо автори притримуються загально прийнятих у західній пресі стандартів для коректної полеміки. Самозрозуміло, що ніяка популярна преса не любить задовгих листів — це вже не лише ізраїльська прикмета. Ми радимо також надсилати копії таких листів до нас — щоб прослідкувати факт публікації і відповідності оригіналу, а також вірності перекладу.

Є багато інших можливостей і перспектив в пропагуванні української справи руками самих українців.

Але навіть такий пропонований дуже скромний початок дав би багато, змінюючи монолог на початок діалогу.

Ми радо допоможемо необхідними порадами і консультаціями.

Єрусалим, 6 січня 1986 року.

Адреси бібліотек:

1. The National Library, Givat-Ram, Jerusalem, ISRAEL
2. The Library, Hebrew University, Mount Scopus, Jerusalem, ISRAEL
3. The Library, Tel-Aviv University, Ramat-Aviv, Tel-Aviv, ISRAEL
4. The Library, Ben-Gurion University, Beer-Sheva, ISRAEL

Ізраїльська періодика в російській мові:

1. Weekly "Krug", P.O. Box 1772, Tel-Aviv 61016, ISRAEL
2. Weekly "Alef", P.O. Box 37356, Tel-Aviv, ISRAEL
USA office: 78 Pearl Street, New York, N.Y. 10004, USA,
tel. (212)9439690/1/2/3
3. "22", P.O. Box 7045, Ramat-Gan, ISRAEL

Книгарня:

Bookshop "Maler", P.O. Box 6608, Jerusalem 91066, ISRAEL

Щоденні газети (dailies);

1. "Yediot Acharonot", 138 Petach Tikva Rd., Tel-Aviv, ISRAEL
2. "The Jerusalem Post", Romema, Jerusalem, P.O. Box 81, ISRAEL
3. "Maariv", Carlebach Street 2, Tel-Aviv, ISRAEL
4. "Davar", Shenkin Street 45, Tel-Aviv, ISRAEL
5. "Al-Ha-Mishmar", Homa Ve-Migdal Street 2, Tel-Aviv, ISRAEL
6. "Hadashot", 108 Giborey Israel Street, Tel-Aviv, ISRAEL
7. "Ha-Aretz", Zalma Shenkin Street 21, Tel-Aviv, ISRAEL.

Підписи:

Олександр Фельдман
Alexander Feldman,
Dov Gruner Street 17-111,
East Talpiot 93804 Jerusalem,
ISRAEL.

Юхим Майданик
Efim Maidanik,
414/6 Neve-Yakov,
97350 Jerusalem,
ISRAEL.

З глибоким болем і смутком повідомляємо співробітників і читачів нашого журналу і весь актив Організації Світового Українського Визвольного Фронту та всіх українських патріотів, що в неділю 16-го березня, 1986 року, в наслідок важкої недуги відійшов у вічність на 61 році життя

Сл. п. сотник БОГДАН МИКИТИН,

член ОУН з Рідних Земель, активний борець за Волю і Державність України, невтомний працівник на різних відтинках організованого життя української громади у Великій Британії і в діаспорі.

Сл. п. сотник Богдан Микитин народився 7-го січня, 1925 року, в селі Швейків, Підгаєцького повіту, від батьків Павла й Стефанії. Початкову й середню освіту здобув у родинному селі і в гімназії у Станиславові, а вищу, військову, в старшинській військовій школі. В ряди ОУН як юнак, а відтак як член вступив у вирі Другої світової війни, а свою вірність ОУН, УПА й УГВР засвідчив довголітньою відданою працею на різних постах і в багатьох ділянках політичних, військових і громадських завдань.

Покійний, як старшина Першої Дивізії Української Народньої Армії, приймав участь у боях проти большевицької Москви на східних фронтах, а по війні, почерез Белярію і Ріміні, поселився у Великій Британії. В 1947-1948 і в пізніших роках Покійний був співосновником націоналістичного журналу «Визвольний Шлях» і членом його першої Редакційної Колегії у старшинському таборі біля Шербурн-ін-Елмет, а відтак співорганізатором Української Видавничої Спільки, членом її першої Дирекції і першим її секретарем, як також співосновником Української Інформаційної Служби. В Союзі Українців у Великій Британії Покійний був головою Контрольної Комісії в 1953-1954 рр., а відтак членом Ради СУБ до дня смерті, довголітнім головою Відділу СУБ в Манчестері і членом багатьох Крайових Міжорганізаційних Комітетів і такого ж Комітету в Манчестері. В половині 50-их років Покійний був співосновником Кооперативної Спільки «Нова Фортуна», понад 30 років членом її Головної Дирекції, а від оснування Гуртівні й Пекарні «Нової Фортуни» в Олдгамі — довголітнім менеджером цих підприємств і заступником Головного Директора «Нової Фортуни». Від оснування Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії, Покійний був членом Головної Управи ОБВУ, а від 1978 року — головою тієї української комбатантської організації та заппадливим інспіратором її жвавої діяльності, співосновником Українського Старшинського Клубу, співосновником Стрілецького Клубу

бу «Січ», як також ініціатором відновлення Світової Ради УКО і першим заступником її голови. Покійний був активним членом СУМ і кількالكітнім головою Контрольної Комісії СУМ, активним членом Крайового Патріархального Об'єднання і палким опікуном репрезентативних ансамблів СУБ — «Гомону» й «Орлика».

Невблаганна смерть забрала від нас палкого українського патріота, державника й соборника, активного борця за національні ідеї та безкомпромислового трудівника на широкій громадській ниві.

Сл. п. сотник Богдан Микитин оставив горем і смутком прибитих дружину Брониславу, доньки Марту й Іванку, членів близької і дальшої родини в Україні і на чужині, та багато Подруг і Друзів з поля боротьби та громадської праці. Усім їм висловлюємо найглибші співчуття.

Покійного похоронено 21-го березня з української католицької церкви Собору Успення Пресвятої Богородиці і на цвинтарі св. Йосифа, Мостон Лейн, Манчестер.

Хай чужа привітна земля буде Йому легкою, а пам'ять про Нього вічною між нами!

*Дирекції УВС і УІС,
Редакційна Колегія «Визвольного Шляху»,
Друкарня УВС, Подруги й Друзі.*

Ділимося сумною вісткою зі співробітниками й читачами нашого журналу що в понеділок 20-го січня, 1986 року, в автомобільній катастрофі на нью-йоркській стейтовій автостраді загинув відомий діяч Організації Українського Визвольного Фронту в США й Канаді

св. п. мґр ВАСИЛЬ БОРОДАЧ,

науковець й журналіст, член Асоціації Діячів Української Культури і Наукового Товариства ім. Шевченка.

Бл. п. мґр Василь Бородач був за свого життя довголітнім співробітником «Визвольного Шляху», «Гомону України», дописував до «Шляху Перемоги» та інших національних періодиків. Його улюбленою тематикою була боротьба ОУН і УПА на Закерзонських землях по закінченні Другої світової війни, якій він присвятив у нашому журналі декілька власних праць, як також опрацьовував спогади інших.

Покійний проживав постійно з родиною в канадському містечку в Брендфордї, а працював бібліотекарем в університетській бібліотеці в Воффало, США.

Дружині покійного Олені й дочці Марусі, друзям Покійного з наукової і журналістичної лав висловлюємо найглибші співчуття.

Редакційна Колегія «Визвольного Шляху»